

ЧИТАНКА

за српски језик за шести разред основне школе

Рецензенти

проф. др Славица Гароња Радованац, Филолошко-уметнички
факултет, Крагујевац
Јасмина Вукојевић, професорка српског језика,
ОШ „1300 каплара”, Београд
Данијела Миладиновић, професорка српског језика,
ОШ „Трајко Стаменковић”, Лесковац

Уредница
др Слађана Илић

Одговорна уредница
Слободанка Ружичић

Главни уредник
Драгољуб Којчић

За издавача
Драгољуб Којчић, директор

Маријана Милошевић

ЧИТАНКА

за српски језик за шести разред основне школе

Завод за уџбенике

САДРЖАЈ

ВОДИЧ	6
-------------	---

ПЛАВЕ СНОВИДИЦЕ	7
-----------------------	---

Мирослав Антић ПЛАВА ЗВЕЗДА	8
Добрица Ерић ЧУДЕСНИ СВИТАЦ	11
Добрица Ерић СВИТАЦ МЕЂУ МАСЛАЧЦИМА	13
Исидора Секулић БУРЕ (огломак)	16
Ференц Молнар ДЕЧАЦИ ПАВЛОВЕ УЛИЦЕ (огломак)	20
Иво Андрић АСКА И ВУК	23
Никола Тесла МОЈ ИЗУМИ	31

ДОК РАСТЕМО	35
-------------------	----

Бранислав Нушић АУТОБИОГРАФИЈА (огломак)	36
Бранко Ћопић ОРЛОВИ РАНО ЛЕТЕ (огломак)	41
Вилијем Сајоран ЛЕТО ЛЕПОГ БЕЛЦА (огломак)	45
Антон Павлович Чехов ВАЊКА	51
Хенрик Сјенкијевич	
КРОЗ ПУСТИЊУ И ПРАШУМУ (огломак)	56
Анђела Нанети МОЈ ДЕКА ЈЕ БИО ТРЕШЊА (огломак)	60

СВАКА ПРИЧА ИМА СВОЈ ПОЧЕТАК	63
------------------------------------	----

Весна Алексић КАЉАВИ КОЊ (одломци)	64
ОБРЕДНЕ ЛИРСKE НАРОДНЕ ПЕСМЕ	72
БОЖИЋНЕ ПЕСМЕ	72
КАД УЛАЗЕ КОЛЕЂАНИ У КУЋУ	73
ЂУРЂЕВСKE ПЕСМЕ	74
КРАЉИЧКЕ ПЕСМЕ	75
ИВАЊСКЕ ПЕСМЕ	76
КАД ИДУ ПРЕКО СЕЛА	77
ОПЕТ КАД ИГРА ДОДОЛА	77

НЕТКО БЈЕШЕ КРАЉЕВИЋУ МАРКО. 81

Светлана Велмар Јанковић СИРОТО ЖДРЕБЕ (одломак) . . .	82
Вук Стефановић Караџић ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГ (одломак) . . .	87
Вук Стефановић Караџић МАРКО КРАЉЕВИЋ . . .	87
ЕПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ О МАРКУ КРАЉЕВИЋУ . . .	90
МАРКО КРАЉЕВИЋ И ВИЛА . . .	90
МАРКО КРАЉЕВИЋ МУСА КЕСЕЦИЈА . . .	95
МАРКО КРАЉЕВИЋ УКИДА СВАДБАРИНУ . . .	100

ЗЕМАЉСКО ЈЕ ЗАМАЛЕНО ЦАРСТВО 105

ЕПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ О БОЈУ НА КОСОВУ . . .	107
КНЕЖЕВА ВЕЧЕРА . . .	107
ЦАР ЛАЗАР И ЦАРИЦА МИЛИЦА . . .	109
ПРОПАСТ ЦАРСТВА СРПСКОГА . . .	113
КОСОВКА ДЈЕВОЈКА . . .	116
СМРТ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА . . .	119
Vladimir Hulpah SMEDEREVSKA TVRĐAVA (odlomak) . . .	122

КАКО ПРИРОДА ДИШЕ 127

Стеван Раичковић ХВАЛА СУНЦУ, ЗЕМЉИ, ТРАВИ . . .	128
Јован Дучић СЕЛО . . .	130
Сергеј Јесењин ПЕСМА О КЕРУШИ . . .	132
Милован Данојлић ОВАЈ ДЕЧАК ЗОВЕ СЕ ПЕПО КРСТА . .	134
Ђура Јакшић ВЕЧЕ . . .	136
Вељко Петровић РАТАР . . .	139
Војислав Илић СВЕТИ САВА . . .	141
Петар Кочић ЈАБЛАН . . .	144

МОЖЕ И ТО БИТИ 151

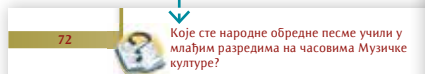
Коста Трифковић ИЗБИРАЧИЦА (одломак) . . .	152
Бранислав Нушић АНАЛФАБЕТА (одломак) . . .	160
Миодраг Станисављевић И МИ ТРКУ ЗА КОЊА ИМАМО (одломак) . . .	169
Научили смо . . .	175

Додај своје знању
додатна објашњења која ће
ти помоћи да научиш нове
књижевнотеоријске појмове

Рекли су о...
утисци и размишљања
писаца, као и твојих
другара о текстовима које
ћеш читати

Уводно питање

Које сте народне обредне песме учили у
млађим разредима на часовима Музичке
културе?

ОБРЕДНЕ ЛИРСKE НАРОДНЕ ПЕСМЕ

Зимске обредне песме

БОЖИЋНЕ ПЕСМЕ

Грану сунце иза брда,
Весело, весело!
Није сунце него Боже,
Коледа, коледа!
Носи игру за појасом,
Весело, весело!
Ману игром на јунаке,
Коледа, коледа!
Јунаци се разиграше,
Весело, весело!

Грану сунце иза брда,
Није сунце него Боже,
Носи игру за појасом,
Ману игром на невесте,
Невесте се разиграше.

Грану сунце иза брда,
Није сунце него Боже,
Носи игру за појасом,
Ману игром на девојке,
Девојке се разиграше.

Грану сунце иза брда,
Није сунце него Боже,
Носи игру за појасом,
Ману игром на бечичу,
Бечича се разиграше.

Сви у колу весело, весело!
Хаја! у колу коледа, коледа!

- О ком догађају се пева у овој песми?
- Кога у овој песми Боже позива на игру?
- Које је значење израза *носи игру за појасом*?
- Које је значење израза *ману игром на јунаке*?
- На основу чега у песми закључујеш да је реч о радосном догађају?
- На основу чега закључујеш да је реч о коледајској песми?
- Шта у народној традицији представљају Сунце и светлост?
- Колико најмање, а колико највише слогова садрже стихови у овој песми?

БОЖИЋНЕ ПЕСМЕ сврставамо у **обредне песме**. Певале су се зими, за
време Божићних празника. Некада, веома давно, Божић је представљао
почетак нове године. Он у овој песми представља светлост и топлоту које
постају јаче након краткотрајне. Веровало се да се сукоб мрака и светлости
завршава на Божић и да тада сила светлости коначно побеђује мрак.

Разговор о
књижевном делу

Сазнај и ово

Да си ти писац
предлози за све оне
који желе да се окушају
у улози писца

148

Пејзаж у овом књижевном делу је на уметнички начин приказан предео
из природе (опис планинског села у ноћи, опис планинске зоре).

Атмосфера у књижевном делу веома је важна. На основу ње закључујемо каква
је тема о којој се пева или приповеда и каква су осећања лирског субјекта у песми
или јунака приповедача у приповеци, причи или роману.

Карактер је скуп моралних (етичких) и других особина и осећања лика из књи-
жевног дела.

СПОЉАШЊИ ПОРТРЕТ једне личности у књижевном делу чине њен изглед и
одевање.

УНУТРАШЊИ ПОРТРЕТ једне личности у књижевном делу чине њене духовне
особине – осећања, размишљања и поступци. У приповеци *Јаблан* представљени
су СПОЉАШЊИ и УНУТРАШЊИ ПОРТРЕТ дечака Лује.

КАРАКТЕРИЗАЦИЈА – начин на који се приказују особине лика из књиже-
вног дела.

Када на основу поступка лика из књижевног дела закључујемо о томе да ли је
храбар или је кукавица, да ли је праведан или није, да ли је добар или није, онда
говоримо о његовој ЕТИЧКОЈ (МОРАЛНОЈ) КАРАКТЕРИЗАЦИЈИ.

Када на основу говора лика закључујемо одакле је, да ли је образован или није, да ли
је млад, модеран или стар и сл., онда говоримо о ЈЕЗИЧКОЈ КАРАКТЕРИЗАЦИЈИ.

Петар Кочић је у делу свог гимназијског школовања био ђак и Прве
мушке гимназије у Београду. Ту су га, као избеглицу из Босне, штитили
и ђаци и професори. По једној анегдоти, чувени професор математике Михаило
Петровић, познатији као Мика Алас, на часу писмене провере опоменуо је ђака
Веселина Чајкановића:
„Чајкановићу, седи мало у страну, да Кочић не криви толико врат док ти препишеш
задатке“.

Милован Витезовић, писац

потписивала све остало.

А ни време ни дужину пута нису мерили ни вуку ни Аску. Она је жи-
вела а он је умињао.

Када су чули бољин мекет ове Аје и разабрали узнемиреност која је
ишла од стада до стада, чобани су изабрали између себе двојицу младих
и смељих и послали их у шуму да потраже изгубљено непослушно
шмиче. Један од њих је имао само дрвену толагу, али добру, а други је

Књижевнотеоријски појмови

Занимљивости

40

Док је књижићар уписивао датуме на картонима, седићи за оманом стол-
ом, ја сам стајао изнад књига и читао наслове. Два сам разумео: *Саври-
дани* Боре Станковића и *Прва брада* Милована Гишчића. Али наслов треће
нисам разумео: *Аутобиографија*. Бранислав Нушић. Нисам још знао шта значи то,
да је то животопис, да је то опис свога живота, који писац даје као што
описује и животе других, измишљених личности.

Помислих да се наш далеки робак забудио, дао ми неку научну расправу.
Можда и филозофску књигу. Али, стидљив, не рекох ништа, на срећу.
Закста на срећу. Јер, кад код куће почех да препишем и да прочитавам
бајну, одушевљен се.

Данило Николић, писац

Бранислав Нушић на свој хуморни начин говори о мукама прве љубави.
Као одрастао човек знао је да се због љубави пати и страда, да се умире и
врше самоубиства, али као писац, који је *Аутобиографију* намерно омиљани,
желио је да те муке учини смешним, и да тако опомене младе да излазе из љубав-
них јада потраже на други, бољи начин.

Љубивоје Ршумовић, писац за децу

ЛЕГАТ – имовина која се
оставља неком лицу
или установи.

Напиши састав на тему
Моја прва љубав.

Бранислав Нушић (1864–1938), значајан српски комедиограф и припове-
дач. Рођен је у Београду, студирао право у Грацу (Аустрија) и Београду. Ње-
гова дела и данас се играју у позоришту и изузетно су популарна. Нарочито је
познат по комедијама: *Умињивао лице*, *Народни посланици*, *Господин министар*,
Опелешинска вировина, као и по својој *Аутобиографији*. Његов легат данас се
чува у Музеју града Београда.
<http://www.mgb.org.rs/sr/legati/branislava-nusic/aalbum/24>

Белешка о писцу

Да се подсетимо
обнављање
књижевнотеоријских
знања стечених у
петом разреду

Речник
непознате и мање
познате речи и изрази

у себи
одемо,
само у
за игру
а њена
трала,
једног
је, она
преко
повалати (три, пр.
повалати) – обори,
супрости све редом,
стражма – који је
колка, завој,
стрма – страна страна
бра или планине,
одемо,
стрмоглаво – с главо
напоно, на главо,
гласиво (му, глас) –
магла прела с једног
тона на други узамени
тон,
љаво у
никад,
сваки
игра и

Плаве сновидице

Мирослав Анђић

ПЛАВА ЗВЕЗДА

Иза шума, иза гора, иза река, иза мора,
жбуња, трава,
– опет ноћас тебе чека чудна нека звезда плава,
звезда права.

Чак и ако не верујеш,
пробај тога да се сетиш.
Кад зажмуриш и кад заспиш, ти покушај да је чујеш,
да одлетиш,
да је стигнеш и ухватиш и сачуваш кад се вратиш.

Али пази:
ако није сасвим плава, сасвим права,
мора лепше да се спава, да се сања до свитања,
мора даље да се лута,
– тристо пута,
петсто пута,
мора друга да се нађе... трећа... пета...
мора у сну да се зађе на крај света
и још даље иза краја – до бескраја.

Мора бити такве звезде.
Шта се чудиш?
Пази само да је негде не испустиш док се будиш.
Пази само да се негде не изгуби,
не повреди.
Таква звезда у животу много значи, много вреди.

Ја ти нећу рећи шта је ова звезда плава,
звезда сјајна.
Кад је нађеш – сам ћеш знати.
Сад је тајна.

- ▶ Шта ти чиниш када желиш да оствариш неку своју жељу?
- ▶ Зашто лирски субјект каже да се плава звезда налази далеко?
- ▶ Како лирски субјект предлаже да се трага за правом плавом звездом?
- ▶ Зашто нас лирски субјект охрабрује да трагамо све док не нађемо *сасвим љаву, сасвим љраву* звезду?
- ▶ Каква би требало да буде особа која је спремна да *до бескраја* трага за својом плавом звездом?
- ▶ Које речи се римују у овој песми?
- ▶ Шта лирски субјект поручује читаоцу у последњој строфи ове песме?

РИМА је гласовно подударане речи на крају стихова или полустихова. До сада смо учили:

– **ОБГРЉЕНУ** риму (нпр. римују се први и четврти и други и трећи стих) **abba**:

И вече је као од **фила**.

Отвара мати прозор у **шир**.

Одједном букне цели **свемир**

Као најслађа **ванила**.

Бранко В. Радичевић, *Кад мати меси медање*

– **УКРШТЕНУ** риму (нпр. римују се први и трећи и други и четврти стих) **abab**:

И скакаваца мину **јато**...

С топола јастреб **млади**

Баци у сунчев сјај и **злато**

Свој крик велике **глади**.

Јован Дучић, *Поље*

и

– **ПАРНУ** риму (римују се први и други, трећи и четврти стих) **aa bb**:

На висоравни, где је **сјало**

Од сунца све ко **огледало**.

Чини се сад да неће **стати**

Киша и сунце опет **сјати**.

Стеван Раичковић, *Лети на висоравни*

Када у стиховима изостаје систем римовања (гласовног подударане на крају стиха), онда је реч о **ИСПРЕКИДАНОЈ РИМИ**. Неки стихови у песми Мирослава Антића *Плава звезда* римовани су баш на такав начин.

НАГОМИЛАНА РИМА је рима која се понавља у више стихова (нпр. aaaa)

ПАУЗА/ЦЕЗУРА је стална граница између речи и дели стих на два полустиха. Цезура се обележава овим знаком //.

да је стигнеш и ухватиш // и сачуваш кад се вратиш.

Римовани крајеви полустихова истог стиха дају тзв. **леонински стих**. Реч пре цезуре римује се са речју на крају истог стиха. Ево примера из песме *Плава звезда*:

Иза шума, иза **гора**, // иза река, иза **мора**

Уз снове увек иду и тајне, а наш живот би без тајни и снова био веома сиромашан и једноличан. Понекад нам изгледа да је свет који сретнемо иза склопљених капака лепши и бољи од оног који нас окружује. Задубимо се у своја маштарења, у фино плаветнило сновидица да бисмо боље разумели неке тајанствене ствари. Нема оног ко се бар једном није отиснуо низ треперави зрак сањарија и запловио кроз своје лаке мисли у даљину која се отвара у њему самом. Маме нас та пространства у нама, па се у чуду питамо – зар је могуће да изнутра може да постоји читав један свет? А он постоји, у сваком од нас. И свачији је леп и посебан, с неком плавом звездом у измаглици снова.

Дејан Алексић, писац за децу

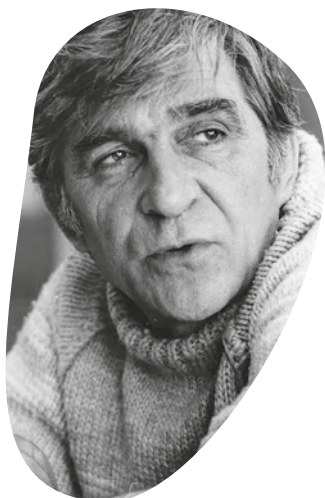

Не сањамо сви једнако
и то никоме не смета.
А зашто свима сметамо
кад смо другачије будни?
Мирослав Антић

једноличан – у коме се ништа ново не дешава, у коме нема ничег занимљивог, монотон.
задубити се – бити заокупљен нечим, унети се у нешто (размишљања, маштања и др.).
сновидица – појава у сну, слика из сна, сновиђење.
измаглица – ретка, провидна магла.

Напиши састав или песму
на тему *Моја плава звезда*.

Мирослав Антић (1932–1986), рођен у Мокрину, у Банату. Живео је и стварао у Београду и Новом Саду. Био је песник, сценариста, драматург, редитељ и сликар. Најпознатији је по песмама за децу и младе, посебно по збиркама *Плави чујерак*, *Шашава књиџа*, *Свашта умет* и другим.

Добрица Ерић

ЧУДЕСНИ СВИТАЦ

Када у тихе летње вечери
запали поља свитаца рој
знај да међу њима трепери
и један који је само твој.

Трећи... сто трећи... хиљаду трећи
број тако све док пшеница зри
твој свитац мора бити највећи
и најсјајнији, као и ти.

Иако те он верно прати
кроз тамно поље и густе гај
ти никад нећеш препознати
његов мирис и његов сјај.

Можда ти баш сад прође крај лица
мислећи да је сунцокрет жут
да ти није тог тајног свица
ти никад не би пронаш^о пут.

Он само за те сјаји у ноћи
и само због тебе постоји, знај,
али ти никад нећеш моћи
да пружиш прст и кажеш – тај!

Ма где будеш свијао гнезда
ма где те однео птичији лет
у мноштву других, ливадских звезда
светлеће и он к^о златни цвет.

Кад год те њихов сјај заголица,
видећеш мајку и родни крај
свако срце има свог свица
своју ливаду, реку и гај!

гај – шума са ниским
дрвећем и жбуњем,
луг.

- ▶ По чему је свитац сличан плавој звезди из песме Мирослава Антића?
- ▶ Зашто лирски субјект предлага да трагаш за својим – највећим и најсјајнијим свицем? По чему је то трагање слично трагању за плавом звездом?
- ▶ Да ли за свакога свитац представља исто? Образложи свој одговор.
- ▶ Наброј шта у овој песми може да представља свитац.
- ▶ Које врсте стихова уочаваш у овој песми? Како се назива врста строфе у овој песми? Коју врсту риме уочаваш у њој?
- ▶ Који стихови чине поенту ове песме?
- ▶ Које су поруке песме *Чудесни свиџац*?

СТРОФУ чине најмање два стиха (ДИСТИХ), а у ретким случајевима и један стих (МОНОСТИХ). То је целина која је графички издвојена.

Ево примера за МОНОСТИХ и ДИСТИХ из *Шашаве ђесме* Мирослава Антића, коју сте читали у петом разреду.

МОНОСТИХ:

Шџа да се ради, мама вели.

ДИСТИХ:

*Мама ми каже: шашаво моје,
шџа се џо збива у џвојој џлави?*

Песма Добрице Ерића *Чудесни свиџац* испевана је у КАТРЕНИМА. КАТРЕН је строфа која се састоји од четири стиха.

МУШКА РИМА најчешћа је у једносложним речима. МУШКОМ РИМОМ називамо ону у којој се подудара један самогласник у речима.

Ево таквих примера из песме Добрице Ерића *Чудесни свиџац*: РОЈ – ТВОЈ; ЗРИ – ТИ; ГАЈ – СЈАЈ; ЖУТ – ПУТ; ЗНАЈ – ТАЈ; ЛЕТ – ЦВЕТ; КРАЈ – ГАЈ.

ЖЕНСКОМ РИМОМ називамо ону у којој се подударају два слога.

Ево таквих примера из песме Добрице Ерића *Чудесни свиџац*:

ТРЕЋИ – НАЈВЕЋИ; ПРАТИ – ПРЕПОЗНАТИ; ЛИЦА – СВИЦА; НОЋИ – МОЋИ; ГНЕЗДА – ЗВЕЗДА; ЗАГОЛИЦА – СВИЦА.

ДАКТИЛСКОМ/СРЕДЊОМ РИМОМ називамо ону у којој се подударају три слога у вишесложним речима.

Ево примера из песме Добрице Ерића *Чудесни свиџац*:
ВЕЧЕРИ – ТРЕПЕРИ.

Добрице Ерић

СВИТАЦ МЕЂУ МАСЛАЧЦИМА

Ливадом још топлом од сунца
Коју млад месец чешља пажљиво
Један свитац, гле, засветлуца
Неодлучно и бојажљиво.

Све зри и сања у срцу лета
Травка до травке, цвет до цвета
Само тај свитац осветљава
Крајичак ливаде која спава.

Када су први његови зраци
Помиловали крунице боне
Маслачци, нежни пољски дечаки
Понадуваше беле балоне.

Буљуци траве, буба и мрава
Спавају на тој топлој ледини
Над њима безброј сребрних глава
А свитац само један једини.

Да л нешто тражи или се шета
Примамљен мирисом неког цвета
Као да од те његове шетње
Зависи мир вечери летње.

Тишина преде ко плава мачка
И склапа снене очи маслачка
И само његов чисти пламичак
Сјаји у пољу ко златни чичак.

круница – део цвета који чине одвојени или срасли цветни листићи, латице, круна.

бон – узречица при емоционалном обраћању, болан.

буљук (тур.) – мноштво, већа гомила бића.

- ▶ Из колико песничких слика се састоји ова песма? Издвој ону коју ти сматраш најлепшом. Образложи свој избор.
- ▶ Зашто је у првој строфи свитац неодлучан и бојажљив?
- ▶ Ко су сребрне главе у четвртој строфи?
- ▶ У петој строфи поставља се питање *Да л нешто тражи или се шета*. Шта ти мислиш да свитац ради? Образложи свој избор.
- ▶ Која се стилска фигура крије иза глагола: *сјаваши, сањаши, чешљаши, њомиловаши*? Какве емоције буде у теби ове речи?
- ▶ Која стилска фигура је употребљена у песми да би се дочарала тишина?
- ▶ Зашто је употребљен придев *плава*? Какве асоцијације буди у теби плава боја?
- ▶ Којом стилском фигуром је описан маслачак? Због чега?
- ▶ Пронађи и друга поређења у песми.

Када наглас читамо поезију или прозу, веома је важно да то чинимо **изражајно**. **Изражајно читање** је јасно, течно, убедљиво и сликовито.

Важно је да док изражајно читамо знамо тачна значења речи, јер нека реч може имати и више различитих значења. **НАГЛАСАК** у речима је такође веома важан. Приликом изражајног читања ми мењамо и **ИНТОНАЦИЈУ** (**КРЕТАЊЕ ТОНА**) којом изговарамо речи. Важно је поштовати и **ПАУЗЕ** које постоје у стиховима и реченицама. Употребом запета успорава се **РИТАМ** који постоји у реченицама или стиховима.

Шарене сликовнице Добрице Ерића препуне су лепих именица и лепих придева, богате као крошње дрвећа, узавреле као кошнице, густе као живот у трави. Пресипају се од обиља, једва стају у уско корито његових стихова.

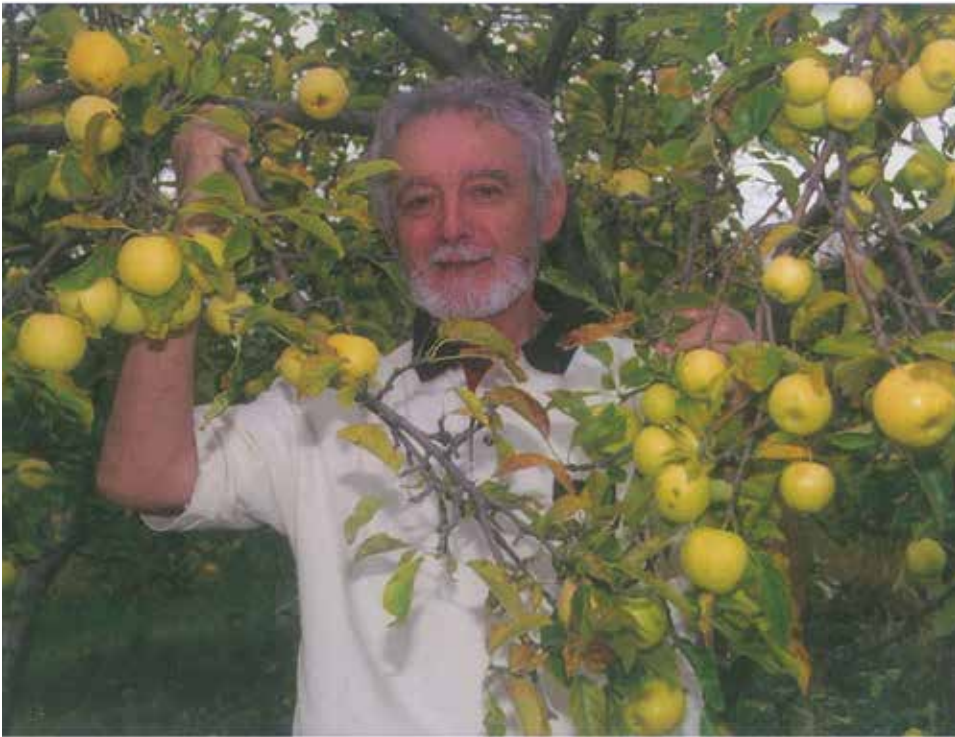
Душко Радовић

Поред тога што се ова светлећа бубица не може често срести и само име *свишца* чува једну језичку реткост. Оно је настало од речи *свишати* која се данас углавном користи као несвршени облик глагола *сванути*. Међутим, *свишати* је некада значило и „севати“, јер се и само рађање сунца доживљавало као блесак светлости, што се види по томе да се тај тренутак назива *ипраскорје*. То што се светлост свица појављује и нестаје, попут севања муње, што он светлуца а не светли постојано, била је особина по којој је добио име.

етимолог – језички стручњак који се бави пореклом речи.

Снежана Петровић, етимолог

Своје песме смишљам напамет. Кад је лепо време, ја полако шеткам негде, кад је лоше – у соби; смишљам реч по реч, ред по ред, строфу по строфу, играм се речима као кликерима... И тако, кад смислим песму, ја је већ целу знам напамет.

И песме других песника учим на сличан начин. Читајући строфу по строфу, ја доживљавам онако како је то песник доживљавао док је писао. И тако много лакше памтим. Волео бих да тако раде и деца. Што више песама знаш напамет, то ти је душа лепша и богатија.

Добрица Ерић

Напиши састав или песму на тему *Како ме чува мој чудесни свиџац.*

Добрица Ерић (1936–2019), песник за децу и одрасле. Рођен је у Грузи, живео је у Београду. Написао је више од стотину књига поезије, прозе и др. Често пише о селу, осликавајући га живописним бојама. Најпознатија дела су му збирке песама: *Свети у сунцокрећу*, *Издак из сунцокрећа*, *Ојрлица од јрлица* и поема *Вашар у Тојоли*.

*Исидора Секулић***БУРЕ***(одломак)*

Поодавно сам осећала неки укус за тај расклиматани стари дворац. Између дасака сам завиривала у њега, штапићем гуркала и пипала огромну и као камен тврду печурку, размицала лишће густог и угасито зеленог корова, и волела да слушам сиву мелодију ћутања и тишине. Помишљала сам прво да у друштву продрем у буре, али сам се предомислила и решила да га сама испитам и по робинзонски освојим. Једног раног летњег јутра дограбим собне мердевине, чекић и

сикирницу, попнем се на кров и размакнем даске по њему да може сунце унутра, а затим и ставим једну трулу даску и с бока да бих и сама могла да уђем. [...]

Тога дана сам се уселила у буре. Прво сам унела малу столичицу и над њом разапела стари неки избељени кишобран с којим су млађи ишли у јесен да пазаре. Па сам онда довукла сву моју баштицу у лонцима, између осталог и два лепа висока фикуса који су у бурету изгледали као палме.

Одмах затим је ушла гомила танких дрвених кутија од цигара које сам грозничаво прибирала, па чак и куповала, јер сам у то време, од јутра до мрака, измишљала и резала галије и лађе. Укуцам затим неколико клинова и повешам тестерицу, чекић, старе маказе, кантицу, кутију с ексерима и канапима, и довучем, најзад, стару једну енглеску историју где је било пуно цртежа и резбарија са тебанских и египатских гробова, који су представљали море, буре, галије и морепловце.

С почетка је било неког детињег страха, и ја бих почешће искакала из бурета да се после мале паузе и ослушкивања опет вратим у њ. Али навика је брзо дошла, и ја се од бурета нисам одвајала. И ако је требало да ме траже, тражили су ме у бурету, и ако је требало да ме нађу, нашли су ме у бурету. Штавише, касније сам и ону једну даску, која је уласка ради скинута, наслањала изнутра, тако да сам осим отвореног крова, била сасвим заграђена и била сасвим сама. Псима и мачкама је улаз био забрањен, моме брату је у бурету било тесно, а крилати моји гости долазили су одгоре.

У овом шупљикавом и смежураном дворцу бујала је нека лака, мека и тиха фантазија, и док су друга деца напољу грајала и целог лета трчала од тарабе за једним лептиром, мала бледа девојчица сањала је у бурету своју робинзонијаду.

Сањала о великим морима по којима се коралска острва љуљају као котарице цвећа. О пределима где сунчани зраци у тешким дебелим видицима падају на земљу, и где нема друге хладовине и свежине до кад морске птице рашире своја крила и водом са свога перја попрскају цвеће. Сањала о страшној студи и глечерима из чијих се пукотина плази чудна плава светлост, и осећала да тамо на северу, у оним смрзнутим енергијама, мора лежати клица и стихија праве вечности.

У тој трулој колибици сам научила да волим оно што се не види, оно што немам, и оно што мора да прође. Волела сам сунце, светлост, лептире, бубице и цврчке. Волела сам их нервозно и са стрепњом, јер сам видела да сунце залази, и знала да ће за дан или за недељу поумирати шарени и луди лептири, и да ће за мало попадати изнурени мали цврчци. Попадаће, и врућина ће их спржити, и ја ћу можда сама изгасити осушене лешинице веселих мојих певача. [...]

Неко време, свако јутро у једно исто доба, на једну исту дашчицу крова, долазила је, не знам откуд, чудна нека мала, уплахирана и

пазарити – куповати или продавати нешто.

фикус (лат.) – тропско украсно дрво са великим овалним листовима.

грозничаво – узбуђено, ужурбано, узнемирено.

прибирати – сакупљати, прикупљати.

резбарија – слика, шара или сл. уметничка творевина урезана у дрвету, камену или металу.

тараба (тур.) – ограда од прућа, дасака или летава, плот.

робинзонијада – замишљена авантура која личи на доживљаје Робинзона Крусое на пустом острву, јунака истоименог романа енглеског писца Данијела Дефоа.

коралски – састављен од корала, корални.

студ – ваздух веома ниске температуре, хладноћа.

глечер – велика маса вечитог леда (у поларним областима и на неким планинама).

плазити се – (фиг.)

споро, полако се кретати, ширећи се.

стихија (грч.) – (фиг.) основни елемент нечега (према основним елементима природе у античкој филозофији: вода, ваздух, земља, ватра).

изнурен – који је без снаге, исцрпљен, изнурен.

лешиница – мало мртво тело, мали леш.

усплахирен – веома узнемирен, уплашен.

докучити –
размишљањем доћи
до сазнања, схватити,
разумети.
свезати се – спојити се,
сјединити се.

ћутљива птица. Климнула би главом на све стране мог бурета, затреперила телом као да ће сваким перцем за себе полетети, и после неколико тренутака nestала.

Покушала сам да у тањирићу оставим мрвица, од хлеба, од колача, воћа и шећера, али се птица увек једнако понашала и никад ништа није додирнула. Зашто је та животињица долазила, шта ју је привлачило, шта је гледала и шта је видела? Није ми се дало да разлог докучим, али сам ту птицу волела као што се воли симбол љубави и доброте.

Једног дивног летњег дана, кад се сва лепота једног годишњег времена свезала у лепо јутро, кад су голубови изгледали крупни, пластични и тешки, кад су изукрштани сунчеви зраци звечали као сребро, кад се говор чуо као смех, кад је светлост тако густа била да су је мушице и лептири крилима разбијали, кад сам ја сретна и весела дотрчала у буре – птица није дошла. Ни тада, ни икад више.

- ▶ Како јунакиња приповедач назива буре? Због чега? Којим епитетима га описује?
- ▶ Како разумеш речи јунакиње приповедача да је волела да слуша *сиву мелодију ћушања и шишине*? Шта на основу тога и њених поступака закључујеш о њој?
- ▶ Шта је све јунакиња донела у буре? Због чега?
- ▶ Којим епитетима је јунакиња окарактерисала своју фантазију? Зашто је одабрала баш те епитете?
- ▶ Како разумеш да је девојчица у бурету сањала своју *робинзонијад*? О чему је све она сањала, за чим је чезнула?
- ▶ Како су се, за разлику од ње, забављала друга деца у њеном окружењу?
- ▶ Објасни шта значи реченица јунакиње:
У тој тврдој количици сам научила да волим оно што не видим, оно што немам, и оно што мора да прође.
- ▶ Наброј шта је све јунакиња волела. Због чега?
- ▶ Којим епитетима је јунакиња окарактерисала птичицу? Шта она за њу представља? У чему су сличности између девојчице и птичице о којима се у *Буреи* приповеда? Како је девојчица реаговала када једног дивног летњег дана птица није дошла? Образложи свој одговор.
- ▶ Наведи неколико порука ове приповетке.

ПРИПОВЕДАЊЕ или **НАРАЦИЈА** је излагање о јунацима, догађајима и јунаковим доживљајима – размишљањима, расположењима и осећањима.

У **ТРЕЋЕМ ЛИЦУ** приповеда **приповедач који не учествује у радњи**. Он приповеда о свим детаљима неког догађаја као да стоји са стране и посматра шта свако од ликова ради и шта се догађа. Због тога се приповедач који приповеда у трећем лицу назива још и **СВЕЗНАЈУЋИ ПРИПОВЕДАЧ**.

У **ПРВОМ ЛИЦУ** приповеда **главни јунак**. Он приповеда о себи, о ономе што се догађа, о ономе што он осећа и ради. Зато за њега кажемо да је **носилац радње**.

Некада се **ПРИПОВЕДАЧ У ПРВОМ ЛИЦУ** сећа догађаја из сопствене прошлости. Таква је и јунакиња приповедач из приповетке Исидоре Секулић *Буре*.

ЕПИТЕТ

је реч или група речи која се додаје главној речи (придев уз именицу, а прилог уз глагол) да би се нека особина боље истакла (означила). Употребом епитета у књижевним текстовима постиже се **сликовитост**.

Ево неколико епитета из приповетке *Буре*:

- *расклимањани сџари* дворац;
- *мала, усјилахирена и ћушљива* птица.

У епском или драмском делу представљање догађаја или доживљаја који су се одиграли пре оног тренутка радње у којем се приповеда назива се **РЕТРОСПЕКЦИЈА**. Назив **РЕТРОСПЕКЦИЈА** настао је од латинских речи *retro* што значи **уназад** и *spectare* што значи **гледати**. Зато кажемо да приповедач приповеда сећајући се. Ретроспекција читаоцима пружа могућност да доживе ликове продубљеније, а део је психолошке карактеризације.

Моји другари о којима причам у седам прича из свог детињства, скупљених у овој малој књизи, припадају и свету људи и свету животиња. Неки од њих су били врло кратко уз мене, неки врло дуго, али су ме сви, свако на свој начин, научили нечем битном: да је срећа умети волети и имати кога да волиш.

Светлана Велмар Јанковић, *Види чуда*, Часопис Повеља 3/2007, Додатак број 4, Градска библиотека „Стефан Првовенчани“ Краљево, 5.

Напиши састав не тему
Једна моја робинзонијада.

Исидора Секулић (1877–1958), књижевница, рођена у бачком селу Мошорину. Свестрано образована, разноврсних књижевних интересовања, написала је збирку приповедака *Кроника ђаланацкој робља*, путопис *Писма из Норвешке* и др. Била је члан САНУ.

Опиши своје омиљено место за игру.

Ференц Молнар

ДЕЧАЦИ ПАВЛОВЕ УЛИЦЕ

(одломак)

Градилиште... О ви лепи, здрави алфелдски ђаци, који треба само да коракнете па да се нађете на бескрајној равници, под чудним, великим, плавим сводом који се зове небо, ви, чије су очи свикле на велике даљине, на далека гледања, ви, који не живите стешњени између великих кућа, ви и не знате шта значи за пештанску децу један празан плац! То је равница, поље пештанске деце. Он значи за њих бескрајност и слободу. Једно парченце земље коју с једне стране граничи нахерена тараба, а са осталих се пружају према небу високи зидови кућа. Сада већ и на градилишту Павлове улице суморно стоји велика, четвороспратна кућа, пуна кирајџија, од којих ваљда ниједан не зна да је ово парченце земље значило читаву младост неколицини сиротих пештанских ђачића.

Само градилиште је било празно, као што и треба плац да буде празан. Тараба је ишла дуж целе Павлове улице. Здесна и слева су биле две велике куће, а позади... да, позади је било оно што је градилиште чинило занимљивим, дивним. Ту је, наиме, био други велики плац. Тај плац је изнајмила нека велика фирма за сечење дрва и цео плац је био препун цепаница. У правилним коцкама сложене, стајале су овде цепанице, а између огромних коцака биле су мале улице. Прави лавиринти. Педесет-шездесет малих уских улица секле су једна другу

алфелдски – онај који живи или се школује у Алфелду, граду на северу Немачке.

нахерен – искривљен, накривљен.

кирајџија (према тур. kiracı) – онај који изнајмљује и плаћа стан у коме живи, станар, подстанар.

тараба (према тур. daraba) – ограда од дасака, летава или пружа, плот.

између немих, тамних наслага дрва и није било лако снаћи се у овом лавиринту. А ко би се, ипак, некако провукао кроз њега, избио би на мали празан простор на коме је стајала кућица. У тој кућици је била машина што је секла дрва. Била је то чудна, тајанствена, страшна нека кућица. Лети би је дивља лоза с краја на крај обавила и међу зеленим лишћем је пљуцкао витки мали црни оцак, који је са тачношћу сата, у правилним размацама, избацивао чисту белу пару. Када би издалека гледао то, човек би рекао да се негде међу наслагама дрва мучи једна локомотива која никако не може да крене.

Око кућице су стајала многа велика, гломазна кола пуна дрва. С времена на време кола би стала под стреху кућице и отуда би се чуло цврчање и пиштање. Под стрехом је био мали прозор, а из прозора се промаљао дрвени валов. Када би кола стала под прозорчић, кроз валов би почела падати ситна дрва и готово су цурила у велика кола, тако су брзо излазила. А када су кола била већ пуна, кочијаш би викнуо једанпут. Тада би мали оцак престао да кашље, одједном би у кућици настала тишина, кочијаш би викнуо на коње, а коњи би пошли са пуним колима. Онда би под стреху стала друга кола, гладна, празна и поново би почела кашљати пара у црном гвозденом оцаку, и поново би капала ситна дрва. И то је тако било годинама. Место оних дрва која је машина у малој кући иситнила, велика кола су доносила друга. Тако никада није нестајало дрва са великог дворишта и никада није престајала шкрипа парне тестере. Пред малом кућом је било неколико закржљалих дудова, а крај једнога од њих слупана дрвена колиба. У њој је становао Словак који је ноћу чувао дрва да их не покраду или не запале.

Па зар за провод треба место дивније од овога? Нама, варошкој деци, одиста није требало. Лепше место од овога, *индијанскије* од овога, нисмо могли ни замислити. Плац код Павлове улице је био дивно раван, тако да је могао заменити америчке прерије. Стражњи део, онај где су била дрва, могао је бити све друго: то је био град, шума, стеновит брдски крај, једном речју, свакад оно за шта су га тога дана прогласили. И немојте мислити да се ово слагалиште дрва није могло бранити!

промаљати се несвр.

– истурити се,
протурити се кроз
нешто.

валов (према мађ. *valu*)

– дугачак суд (обично
дрвени) издубљен у
облику корита.

стреха – крај крова који
прелази спољне зидове
куће, настрешница.

парни – који се покреће
помоћу водене паре.

слупан – направљен на
брзину, склепан.

прерија (према фр.
prairie) – велики,
пространи травнати
предео у северној
Америци.

- ▶ Зашто је за пештанске дечаке празан плац простор бескрајности и слободе?
- ▶ Шта све може у игри да буде празан плац за дечачку дружину?
- ▶ Зашто је кућица на плацу описана као тајанствена и страшна?
- ▶ Зашто приповедач представља плац с толико детаља?
- ▶ Упореди важност који овај плац има за дечаке са односом који девојчица има ка бурету у причи *Буре Исидоре Секулић*. Зашто је за одрастање важно да дете има своје место за игру?

РОМАН је обимна ЕПСКА ВРСТА, најчешће је писан у прози, али постоје и романи у стиховима. У роману се приповеда о различитим догађајима, о једном лику или о више ликова, њиховим осећањима и размишљањима.

Роман је подељен на ПОГЛАВЉА (која су или нумерисана, или имају посебне наслове). Роман најчешће садржи више мањих целина – ЕПИЗОДА. Епизода може бити део поглавља, а може обухватати и неколико поглавља. Радња романа може се посматрати као скуп епизода. Епизода је смисаоно повезана с целином књижевног дела (роман, приповетка, епска песма, драма).

Занимљиво је упоређивати живот ондашње и садашње деце. Јунаци романа *Дечаџи Павлове улице* нису имали хемијске оловке него су у школи писали пером, које су умакали у мастило. Волели су они, као и ви, да потроше џепарац на неки слаткиш после школе, иако су и ти слаткиши били нешто другачији од данашњих. И, што је најважније, волели су да се играју, баш као и ви. Тражили су свој простор за игру, као што то радите и ви. Они су вам по много чему слични, и зато верујем да ћете у овим дечаџима, пратећи их кроз њихове свакодневне доживљаје, бар донекле препознати себе и да ћете истински уживати у роману.

Јован Љуштановић, из предговора роману Ференца Молнара
Дечаџи Павлове улице, Завод за уџбенике 2015, стр. 3–4.

Напиши састав на тему
Једна аванштура моје дружине.

Ференц Молнар (1878–1952), један од најзначајнијих мађарских драматурга и писаца 20. века. Рођен је у Будимпешти. Емигрирао је 1937. године у Женеу бежећи од нациста који су убијали Јевреје у Мађарској. Када је избио рат у Европи емигрирао је у САД, у Њу-јорк, у ком је боравио до краја живота.

Као романописац, запамћен је по делу *Дечаџи Павлове улице*, које је објављено 1907. године и које говори о ривалству две дружине дечака у Будимпешти. Тај роман стекао је велику популарност међу мађарском децом, а затим су га читали и млади читаоци широм света јер је преведен на готово све светске језике. Неколико пута је екранизован.

Написао је око 40 драма. Познате Молнарове драме су *Лилиом*, *Чувар* и *Лабуд*.

Иво Андрић

АСКА И ВУК

Ово се десило у овчијем свету на Стрмим Ливадама. Кад је Аја, крупна овца тешког руна и округлих очију, ојагњила своје прво јагње, оно је изгледало као и сва остала новорођенчад: шака влажне вуне која почиње да кмечи. Било је женско. И било је сироче, јер је Аја управо тих дана изгубила мужа кога је много волела. То дете мајка је назвала Аска, налазећи да је то врло пристало име за будућу овцу-лепотицу.

Првих дана јагње је ишло за мајком, као и сва остала јагњад, али чим је стало да трчи на својим још крутим и необично издуженим ножицама, и да пасе самостално, одмах је почело да показује своју ћуд. Није се држало мајчина скута, није слушало њена дозивања ни куцање звона на овну претходнику, него је волело да лута путевима које је само налазило, да тражи одвојену пашу на удаљеним местима.

Мајка је опомињала своје иначе добро и лепо и паметно дете, обасипала га саветима и прекорима и предочавала му све опасности таквог владања у крају као што је њихов, где има увек понеки лукав и крволочан вук, коме чобани ништа не могу и који коље овце и њихову јагњад, нарочито кад се одвоје и залутају. Стrepела је Аја, и често се питала у кога се уметнуло ово њено дете, и то женско, да је овако својеглаво и немирно. На кога је да је, тек то шиљеже – тако у овчијем свету називају шипарице и дечаке – било је велика брига матерна. У школи Аска је прилично учила и доста добро напредовала. Али кад год би мајка отишла да се распита за њене оцене и владање, учитељица је одговарала да је дете даровито и могло би да буде први ћак, само да није тако живо и расејано. Једино из фискултуре имало је стално одличну оцену.

Једног дана, кад је завршила са добрим успехом разред, Аска је стала пред мајку и изјавила да жели да учи балетску школу. Мајка се најпре одлучно одупирала. Наводила је многе разлоге, све један убедљивији од другог. Доказивала је да нико у њиховој породици није био друго до мирна овца домаћица. Уметност је, говорила је мајка, несигуран позив који нит храни нит брани онога ко му се ода. Пут уметности уопште је неизвестан, варљив и тежак, а игра је понајтежа и најварљивија од свих уметности, чак озлоглашена и опасна ствар. Тим путем није пошла ниједна овчица

кмечати – пригушено плакати (о новорођеној животињи).

пристати – показати се погодним, zgodним, одговарајућим (о имену).

ћуд – нарав, природа, карактер.

предводник – животиња која предводи стадо.

паша – место где стока пасе, пашњак.

предочавати – скренути пажњу (на нешто), упозорити.

уметнути се – наследити нечије особине, бити сличан неком од родбине.

шиљеже – јагње од годину дана.

шипарица – одраслија девојчица, тинејџерка.

расејан – који не може да усредсреди пажњу на нешто, неприбран.

фискултура – назив за школски предмет физичке културе.

озлоглашен – који је на злом гласу, којег бије лош глас.

нарав – природа,
карактер.

укротити – учинити
мирним и послушним,
умирити.

урођен – од рођења,
наслеђен рођењем.

тор – ограђен простор у
који се затвара стока,
обор.

племенит – честит,
поштен, великодушан.

чедан – морално
чист, невин, чистан,
безазлен.

безазлен – који нема у
себи злобе и лукавства,
чедан.

пландиште – место
у хладу где се дању
одмара стока.

сочан – који је пун сока,
свеж.

из добре куће. И све тако. – Шта ће, најпоследње, казати цео овај наш овчији свет кад чује да је моја ћерка пошла управо тим путем?

Тако је одговарала Аску њена брижна и добронамерна мајка. Али познајући нарав своје кћери, унапред је знала да се њеној жељи неће моћи дуго опирати. И попустила је. Уписала је малу у овчију балетску школу, надајући се да ће тако можда донекле укротити њен урођени немир, иако су и овце и овнови из стада у већини осуђивали ту мајчину одлуку.

Не би се могло рећи да је Аја била равнодушна према замеркама и оговарањима оваца и овнова у тору и на паши, али мајка воли своје дете толико да уз њега заволи и оне његове особине које не одобрава у души. Мало-помало, мирила се овца-мајка са ћеркином жељом и почињала друкчије да гледа на ствар. Она се питала шта, на крају крајева, може бити ружно у уметности. А игра је најплеменитија од свих вештина, једина код које се служимо искључиво својим рођеним телом.

То мирење јој је било утолико лакше што је мала Аска заиста показивала много дара и воље за игру, и видно напредовала. А уз то, девојчица је била чедна и безазлена како се само пожелети може. Али своје чудне и опасне навике да лута далеко од овчијих пашњака и пландишта није могла да се ослободи никада. И једнога дана десило се оно чега се Аја увек прибојавала.

Аска је са одличним успехом завршила прву годину балетске школе и управо је требало да почне другу. Био је почетак јесени са још јаким сунцем, које неприметно почиње да бледи, и топлим кратким кишама од којих се ствара радосна дуга изнад влажних и обасјаних предела. Аска је тога дана била нарочито ведра и живахна и – расејана. Занесена свежином дана и лепотом сочне траве, зашла је мало-помало све до ивице удаљене букове шуме, па чак и у њу. Ту је трава била, како се Аски чинило, нарочито сочна и што дубље у шуму, све сочнија.

У шуми је било још млечне магле која се, као остатак неке чудне ноћне игре, повлачила пред сунцем. Бело и светло и тихо. Слаба видљивост и потпуна тишина стварале су зачаран предео у ком простор и даљина нису имали мере и у ком је време губило своје значење.

Аска је њушила старе нагнуте букве обрасле маховином која опија као прича о необичном доживљају, претрчавала светле зелене чистине, и чинило јој се да причи нема краја ни необичним доживљајима броја. И кад је била на једној од таквих чистина – нашла се одједном лице у лице са страшним вуком. Искусан, стар и дрзак, он се био привукао све до тих крајева у које иначе вукови у то доба године не силазе. Његово олињало крзно, зеленкасто и смеђе, омогућило му је да се изједначи са јесењим буквама и травом која почиње да вене.

Дивни предео, који је опијао и заносио Аску, дигао се одједном као танка и варљива завеса, а пред њом је стајао вук ужагрених очију, подвијена репа и као на смех малко искежених зуба, страшнији од свих мајчиних опомена. Крв се у Аски следила и ножице су под њом одрвенеле. Присећала се да треба да дозове своје, и отварала је уста, али гласа није било. Али смрт је пред њом била, невидљива а једина и свугдашња, грозна и невероватна у својој грозоти.

Вук је направио полукруг око своје непомичне жртве, полаганим, меким ходом који претходи скоку. Изгледало је да са неверицом, уколико вукови познају неверицу, посматра шиљеже и да се са сумњом, јер за сумњу су вукови способни, и са страхом од замке пита како је овако младо, бело и лепо, могло залутати чак овамо и доћи му такорећи под зуб.

За жртву то су били неочекивани чудни тренуци, негде између самртног ужаса, у ком је већ била потонула, и незамисливе, крваве и коначне чињенице која се крије иза речи – смрт. То је већ премрлој Аски остављало нешто мало времена и тамо где је мислила да га више нема и не може бити, али тако мало да је то једва личило на време. То јој је дало снаге за покрет, али то није био покрет одбране, јер за њега није била способна. Последњи покрет могао је бити само – игра.

Тешко, као у мучном сну, девојчица је учинила први покрет, један од оних покрета који се вежбају уз „штанглу” и који још и не личе на игру. Одмах затим је извела други, па трећи. Били су то скромни, убоги покрети на смрт осуђеног тела, али довољни да за који тренутак зауставе изненађеног вука. И када је једном почела, Аска их је низала један за другим, са ужасним осећањем да не сме стати, јер ако између једног и другог покрета буде само секунд размака, смрт може ући кроз ту пукотину. Изводила је „корак”, оним редом којим их је учила у школи и као да чује оштри глас своје учитељице: „Један – и – два! Један – и – два – и три!”

Тако је ишло све редом. Све што је у току прве године могла да научи. Покрети су кратки, брзи, и не могу да испуне време што стоји непомично као празнина из које стално прети смрт. Прешла је и на фигуре које се у школи изводе без ослона, на средини сале. Али ту су њено знање и њене

чистина – простор у шуми који није обрастао дрвећем.
олињао – без длаке, оронуо од старости (о крзну).
ужагрити се (трп. пр. ужагрен) – ужарити се, засијати се (о очима).
неверица – сумња, неверовање.
штангла – мотка, шипка уз коју се могу радити вежбе у гимнастици.
фигура – положај, став који се заузима при вежби, игри и сл.
ослон – ослонац на који се неко ослања, придржава.

ћилим (тур.) – шарена
врста тепиха,
простирке изаткана од
вуне или конца.

врбова маца – скуп
цветова у облику
грозда, метлице и сл.
на дрвету врбе.

саткати (трп. пр.
саткан) – начинити,
направити.

обезнани – занети,
омамити, ошамутити.

снаге били ограничени. Правилно и потпуно умела је да изведе две-три фигуре. И она их је изводила грозничаво. Једна, па друга, па трећа. И ту је био отприлике крај њеног знања и вештине. Морала је да понавља покрете, а бојала се да понављањем не изгубе од своје снаге и привлачности. И узалуд је настојала да се сети још нечега што би могла да изведе и чиме би затрпала понор који је чека на крају игре. Време пролази, вук још гледа и чека, али већ почиње да се приближава, а пред њом су немилосрдно затворена сва даља знања класичне игре, и глас учитељице постаје све тиши, губи се негде потпуно. Добро је послужило њено знање, али сад је и њему дошао крај. Знање изневерило, школа не уме ништа више да јој каже, а ваља живети и, да би се живело – играти.

И Аска је кренула у игру изнад школа и познатих правила, мимо свега што се учи и зна.

Ко зна да ли је свет овај, откад постоји, видео оно што је тога дана видела скромна и безимена шума изнад Стрмих Ливада.

Преко зелених чистина, преко уских пролаза, између сивих и тешких букових дрвета, по глатком и смеђем ћилиму од лишћа које се годинама слаже једно на друго, играла је овчица Аска, чиста, танка, ни још овца ни више јагње, а лака и покретна као бела врбова маца коју носи ветар, сивкаста кад би ушла у прамен танке магле, а светла, као изнутра обасјана, кад би се нашла на чистини преливеној сунцем. А за њом је, нечујним корацима и не одвајајући погледа од ње, ишао матори курјак, другогодишњи и невидљиви крвник њеног стада.

Лукави, хладни и пословично опрезни вук, коме ни људи ни животиње нису могли ништа, био је најпре изненађен. То изненађење претварало се све више у чуђење и чудну, неодољиву радозналост. Испрва се присећао ко је и шта је, где се налази и шта треба да ради, и само је говорио сам себи: „Да се прво нагледам овог чуда невиђеног. Тако ћу од овог чудног шиљежета имати не само крв и месо него и његову необичну, смешну, луду и лудо забавну игру, какву курјачке очи још нису виделе. А његова крв и месо никад ми не гину, јер га могу оборити и заклати кад год хоћу, и учинићу то, али тек на свршетку игре, кад видим цело чудо до краја.”

Мислећи то, вук је ишао за овчицом, застајкујући кад она застане и опружајући корак кад она убрза ритам игре.

Аска није мислила ништа. Само је из свог малог тела, које је било саткано од чистих сокова животне радости и осуђено на неминовну смрт, извлачила неочекивану снагу и невероватну вештину и разноликост покрета. Знала је само једно: да живи и да ће живети док игра, и што боље игра. И играла је. То није више била игра, него чудо.

Тако се – ново чудо! – и вуково чуђење претварало све више у дивљење, ствар потпуно непознату у вуочијем роду, јер кад би вукови могли да се ичем на свету диве, они не би били оно што су. А то непознато осећање дивљења обезнанило је вука толико да га је ова изгубљена овчица, мртва од страха од смрти, вукла за собом као да га води на не-

видљивој али чврстој узици, везаној за невидљиву алку која му је про-
турена кроз њушку.

Идући тако месечарски, не гледајући где стаје и не дајући себи више
рачуна о правцу у ком иде, вук је једнако понављао сам у себи: „Крв и
месо овог шиљежета никад ми не гину. Могу да га рашчеречим у сваком
тренутку, кад ми се прохте. Него, да се нагледам чуда. Да видим још овај
покрет, па још овај...”

И све тако, још овај, па још овај, и сваки је био заиста нов и узбудљив
и обећавао идући, још узбудљивији. Промицале су, једна за другом,
шумске чистине и сумрачни хладни ходници испод букава, застрти су-
вим лишћем.

Сто живота осећала је сада у себи мала Аска, а све њене снаге упо-
требила је да продужи један једини, свој живот, који је била већ
прегорела.

Ми и не знамо колике снаге и какве све могућности крије у себи
свако живо створење. И не слутимо шта све умемо. Будемо и прођемо,
а не сазнамо шта смо све могли бити и учинити. То се открива само у
великим и изузетним тренуцима као што су ови у којима Аска игра игру
за свој већ изгубљени живот. Њено тело се више није замарало, а њена
игра је сама из себе стварала нове снаге за нову игру. И Аска је играла.
Изводила је све нове и нове фигуре, какве не познаје школа ниједног
учитеља балета.

Кад би јој се учинило да се вук прибира и присећа ко је и шта је, она
је појачавала брзину и смелост своје игре. Изводила је преко оборених
дебала необичне скокове, који су вука нагонили на смех и на ново ди-
вљење и изазивали у њему жељу да се понове. Скакала је на поваљане
букве и на оном јастучићу од маховине која их покрива, стојећи само
на стражњим ногама, правила од себе белу, веселу чигру која заслепљује
очи гледаоца. Затим би усправљена, само на предњим ногама, претрча-
ла ситним и све бржим корацима неку равну и још зелену површину
међу дрветима. Кад би наишла на отворену стрмину, спустила би се
стрмоглаво, опонашајући смелу скијашицу, низа стазу од глатког сувог
лишћа, али тако брзо као кад неко палцем превуче бриљантан „глисан-
до” преко клавијатуре: фууу-ит! А вук би се сасуљао за њом што брже
може, само да не изгуби из вида ништа од игре. Још увек је понављао у
себи да му, пре или после, крв и месо овог шиљежета не гину никад,
само да види потпуно и до краја његову игру, али је то понављао сваки
пут све краће и слабије, јер је у њему све више места заузимала игра и
потискивала све остало.

А ни време ни дужину пута нису мерили ни вук ни Аска. Она је жи-
вела а он је уживао.

Кад су чули болни мекет овце Аје и разабрали узнемиреност која је
ишла од стада до стада, чобани су изабрали између себе двојицу младих
и смелијих и послали их у шуму да потраже изгубљено непослушно
шиљеже. Један од њих је имао само дрвену тољагу, али добру, а други је

- алка – прстен, обруч,
колут у ланцу, карика.
застрти – покрити,
прекрити.
прегорети – прежалити,
преболети.
поваљати (трп. пр.
поваљан) – оборити,
срушити све редом.
стражњи – који је
позади, задњи.
стрмина – стрма страна
брда или планине,
падина.
стрмоглаво – с главом
надоле, на главу.
глисандо (муз. итал.) –
нагли прелаз с једног
тона на други удаљени
тон.
сасуљати се – спустити
се клизећи, склизнути.
разабрати – схватити,
разумети.

тољага – батина, дужи штап.

гарав – упрљан гаром и чађу (о пушкама).

капислар – старинска пушка која се пунила барутом и испљивала га помоћу посебног упаљача, каписле.

старудија – стара, половна, више пута употребљена ствар.

притајити се – утишати се, умирити се неко време.

пируета (фр.) – кружни окрет тела у некој игри (балету, уметничком клизању на леду и сл.).

клипсати – тешко, једва се кретати.

окрајак – мањи комад земљишта који је на крају неке површине.

честар – густа, тешко проходна млада шума.

кезити – показивати, откривати (зубе).

загасит – таман, сеновит.

тканица – врста шареног појаса, који је изаткан од разнобојне вуне.

поцкиивање – врискање, цикање.

носио о рамену пушку, ако се тако може назвати оно нешто гараве каписларе. То је била славна старудија, јер се причало да је његов отац убио из ње, на самој огради свога тора, изгладнела вука. А и то, као све што се прича, ко зна како је било, и да ли је било или није. Свакако, то је било једино парче ватреног оружја на Стрмим Ливадама, и оно је служило више да подигне храброст и самопоуздање код чобана, него што је било стварно опасно за вукове.

Дошли су до ивице шуме и ту су мало оклевали, питајући се у ком правцу да крену. Јер на шуми хиљаду улаза, а ко ће сагледати невидљиве трагове јагњећих папака. Пошли су по трагу зелене траве и добре паше, као најсигурнијем. Срећа их је послужила. Тек што су ушли мало дубље у шуму и испели се на малу узвисину, угледали су у дубини испред себе чудан приказ. Стајали су и притајили се. Кроз дубок отвор у грању могли су непримећени да виде: у смелим а правилним пируетама овчица Аска прелази зелену чистину, а за њом, на одстојању од неколико корака, клипше олињали вук, и оборене њушке, сав у погледу повлађује репом.

Неколико тренутака чобани су стајали као скамењени од чуда, али онда су се прибрали. Кад је Аска дошла до првих дрвета и ту нагло променила облик и ритам игре, а вук се налазио још на чистини, окренут гледаоцима бочно, старији чобанин је скинуо пушку, нанишанио и опалио. Одјекнула је шума и полетело суво лишће заједно са ретким, уплашеним птицама.

На окрајку чистине десила се неочекивана ствар. Из свог прекинутог покрета као птица погођена у лету, пала је – Аска, а вук је као зелена сенка клиснуо у шуму.

Чобани су стрчали и на равном месту нашли онесвешћену Аску. Никакве повреде није било на њој, али је лежала у шумској трави као мртва. Иза вука је остао крвав траг.

Старији чобанин је напунио пушку, а млади је прихватио своју тољагу са обе руке, и тако су кренули за крвавим трагом. Ишли су споро и опрезно. Али није им требало много ићи. Рањени вук је имао снаге да бежи свега стотинак корака док му је рана била још врућа, а онда се срушио у једном честару. Стражњи део тела био му је одузет, али је предњим ногама копао земљу, измахивао главом и кезио зубе. Лако су га дотукли.

Сунце је било тек прешло половину неба кад су се чобани вратили. Силазили су загаситим пашњацима, између стада и торова. Млади је везао курјака својом тканицом за стражње ноге и лако вукао низа страну његову крваву и издужеш телесину. А старији је носио шиљеже. Пребацкио га је, по чобанском обичају себи око врата. Аскина лепа глава висила му је, као мртва, низа лево раме.

Велика је била радост на Стрмим Ливадама. Било је честитања, граје и певања, и прекора и суза и поцкиивања и веселог блејања без краја и конца.

Аска је дошла себи. Прибирала се споро, лежећи у трави непомићна и скопнела, више слична баченом руну него живој овчици. Није осећала на

себи здрава мишића ни жилице која није болела. Око ње је, сузна и пресрећна, ужурбано трчала њена мајка и купиле се овце и овнови као на чудо.

Аска је дуго боловала и споро се опорављала од страшног доживљаја, али су њена младост и воља за животом, мајчина добра нега, и опште саучешће свих становника Стрмих Ливада најпосле савладали болест. И Аска је оздравила и постала послушна ћерка и добра ученица, а с временом и првакиња балета на Стрмим Ливадама.

По свету се причало и писало и певало о том како је овчица Аска надиграла и преварила страшног вука. Аска сама није никад говорила о свом сусрету са звером ни о својој игри у шуми. Јер, о највећим и најтежим стварима свога живота нико не воли да говори. Тек кад је прошло неколико година и кад је у себи преболела своје тешко искуство, Аска је по својој замисли поставила чувени балет, који су критичари и публика називали *Игра са смрћу*, а који је Аска увек називала *Игра за животи*.

После је живела дуго и срећно, постала играчица светског гласа, и умрла у дубокој старости.

И данас, после толико година, игра се тај њен чувени балет у ком уметност и воља за отпором побеђују свако зло, па и саму смрт.

прибрати се – доћи к себи, средити мисли и осећања.

скопнети – изгубити снагу, телесно ослабити.

купити се – окупљати се, скупљати се.

- ▶ Шта на почетку приповетке приповедач открива о Аски? Када је она почела да се разликује од других овчица?
- ▶ Како се мајка понашала према Аски? Зашто је стрепела?
- ▶ На које Аскине особине је учитељица указала Аји, Аскиној мајци? Шта су те особине говориле о Аскиној природи?
- ▶ Објасни Ајино мишљење да је *уметност несигуран позив који ниш храни ниш брани онога ко му се ода*.
- ▶ Зашто је Аја променила мишљење о уметности? Шта ти мислиш о њеним ставовима? Образложи своје мишљење.
- ▶ Како Аска доживљава природу? Опиши њено понашање.
- ▶ Шта је за тебе најстрашније у сусрету Аске и вука?
- ▶ Шта је Аску натерало да почне да игра? Шта је за њу значила игра у том тренутку?
- ▶ Зашто вук није одмах напао Аску? Како је он доживео њену игру? Шта је вук, како је игра одмицала, осећао према Аски?
- ▶ Образложи следеће приповедачеве тврдње: *Ми и не знамо колике снаге и какве све могућности крије у себи свако живо створење. И не слушамо шта све умемо. Будемо и прођемо, а не сазнамо шта смо све могли бити и учинити*.
- ▶ Зашто су се, после страшног догађаја, овце и овнови купили око Аске као на чудо? Каква је Аска постала после страшног догађаја у шуми?
- ▶ Каква је, по приповедачевим речима, судбина Аскиног чувеног балета и данас, после толико година? Шта на основу тога закључујеш о уметности?

У епским књижевним текстовима јунак понекад разговара сам са собом или наглас изговара своја размишљања или осећања. Тај поступак назива се **МОНОЛОГ**.

Унутрашњи монолог разликује се од **МОНОЛОГА** по томе што књижевни лик ништа не изговара наглас, већ у **себи** води разговор сам са собом. Сада ћемо прочитати пример вуковог **унутрашњег монолога**.

*Идући шако месечарски, не ледјајући где сјаје и не дајући себи више рачуна о правцу у ком иде, вук је једнако понављао **сам у себи**: „Крв и месо овој шиљежејца никада ми не тину. Моју да ја рашчеречим у сваком шренушку, кад ми се прохше. Нејо, да се нагледам чуда. Да видим још овај покрећ, ја још овај...”*

ПРИПОВЕТКА је **ЕПСКА ПРОЗНА ВРСТА** по обиму мања од романа. Она је књижевни облик чија је радња заснована претежно на неком догађају. У њој има више ликова, али је пажња приповедача усмерена на један лик или на два лика. У приповеци је углавном све подређено фабули, важна је унутрашња карактеризација ликова.

ХРОНОЛОШКО ПРИПОВЕДАЊЕ јесте приповедање о догађајима који се нижу одређеним редоследом онако како су се одвијали.

Приповетка Иве Андрића *Аска и вук* пример је за **ХРОНОЛОШКО ПРИПОВЕДАЊЕ**.

Тешко је поверовати да се крхком лепотом можемо супротставити сировој снази. Ипак, истина је да у лепоти лежи моћ која обуздава сваки бес. Замислите да вас нешто страховито наљути. Дође вам да пукнете од муке и просто бисте срушили све што вам се нађе на путу. Сваком се понекад догоди да падне у такву јарост. А онда, у тој срџби, застанете на трен пред нечим лепим, и већ се осећате смиреније, а она бура у глави и срцу почне да сплашњава. Узмимо, на пример, лепоту уметности. Човек је ствара да би се одбранио од бесмисла и онога што не разуме. Другим речима, ствара је да би одагнао своје најдубље страхове. Зато један од највећих дарова које човек има јесте способност да препозна и доживи лепоту, али и да је кроз уметност сам ствара.

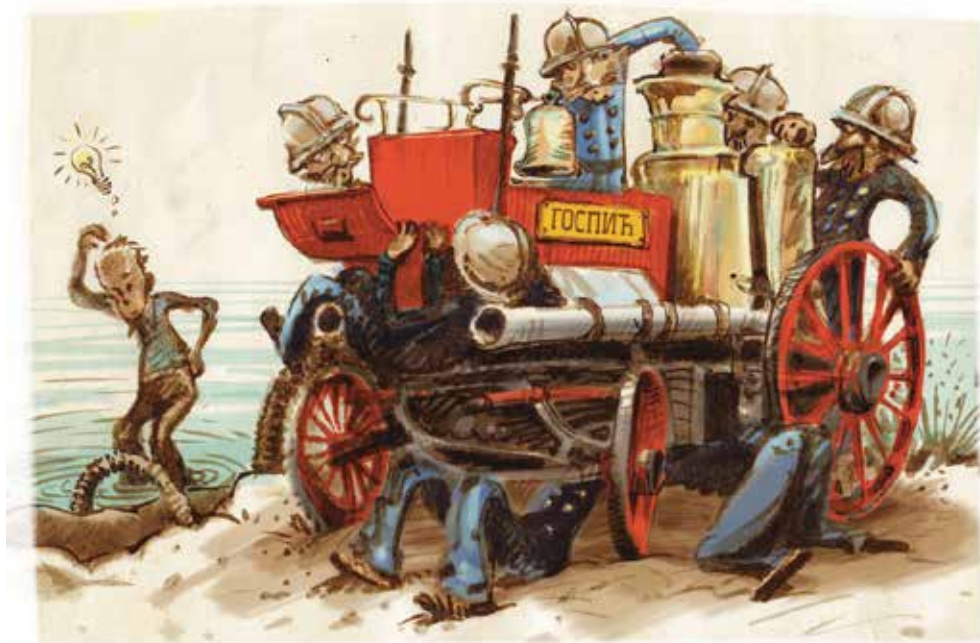
Дејан Алексић, писац за децу

Пронађи у библиотеци или на интернету податке о познатим балеринама и балетанима.

Иво Андрић (1892–1975), рођен у Доцу крај Травника. Школовао се у Сарајеву. Најдуже је живео у Београду. Између два рата је као дипломатски представник радио у многим европским престоницама. Био је члан САНУ. Писао је поезију, путописе, приче, приче о деци, есеје, али је најпознатији по романима, нарочито по роману *На Дрини ћуприја*, за који је добио и Нобелову награду за књижевност, 1961. године. Готово да нема језика на који његова дела нису преведена. Друга позната дела су му романи *Травничка хроника*, *Госпођица*, *Проклећа авлија* итд.

Никола Тесла

МОЈИ ИЗУМИ

Моји први изумитељски напори

(одломак)

У то време смо се преселили у оближњу варошицу Госпић. Промена места становања за мене је била права несрећа. Готово ми је срце препукло на растанку од наших голубова, живине и оваца, од нашег величанственог јата гусака које би се јутром дизале под облаке, а са заласком сунца враћале са својих хранилишта у тако беспрекорној бојној формацији да би се пред њима могла постидети и ескадрила најбољих модерних авијатичара.

У нашој новој кући нисам био ништа друго него заточеник који је кроз прозорске засторе посматрао непознате људе. Био сам толико повучен да бих радије лицем у лице стао пред разјареног лава, но да се сретнем са било којим од оних градских кицоша који су тумарали наоколо.

Најтеже ми је било недељом, када сам морао лепо да се обучем и да идем у цркву. Тамо ми се догодило нешто од чије ми се и саме помисли касније ледила крв у жилама. Била је то моја друга пустиловина у цркви. Мало пре тога био сам целе ноћи жив сахрањен у старој

варошица – мање збијено насеље, градић.

хранилиште – место где се неко или нешто храни.

бојна формација – војна јединица, група; у тексту значи: јато гусака у лету.

ескадрила – мања ваздухопловна јединица.

заточеник – затвореник.

застор – завеса.

кицош – онај који воли да се кити, много дотерује, да се облачи по моди.

пустоловина – занимљив, необичан догађај.

горопадан – лако раздражљив, бесан.

шлеп – дугачак skut женске хаљине који се вуче по земљи.

скут – доњи део женске хаљине или сукње.

салва – почасна паљба из пушака или топова, плотун.

мускета – старинска војничка пушка.

регрут – војник на почетку служења војног рока, нов војник.

искупити – скинути кривицу са некога, оправдати.

јавност – друштво, свет, публика.

парада – свечана поворка на јавном месту.

спектакл – велика и занимљива представа или прослава.

церемонија – утврђени ред неке прославе.

механизам – састав, склоп неке справе, машине, који сједињен у целину омогућава да она ради.

ваздушни притисак – деловање ваздуха својом тежином.

инстинктивно – нагонски, несвесно.

Архимед – старогрчки математичар и физичар.

Реална гимназија – некадашња средња школа у којој су се училе природне науке (математика, физика, хемија и др.) и само живи језици.

зов – отегнути глас који испуштају животиње када се оглашавају или дозивају.

капели у непроходној планини, коју је народ посећивао само једном годишње. Било је то страшно искуство, али ово о коме ћу вам говорити било је још горе.

У граду је живела богата госпођа, добра али горопадна жена, која је долазила у цркву богато искићена, обучена у хаљину са огромним шлепом, окружена мноштвом људи. Једне недеље управо када сам завршио звоњаву на звонику, сјурио сам се низ степенице којима је ова велика дама гордо силазила и скочио јој на skut. Он се поцепао уз парајући звук који је био налик на салву испаљену из мускете, коју су испалили неувежбани регрути. Мој отац је побелео од беса. Благо ме је ударио по образу, и то је била једина физичка казна коју је он икад применио, али се ударца ја скоро и дан-данас сећам. Сид и збуњеност који су уследили били су неописиви. Практично сам био прогнан док се није десило нешто друго, што ме је искупило у очима јавности.

Један предузимљив млад трговац основао је ватрогасну бригаду. Купљена су нова ватрогасна кола, набављене униформе и увежбани за рад и за параду. На колима је у ствари била пумпа на којој је радило шеснаесторо људи и била је дивно офарбана црвеном и црном бојом. Једног поподнева организована је јавна проба и машина је транспортована до реке. Целокупно становништво је дошло да присуствује великом спектаклу.

По завршетку свих говора и церемонија издата је команда да се пумпа вода, али из цеви није потекла ни кап. Професори и стручњаци су узалуд покушавали да пронађу у чему је проблем. Неуспех је био потпун када сам ја ступио на сцену.

Моје знање о механизму није било никакво, а готово исто толико мало знао сам о ваздушном притиску али инстинктивно сам се сетио усисне цеви у води и схватио да је она запушена. Када сам угазио у реку и ослободио цев, вода је појурила из ње и поквасила многа недељна одела. Ни Архимед који је трчао го кроз Сиракузу и из свег гласа викао „Еурека“ није оставио већи утисак од мене. Носила су ме на раменима и био сам јунак дана.

По досељењу у град започео сам четворогодишње школовање у такозваној припремној основној школи, где сам се спремао за вишу школу или Реалну гимназију. У том раздобљу настављали су се моји дечачки напори и подвизи, као и невоље.

Између осталог, прочуо сам се као јединствени шампион у хватању врана у нашем крају. Начин на који сам их хватао био је врло једноставан. Отишао бих у шуму, сакрио се у жбуње и подражавао вранин зов. Обично бих добијао по неколико одзива и убрзо би нека врана долепшала до мене у шибље. После тога једино је требало да бацим комадић картона да бих привукао њену пажњу, скочим на ноге и шчепам је пре него што она успе да се ишчупа из грмља. На тај начин бих ухватио онолико врана колико сам желео.

Али једном приликом догодило се нешто што ме је натерало да их почнем поштовати. Ухватио сам диван пар врана и пошао сам кући са пријатељем. На излазу из шуме сјатило се хиљаде врана, дижући ужасну грају. Кроз неколико минута птице стадоше да нас гоне и убрзо нас опколише. Забава је трајала док изненада нисам добио ударац у потиљак, од кога сам пао. А онда су ме жестоко нападе. Морао сам да пустим оне две птице и био сам срећан кад сам могао да се придружим другу који се склонио у пећину.

У школској учионици је било неколико механичких модела који су ме интересовали и усмерили моју пажњу на водене турбине. Многе од њих сам конструисао и уживао у њиховом раду. Како је необичан био мој живот може се видети из овог случајног догађаја. Мој ујак није марио за ову врсту разоноде и више пута ме је прекоревао. Био сам очаран описом Нијагариних водопада који сам пажљиво прочитао, а у машти сам замислио велики точак који покрећу ови слапови. Рекао сам ујаку да ћу отићи у Америку и тамо остварити свој пројекат. Тридесет година касније видео сам како се моје идеје остварују на Нијагари и дивео се недокучивој тајни ума.

сјатити се – скупити се на једном месту.
граја – крештање, грактање.
механички модел – направа, уређај израђен у умањеном облику који се користи за показивања и давања примера у школској настави.
водена турбина – направа која се креће под притиском воде и производи електричну енергију.
конструисати – створити, стварати нешто сложено, састављањем различитих делова и помоћу различитих поступака.
разонода – забава, забављање.
прекоревати – изражавати неслагање, незадовољство.
очаран – одушевљен, опчињен.
слап – водопад.
пројекат – план, нацрт, замисао онога што се намерава учинити.
подвиг – с великом храбрешћу извршено дело.
недокучив – онај коме се не може досегнути смисао и значење.

- ▶ Како се Никола Тесла осећао због пресељења у оближњу варошицу?
- ▶ Како реагује Теслин отац због догађаја у цркви?
- ▶ Зашто се Тесла и као одрастао човек сећа како га је отац ударио по образу?
- ▶ Како је углед дечака Николе Тесле у очима јавности промењен?
- ▶ Шта на основу поступака дечака Николе Тесле закључујеш о томе какав је он био? Окараактериши га с неколико епитета.
- ▶ Како је Никола Тесла дошао на идеју да направи „велики точак“ који покрећу Нијагарини слапови?
- ▶ Зашто је машта веома важна за стварање изума? Опиши како се осећа неко ко оствари своја маштања и идеје.
- ▶ Ко приповеда у овом одломку – дечак или одрастао човек? Обраложи свој одговор.
- ▶ Пронађи на интернету или у библиотеци још података о животу и раду Николе Тесле.

Моје детињство је чудним нитима повезано са именом Николе Тесле. Пошто сам волео да читам, увек сам носио књигу са собом, и кад идем на Точак по воду, и кад терам говеда у Царево поље. Мајка је због тога говорила: „Овај мој Тесла не пушта књигу из руку!“ Због тога сам ја прочитао све што је Тесла писао, и све што су други о њему писали. Нарочито сам волео његову причу како се одушевио електрицитетом у детињству, кад је видео како скачу електричне варнице из његове мачке коју је миловао по леђима. Чак сам позајмио једну његову метафору за наслов књиге *Три чвора на шрејавици*. Тесла је веровао да је све таленте наследио од мајке Ђуке, која је, како он пише, у шездесетој години имала тако спретне руке да је могла везати три чвора на трепавици. Тако се генијални Тесла придружио научницима који тврде да је детињство отац човекове личности!

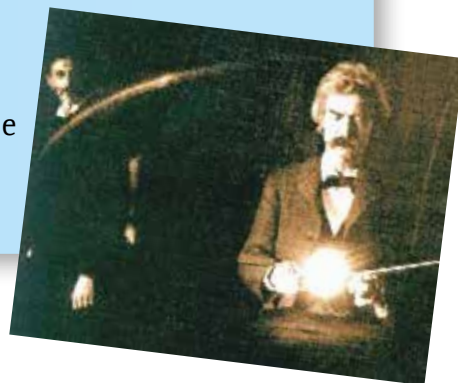
Љубивоје Ршумовић, писац за децу

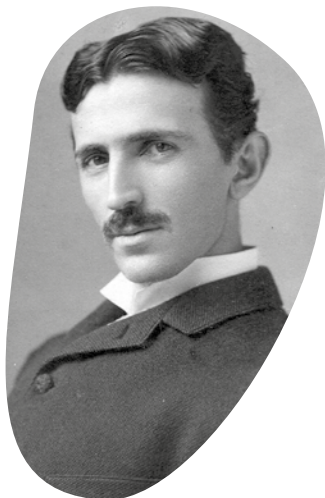
Записи Николе Тесле показују да је већ у раној младости био начитан, радознао, маштовит и способан за занимљиве изуме. А кад се у Америци упознао с Марком Твеном, испричао му је како је у детињству месецима лежао тешко болестан и како мисли да се тада чудесно опоравио захваљујући читању његових дела. У Твеновим очима заблистале су сузе.

Бранко Стевановић, писац за децу

Никола Тесла и писац романа *Доживљаји Тома Сојера*, Марк Твен, били су пријатељи. Посети Музеј Николе Тесле у Београду или сајт музеја www.tesla-museum.org.

Којим књигама се ти лечиш?
Направи списак својих
омиљених књижевних дела.

Никола Тесла (1856–1943), чувени научник и генијални проналазач. Рођен је у селу Смиљан, у Лици. Студирао је у Грацу и Прагу, а од двадесет осме године живео је у САД, где је остварио блиставу каријеру као истраживач и инжењер. Између осталог, проучавао је и бежични пренос енергије и предвидео појаву телекомуникација и интернета. По њему је названа јединица за мерење магнетног поља. Осим бројних научних дела, објавио је и једно аутобиографско, чији је назив *Моји изуми*. Његова заоставштина данас се чува у Музеју Николе Тесле у Београду. (<http://www.tesla-museum.org/>)

Док рас̄тємо

Које дело Бранислава Нушића које садржи аутобиографске детаље сте читали у петом разреду?

Бранислав Нушић

АУТОБИОГРАФИЈА

ПРВА ЉУБАВ

похитати – пожурити, похрлити.

рачуница – наука о рачунским радњама, математика.

романтичан – који изазива занос, сањарење, занесењачки.

исказати – јавно, отворено рећи, изјавити.

тронути – изазвати у некоме осећање симпатије, разнежити, ганути.

...Заљубио сам се у Персу, нашу комшику, јер она ми је била најближа. Перса је била пегава, носила је жуте чарапе и увек су јој биле искривљене штикле на ципелама. Док се нисам заљубио, нисам ни обраћао пажњу на њу, али, од часа кад сам се заљубио, изгледала ми је божанствено лепа и довољно ми је било да је видим, ма и издалека, да видим само њене криве штикле, па да се одмах узбудим и похитам јој у сусрет не бих ли што пре срео осмех на њеноме пегавоме лицу.

Она је била ћерка професора који нам је предавао рачуницу и који о мени, не знам зашто, није имао тако добро мишљење. Било јој је десет година и учила је трећи разред основне школе. Љубав сам јој исказао на један необично романтичан начин. Једном приликом, кад смо играли жмурке, ми се заједно сакријемо у једно буре, у коме је моја мајка зими киселила купус. Ту, у том бурету, ја сам јој исказао љубав и, због те миле ми успомене, и данас ме још троне кад год прођем крај каквог бурета.

Једанпут се нађемо после школе и пођемо заједно кући. Ја јој дам једну кифлу, коју сам јој сваког петка куповао, јер сам четвртком после

подне зарађивао на крајцарицама бар толико да сам могао по једном недељно кифлом да јој изразим симпатију и пажњу. Том приликом сам је озбиљно запитао:

– Шта мислиш, Персо, хоће ли ми те дати твој отац ако те запросим? Она поцрвени, обори очи и у забуни преби легиштар на три парчета.

– Не верујем! – одговори ми полугласно.

– А зашто? – запитах је узбуђено и пођоше ми сузе на очи.

– Зато што си код њега рђав ђак!

Заклео сам јој се да ћу и ноћу и дању учити рачуницу, само да поправим белешку. И учио сам, али зар сам ја могао савладати оно на чему су толико њих сломили своју снагу – зар сам могао измирити љубав и рачуницу? Имајући да бирам између љубави и рачунице, изабрао сам као лакшу љубав и идућега часа место двојке, коју сам досад имао, добио сам јединицу.

Идућег четвртка нисам ништа добио на крајцарицама, зато се у петак ујутру увучем у шифоњер и поодсецам са очевих зимских хаљина двадесет дугмета те их продам у школи за десет пара, колико ми је требало за кифлу. На подне сачекам Персу пред њеном школом и, пратећи је, признам јој да сад још горе стојим, јер сам добио јединицу из предмета њеног оца. Она болно рече:

– Онда никад нећу бити твоја!

– Ти мораш бити моја, па ако не на овоме, а оно на ономе свету! – узвикнух ја ове речи које сам неколико дана раније чуо на позоришној представи.

– Како то може да буде? – упита она радознало.

– Отроваћемо се, ако пристајеш.

– А како ћемо се отровати?

– Тако – наставих ја све одлучније – попићемо отров!

– Добро – одговори она решена – пристајем! А кад?

– Сутра после подне.

– Е, сутра после подне имамо школе – присети се она.

– То јесте – паде и мени на памет. – Не могу ни ја сутра, јер би ми забележили одсуство, а имам их већ двадесет и четири, па би ме могли истерати из школе. Него ако хоћеш у четвртак после подне, онда немамо школе ни ја ни ти.

Она пристаде и споразумесмо се да ја припремим све за тровање.

Идућег четвртка после подне ја украдем од куће кутију палидрваца и пођем на уречени састанак са Персом, где ћемо заједно отићи на онај свет.

Састали смо се у нашој башти и сели на траву, а из душа нам се отимао дубоки уздах бола и чежње. Ја извадих из цепа кутију са палидрвцима.

– Шта ћемо сад? – пита Перса.

крајцарице (мн.) – врста коцкарске игре у којој се новчићима погађа одређена линија, тако што се новчићи бацају увис и сваки који падне на утврђену страну односи онај ко је бацио најближе линији, а затим се остатак новца поново баца у корист особе чији је новчић био најближе линији после првог играча и тако редом.

запросити – нудити брак, заједнички живот девојци.

пребити – преломити, сломити.

легиштар (лат.) – камена писаљка којом су ђаци некада писали по таблицама.

белешка – оцена ђачког учења и владања у некадашњем школству.

место – уместо.

шифоњер (фр.) – орман за веш и одећу.

зимске хаљине (мн.) – мушко одело састављено од више делова.

гуша – предњи део врата,
грло.

– Да једемо палидрвца.

– Како да једемо?

– Ето овако! – одговорим ја, па откинем главић и бацим га, а оно дрвце поједем.

– А што то бацаш?

– Па то је гадно.

И она се реши и пружи одлучно руку. Ја откидох главић са палидрвца и дадох јој дрвце. Она узме и поче одважно да га једе. Појела је три, па јој ударише сузе на очи.

– Ја не могу више! Никад у животу нисам јела дрва, не могу више.

– Онда ти мора да си већ отрована.

– Може бити! – одговори она. – А осећам да ме нешто гребе у гуши.

– Е, то је. Ти си већ отрована!

Ја наставих истрајно и поједох девет дрваца, па и ја изгубих апетит и осетих да ме гребе у грлу.

– Свршено! И ја сам отрован! – рекох свечано, као што у таквоме тренутку треба рећи.

Настаде затим један тренутак мукле тишине, при коме сам ја размишљао колико је четири пута седам и никако нисам могао да се сетим, а она, не знам шта је мислила, ал' знам да је чачкала зубе, јер јој се било заглавило измеђ' зуба једно дрвце. Најзад, она прекиде ту свечану тишину питањем:

– Па шта ћемо сад?

То ме питање доведе у ужасну забуну, јер одиста, пошто смо тровање као главни посао свршили, ја нисам знао шта бисмо сад друго имали да радимо! Најзад, паде ми срећна мисао на памет.

– Знаш шта, пошто смо већ отровани, 'ајде прекрсти се!

Она се прекрсти, а то исто учиних и ја.

– А сад – наставих ја – да идемо сваки својој кући да умремо. Срамота је, знаш, да умремо овде, у башти. Ми смо деца из бољих кућа, па је срамота да умремо у башти!

– Јесте! – рече она и пођосмо.

Цела се ствар, међутим, свршила овако:

Она је отишла кући и замолила мајку да јој спреми постељу да умре. Том приликом јој је признала да се отровала, односно да је јела дрва са мнош. Мајка њена, без икаква обзира на њен положај и на њена осећања рече:

– Е, кад си могла да једеш дрва у башти, јешћеш их и овде у соби!... Задигла јој је затим сукњицу и почела јој с те стране истеривати она осећања која су Перси дубоко у срцу била усађена.

Због тих батина Перса ме омрзла и тако се свршила моја прва љубав.

(Одломак из Аутобиографије)

- ▶ Ко је приповедач у овом одломку? Када се догодило то о чему приповеда? На основу чега то закључујеш?
- ▶ Када је дечак почео да обраћа пажњу на Персу? Зашто се у њу заљубио? Како је Перса изгледала и како се облачила? Како ју је дечак доживљавао?
- ▶ Где јој је јунак приче први пут исказао љубав? Наведи још неки начин на који јој је јунак приповедач исказивао љубав.
- ▶ Шта је навело дечака да Перси предложи да се отрују као јунаци једне позоришне представе?
- ▶ Који догађај је изазвао обрт у Персиним осећањима?
- ▶ У ком роману који сте читали у петом разреду се приповеда о љубави из детињства?
- ▶ Који је назив књижевне врсте у којој јунак приповеда о сопственом животу?
- ▶ Наведи наслове текстова које сте читали у петом разреду, а који су примери за биографију и аутобиографију.
- ▶ Због чега је смешан начин на који се приповеда о првој љубави? Да ли је приповедач на исти начин доживљавао своју прву љубав док је био заљубљен? Образложи свој одговор.

ДИЈАЛОГ У ЕПИЦИ је разговор ликова у књижевном делу. Дијалог у књижевном делу доприноси да радња тече брже. Онда се приповеда живахније, о више догађаја. Дијалог доприноси и томе да се читалац саживи с јунацима, да их лакше разуме.

АУТОБИОГРАФИЈА је опис сопственог живота. Писац може у аутобиографији описивати свој живот од рођења до тренутка у којем пише, а може писати и само о једном делу свога живота.

Аутобиографију могу писати не само писци већ и други уметници, научници, спортисти.

У петом разреду читали сте **аутобиографски роман** Бранислава Нушића *Хајдуци*. У том роману, као и у другим аутобиографским романима, кроз лик приповедача писци говоре о неким догађајима из сопственог живота. Наравно, они не пишу о свим догађајима баш онако како је било, већ понешто додају и измисле.

Као што је роман *Хајдуци* и **аутобиографски** и **хумористички** (јер су поступци јунака представљени **на смешан и шаљив начин**) и Нушићева *Аутобиографија* садржи **елементе хумора** јер су у њој догађаји такође описани **на смешан и шаљив начин**.

БИОГРАФИЈА је дело у коме је описан цео живот неке особе или један део њеног живота. Писац биографије пише о истинитим догађајима из живота неке личности. Осим о догађајима из живота те личности, писац биографије карактерише и саму личност о чијем животу пише као и време у којем је живела.

Док је књижничар уписивао датуме на картонима, седећи за омањим столом, ја сам стајао изнад књига и читао наслове. Два сам разумео: *Стари дани* Боре Станковића и *Прва бразда* Милована Глишића. Али наслов треће нисам разумео: *Аутобиографија*. Бранислав Нушић. Нисам још знао шта значи то, да је то животопис, да је то опис свога живота, који писац даје као што описује и животе других, измишљених личности.

Помислих да се наш далеки рођак забунио, дао ми неку научну расправу. Можда и филозофску књигу. Али, стидљив, не рекох ништа, на срећу. Заиста на срећу. Јер, кад код куће почех да прелиставам и да прочитавам баш њу, одушевих се.

Данило Николић, писац

Бранислав Нушић на свој хуморни начин говори о мукама прве љубави. Као одрастао човек знао је да се због љубави пати и страда, да се умире и врше самоубиства, али као писац, који је *Аутобиографију* наменио омладини, желео је да те муке учини смешним, и да тако опомене младе да излазе из љубавних јада потраже на други, бољи начин.

Љубивоје Ршумовић, писац за децу

легат — имовина која се оставља неком лицу или установи.

Напиши састав на тему
Моја прва љубав.

Бранислав Нушић (1864–1938), значајан српски комедиограф и приповедач. Рођен је у Београду, студирао право у Грацу (Аустрија) и Београду. Његова дела и данас се играју у позоришту и изузетно су популарна. Нарочито је познат по комедијама: *Сумњиво лице*, *Народни посланик*, *Госпођа министарка*, *Ожалошћена породица*, као и по својој *Аутобиографији*. Његов легат данас се чува у Музеју града Београда.

<http://www.mgb.org.rs/sr/legati/branislava-nusica/album/24>

Бранко Ђојић

ОРЛОВИ РАНО ЛЕТЕ

(одломак)

Лукави пољар Лијан мућкао је боцу с ракијом, потезао из ње, а затим би почео да мућка главом и да се домишља:

— Гдје ли се то крију дјечаци, да ми је само знати? Хм, хм, гдје ли сам се оно крио док сам био дијете? Аха, сад знам: кад сам дирао очеву кубуру сакрио сам се у коприве. Хајде, дакле, да претражимо коприве.

Лијан прохода по свим јаругама, иза сеоских живица и по разним врзинама гдје год су расле коприве, испече се и ожари, али никог не откри. Нашао је само мноштво разнобојних лонаца, прошгупљених шерпи, репова од кашика и кашика без репова, коњских костију зарђала лима и један позеленио новчић бакрењак римског цара.

— Да је овај шашавко био мало паметнији, па да изгуби бар неки дукат — прогунђа старац. — А баш за ову парицу није му се исплатило да загази у оволику коприву.

Послије коприва дођоше на ред врбаци и запуштени углови око ријечних окука пуни високе травуљине, ракита и дивље лозе. Ту се

пољар — човек који чува поља.

кубура — врста старинске кратке пушке.

јаруга — уско, дубоко и дугачко удубљење у земљи настало сливањем бујица воде, ровина.

живица — ограда од жбуња, шибља, жива ограда.

врзина — место обрасло густим грмљем, шибљем.

бакрењак — новчић од бакра.

дукат — златан (ретко сребрн) новац, који се некада употребљавао и као женски накит.

окука — (у тексту) извијени део реке, кривина.

ракита — врста ниске врбе са црвенкастом кором.

клада – балван, трупца.

вршка – направа у облику коша (најчешће од прућа) за хватање рибе, ракова и др.

љескара (ијек.) ек. лескара – земљиште обрасло леском, лескар.

дрекавац – чудовиште које, по народном веровању, живи у води и ноћу дречи, крешти и напада људе и животиње.

скитати – проводити време у скитању, лутању, базати.

пограбити – зграбити, шчепати.

шиба – прут, штап.

пустопашан – распуштен, разуздан.

вијати – јурити, гонити некога.

плот – ограда од сплетеног прућа, дасака, летава и сл.

укебати – ухватити, уловити некога.

врагометан – несташан, немиран, обестан.

лукавство – лукаво изведено дело.

смицалице – вешт, препреден поступак, лукавштина, подвала.

доскочица – в. смицалица.

вребати – чекати сакривен да неко наиђе с циљем да се ухвати.

торбак – мања торба.

одавна – одавно.

алај – узвик за жељу, прижељкивање нечега, ала.

дизати дреку – викати, галамити.

ваљало пробијати силом као кроз афричке џунгле и саване. Овдје пољар пронађе безброј седефастих шкољки, пужева, перја, трулих клада, рибе крљушти и видриних трагова. Од бјегунаца опет ни трага. Нашао је само стару вршку за риболов, рад Лазара Мачка, и зловољно повирио у њу.

– Пуна је лишћа, одавна нијесу ловили. Значи – не долазе овамо.

Претражио је затим кукурузишта, усамљене љескаре ивицом ливада, најзад и црквени таван, али је тамо само поплашио неког побожног мачора који је ловио црквене врапце.

– Види, молим те, чак ни овдје их нема. Гдје би онда могли да буду?

Кад се први пут сјетио Прокина гаја, само је одмахнуо руком.

– Какав Гај? Тамо не смијем ни ја због дрекавца, а откуд би се тек дјеца усудила.

Наставио је да се скита пољима и да размишља а кад му Прокин гај поново паде на ум, он мудро закључи:

– Можда их је страх од овога новог учитеља чак и тамо отјерао, шта га знаш. Кад тај мало попије па пограби шибу и развиче се, гори је од сваког дрекавца. Ехе, баш такав и треба за ову пустопашну дјечурлију.

Познато је да пољари, чувари поља, ливада, усјева и воћака вјечито ратују с дјецом. Мали чобанчићи заиграју се гдјегод на пољани, а овце и говеда зачас провале у нечије жито па све изгазише и попасоше. Читаво село дигне онда вику на пољара да слабо чува сеоско добро, а пољар – куд ће, шта ће! – па по дјечи. Вија их штапом око живица и плотова и пријети:

– Кожу ћу вам одрати, чим вас укебам!

Јури пољар дјецу и с туђих воћака, из винограда, брани им да лове рибу (јер он је, донекле, и чувар риболова), а кад би чобанчићима пало на ум да лове и медвједе, тај би морао и медвједе да штити. Врагометан посао, нема шта!

Борећи се вјечито с дјецом није онда ни чудо што пољар, временом, и сам подјетињи и упушта се у права дјечија лукавства, смицалице и доскочице. Умије тај да вреба из високе траве као прави основац, да се провлачи кроз плот, крије се тако вјешто, као да игра жмуре, а по потреби ће се и на дрво успузати и то заједно с торбаком и штапом, а то је већ нешто – ехе! – што ипак свака не може.

Наш Лијан био је управо један такав пољар. Већ преко тридесет година ратовао је са сеоском дјецом. Први дјечаци које је јурио око живица већ су били одавна зрели људи, а сад је пољар јурио њихову дјецу. Наравно, није ухватио ни једне ни друге, али се тјешио да ће бар њихове унуке једног дана стићи и похватати. Алај ће тада плуштати батине, као град небески!

Домишљати Лијан и сам је крао воће, лубенице и краставце, а онда је по селу дизао дреку и „тражио“ лопове.

– Ехе, док само уловим онога дјечака који је обрао попове крушке, ноге ћу му пребити!

И журио је друмом на својим кривим ходаљкама да „пребије ноге” онемо који је покрао воће, али умјесто тога, те исте ноге однијеле би га поново на нечију јабуку или у башту с лубеницама и опет би се наста-вљала стара игра.

У потрагу за одбјеглим дјечацима он је, истина, пошао по кнежевом наређењу али му је, као правом дјетету, више било стало до тога да на-пица и открије гдје ли се то само крију ти лукави ђаволи: Јованче, Стриц, Лазар! Па зар он већ годинама највише не ратује и не надмудрује се баш с њима! Како би он онда и могао да живи на земљи, а да не зна гдје су они, чиме се баве и какве подвале смишљају. Тужан би живот био без тога.

– Ехе, Јованче, Јованче, тај ће се усудити чак и у Прокин гај. Његов је чукундјед био хајдук и тамо је погинуо. Како се тога раније нијесам сјетио.

Правећи се да иде за неким другим послом, пољар је стао поиздаље да се навија око Прокина гаја, а кад је видио да никог нема у близини, он се брзо увуче у љескар на ивици шуме. Ту се мало притаји и поче да кроји план:

– Најприје ћу прегледати ивицу Гаја. Највјероватније ће бити да се крију ту јер ни ђаво не смије у дубину шуме. Тамо је она дубока јаруга, понор гдје увире поточић, дрекавац, уух!

Пажљиво размичући љескове гране, он се шуњао ивицом Гаја, за-гледао трагове, тражио није ли негдје недавно сјечено. И управо кад је био изгубио сваку наду да ће ишта открити и уморно размакао грање на једном жбуну спази пред собом у трави неког заспалог дјечака. Како му је шешир био намакнут на лице, пољар га није могао препознати. Његову пажњу нарочито је привлачио баш тај дјечаков чудни шешир окр-пљен дебелим картоном. Личио је помало на Стричев, али откуд тај картон с натписом. Ко би то могао да буде?

– А ту ли се кријеш, птичице! Пољар се нагну и лагано поче да сриче натпис: „Ништа нема да те брине, од овога пацов гине.”

– Гле, шта му сад ово значи? – узе да гунђа чича. – Сигурно неки бапски запис против мишева или... можда овај дјечак све своје против-нике назива пацовима, па и мене, пољара? Хм, хм, баш сам радознао. Штета што више немам уза се ракије да нешто паметно смислим и да подвалим овог спавачу.

Поћутао је мало, а онда се ипак одлучио:

– Поранићу сутра прије све дјече, па ћу овамо у засједу. Ако се заиста крију у Гају видјет ћу кад буду долазили... Хм, а овај овдје – па то је гла-вом Стриц. Познајем ове дугачке ноге.

кнежев – који припада кнезу, који потиче од кнеза, старешини неке области, села и сл.
поиздаље – прилично даље, подоста даље.
навијати се – кретати се у близини нечега, врзати се, мотати се.
љескар (ијек.) – земљиште обрасло леском, лескар.
кројити – смишљати, припремати.
увирати – уливати се, сливати се.
засједа (ијек.) ек. **заседа** – место погодно за скривање и изненадан напад, заклон.

- ▶ За ким трага пољар Лијан у овом одломку из романа *Орлови рано леће*? Где он тражи дечаке? Због чега их тражи баш на таквим местима? Шта он све у тој потрази налази?
- ▶ Зашто пољар Лијан не сме да тражи дечаке у Прокином гају? Кога се још деча-ци плаше? Због чега? Шта пољар Лијан мисли о новом учитељу?
- ▶ Објасни шта значи израз *йустойашина дечурлија*.
- ▶ Зашто пољари, како се у одломку приповеда, вечито ратују с децом?
- ▶ Зашто приповедач каже да и *йољар, временом, и сам йодјеџињи*? Опиши то детиња-сто понашање пољара. Шта о пољару закључујеш на основу његовог надимка?
- ▶ Шта је у овом одломку смешно? Образложи свој одговор.
- ▶ Које поглавље романа *Орлови рано леће* ти се највише допада? Образложи свој одговор.
- ▶ По чему су пољар Лијан из овог одломка и чича Јордан из истоимене приповетке Стевана Сремца, коју сте читали у петом разреду, слични, а по чему се разликују?

Кад сам већ био у шестој години дали су ми да чувам јагањце. Био је то лак и занимљив посао, особито ако је лијеп дан и ако се у близини нађе још које чобанче. Онда смо се играли, тражили птичја јаја, зидали куле, брали јагоде и печурке. Често бисмо у игри заборавили на своје стадо и оно би се зачас нашло у туђем жити. Ако би то спазио сеоски пољар, чувар усјева, надигао би грдну вику и појурио да нас бије или би нас тужио родитељима, па је било батина као кише. Нарочито сам добро запамтио једног старог пољара који је волио ракију и према њему сам касније радио лик сеоског пољара и партизанског куvara, чича Лијана, главног јунака мојих ратних романа за ђецу.

Из текста *Што је Бранко Ћопић рекао о себи*: „Мошником би њега шребало из мрака“, <https://www.lupiga.com/vijesti/sto-je-branko-copic-rekao-o-sebi>

Бранко Ћопић (1915–1984), песник и приповедач. Рођен је у селу Хаша-нима испод Грмеча, живео је у Београду. Његова прозна дела садрже лир-ске детаље, у њима се приповеда о животу на селу. То приповедање прожето је ведрином и хумором. За децу је написао: *У свијету медвједа и лејширова* (збирка прича), *Јежева кућица* (песма), *Доживљаји мачка Тоше* (приповетке), *Орлови рано леће*, *Башта слезове боје* и др. Добио је НИН-ову награду. Био је члан САНУ.

Вилијам Саројан

ЛЕТО ЛЕПОГ БЕЛЦА

(одломак)

Једнога од оних минулих добрих дана када сам имао девет година и када је свет био пун величанствености какве су се само могле замислити, и када је живот био још чаробан и тајанствен сан, мој рођак Мурад, кога су сви осим мене сматрали лудим, дође у четири сата ујутру пред нашу кућу и пробуди ме лупајући на прозор моје собе.

– Араме – рече он.

Скочио сам из кревета и погледао кроз прозор.

Још није било свануло, али било је лето, и праскозорје које се помањало на хоризонту давало је довољно светлости да ме увери да не сањам. Помолио сам главу кроз прозор и протрљао очи.

– Да – рече он на јерменском. – То је коњ. Не сањаш. Пожури ако хоћеш да јашеш.

Знао сам да се мој рођак Мурад радовао животу више него ма ко други који је било каквом грешком дошао на свет, али ово је превазишло сва моја очекивања.

Први разлог томе био је што су моје најраније успомене биле успомене на коње, а моје прве чежње биле су чежње за јахањем. Зато је било дивно.

Други разлог био је у томе што смо били сиромашни. Због тога нисам веровао својим очима.

Ми смо били сиромашни. Новаца нисмо имали. Цело наше племе било је осиромашило. Сваки огранак породице Гарогланијан живео је у најневероватнијој и најсмешнијој сиромаштини на свету. Нико није могао схватити, чак ни старији из породице, на који начин смо ми ипак увек долазили до нешто мало новаца да купимо хране и напунимо своје стомаке. Најважније при свему томе било је да смо, поред свега тога, ипак били чувени по свом поштењу. Отприлике око једанаест векова били смо познати по свом поштењу, чак и тада када смо били најбогатија породица међу људима, за које смо мислили да представљају цео свет. Пре свега, били смо поносити, затим поштени и веровали смо у добро и зло. Нико од нас не би никога на свету преварио, а камоли покрао.

Према томе, иако сам могао видети тако величанственог коња, иако сам га могао тако омирисати, иако сам могао слушати његово тако узбудљиво дисање, ипак нисам могао веровати да тај коњ има ишта

минули – прошли, протекли.

праскозорје – време пред излазак сунца, почетак јутра.

јерменски – који се односи на Јермене и Јерменију.

огранак – део породичне лозе, потомак.

заједничко са мојим рођаком Мурадом или са мнош, или ма са којим од чланова наше породице – било у сну или јави – зато што сам знао да га мој рођак није могао купити, а пошто га није могао купити, морао га је украсти. Међутим, морао сам одбити и саму помисао да га је он украо.

Ниједан члан породице Гарогланијан није могао бити лопов.

Исколачио сам очи најпре на свог рођака, а затим на коња. Обоје је озаривала блага мирноћа и ћудљивост, што ме је, с једне стране, очаравало, а, с друге, плашило.

– Мураде – рекох – где си украо тог коња?

– Скочи са прозора – рече он – ако желиш да јашеш.

Према томе, ипак је била истина. Он је украо коња. То је било изван сваке сумње. Дошао је да ме позове да јашем или да одбијем, према избору.

Али, ипак, чинило ми се да украсти коња ради јахања није било исто што и украсти ма шта друго, као, на пример, новац. Колико сам ја могао просудити, можда то уопште и није била крађа. Уколико је неко луд за коњима, као што смо били мој рођак Мурад и ја, то није била никаква крађа. Могло би се то сматрати крађом тек када бисмо коме понудили коња на продају, што, наравно – то сам добро знао – не бисмо никада учинили.

– Причекај, само да се обучем – рекох.

– Добро – рече он – само пожури.

Ускочио сам у своје одело. Сурвах се са прозора доле у двориште и скочих на коња који се налазио позади мога рођака Мурада. [...]

Свака породица носи негде у себи неку луду жицу, а мој рођак Мурад сматран је као природни потомак те луде жице нашега племена. Пре њега био је наш ујак Косрове, људина снажне главе, црне косе и највећих бркова у Сан-Јоакинској долини, човек преке нарави, врло раздражљив и толико нестрпљив да је одмах свакога прекидао у говору са „не мари ништа, не обраћај на то пажњу”.

Било је сасвим свеједно шта је ко и о чему говорио. Једном је његов рођени син Арак претрчао осам блокова кућа да би стигао до бербернице, где му је отац дотеривао бркове, како би му јавио да му је кућа у пламену. Тај човек, Косрове, померио се само у столицу и промрмљао: „Не мари ништа, не обраћај на то пажњу”. Када му је берберин рекао: „Али дечко рече, ваша кућа гори”, на то се Косрове само продера: „Рекао сам не мари ништа и доста”.

Мој рођак Мурад сматран је за природног потомка тога човека, иако је Мурадов отац био Зораб, који је био практичан човек и ништа више. Ето, тако је то било у нашем племену. Човек је морао бити отац синовог тела, али то није ни у ком случају значило да је он у исто време и отац његове нарави. Расподела разних врста нарави у нашем племену била је од почетка врло ћудљива и луталачка. [...]

Мој рођак Мурад сјаха с коња.

– Јаши – рече.

озаривати – одликовати, красити (о особини).

ћудљивост – особина онога ко је ћудљив, несталан.

сурвати се – нагло пасти, срушити се.

раздражљив – који се лако љути, узнемирава, раздражује.

човек преке нарави – пргав човек, онај који се лако наљути, разбесни.

берберница – берберска радња (за бријање и шишање мушкараца).

јарак – дуг, дубоко и широко ископани канал.

лоза – вишегодишња дрвенаста биљка чији је плод грозђе.

Узјахах и одједном ме обузе неки ужасан страх. Коњ се није макао.

– Удари га у мишић – рече мој рођак Мурад – шта чекаш? Знаш да га морамо вратити пре него што се ико жив пробуди и изађе из куће.

Ударих коња у слабине. Још једном се пропе и зарза. Тада поче да јури. Ја нисам знао шта да чиним. Уместо да потрчи преко поља ка јарку за наводњавање, коњ јурну путем надоле према виноградима Дикрана Халабијана, где је почео да скаче преко лоза. Коњ је прескочио седам лоза пре него што сам пао с њега. Затим одјури даље.

Мој рођак Мурад дотрча путем.

– Ништа ми није стало до тебе – викну он – али морамо доћи до коња. Ти иди оним путем, а ја ћу овуда. Ако га ухватиш, буди добар према њему. Ја ћу бити у близини.

Ја продужих доле путем, а мој рођак Мурад пође преко поља ка јарку за наводњавање.

Требало му је више од пола сата док је пронашао коња и док га је дотерао.

– У реду – рече он – пењи се. Сада је цео свет већ устао.

– Шта ћемо сада? – запитах.

– Или ћемо га вратити или ћемо га до сутра ујутро сакрити – рече.

Није изгледао много узбуђен, и одмах сам знао да ће га сакрити, а не вратити. На сваки начин – бар за извесно време.

– Где ћеш га сакрити? – упитам.

– Знам једно место – рече.

– Колико има времена откако си украо овог коња? – упитам.

Мени одједном би јасно да је он јутром изјахивао већ дуже времена, а да је тог јутра дошао по мене само зато што је знао колико сам чезнуо за јахањем.

– Ко говори о крађи коња? – рече он.

– Добро, рекох ја – колико има како изјахујеш сваког јутра?

– Никада пре овог јутра нисам – рече он.

– Говориш ли истину? – упитам.

– Разуме се да не говорим – рече он – али ако ствар дође на видело, бар да знаш шта ћеш рећи. Не бих хтео да обојица испаднемо лажови. Све што ти знаш, то је да смо данас почели да јашемо.

– У реду – рекох. [...]

То поподне мој ујак Косрове сврати нама на кафу и цигарете. Седео је у гостинској соби, срчући и пушећи, сећајући се старог краја. Тада дође још један гост, фармер Џон Бајро, Асирац, који је из досаде научио да говори јерменски. Моја мајка донесе госту кафу и дуван и он је завио цигарету, почео да срче кафу и да пуши, и најзад, уздахнувши тужно, рече:

– Мога белца, кога су ми прошлог месеца украли, још увек нема. Не могу то да разумем.

Мој ујак Косрове постаде врло раздражљив и дрекну:

– Не мари ништа. Шта значи изгубити једног коња? Зар ми сви нисмо изгубили домовину? Шта значи то кукање за једним коњем?

– Можда је то свеједно за вас који станујете у граду да тако говорите – рече Џон Бајро – али шта ћу ја с мојим чезама? Шта ће ми чезе без коња?

– Немој да обраћаш пажњу на то – заурла мој ујак Косрове.

– Пешачио сам десет миља док сам дошао догде – рече Џон Бајро.

– Па зашто имаш ноге? – раздера се мој ујак Косрове.

– Боли ме лева нога – рече фармер.

– Не обраћај пажњу на то – загрме мој ујак Косрове.

– Тај коњ ме кошта шездесет долара – рече фармер.

– Пљујем ја на новац – рече мој ујак Косрове.

Он устаде и шуњајући се напусти кућу, залупивши за собом гвоздену капију. Моја мајка је објашњавала:

– Он има добро срце – рече она. – Он једноставно чезне за домовином, а таква је људина.

Када је фармер изашао, ја отрчах преко, до куће мога рођака Мурада.

Он је седео под бресковом, покушавајући да намести повређено крило једног црвендаћа, који није могао да лети. Разговарао је с птицом.

– Шта је? – рече он.

– Фармер Џон Бајро био је код нас. Посетио нас је – рекох ја. – Хтео је свога коња. Ти га држиш већ месец дана. Мораш ми обећати да га нећеш вратити док не научим да јашем.

доћи на видело –
открити се, сазнати се.

Асирац – припадник
старог ратничког
народа (Асирци) који
је некада живео у
областима данашњег
Ирака.

миља (лат.) – мера за
дужину.

људина – ваљан, честит,
исправан човек,
поштељачина.

црвендаћ – птица
жутоцрвеног врата и
груди.

– Треба ти година дана да научиш јахати – рече мој рођак Мурад.
 – Можемо држати коња годину дана – рекох ја. Мој рођак Мурад скочи.
 – Шта – продера се он. – Ваљда нећеш да наговориш једног члана породице Гарогланијан да краде? Коњ се мора вратити правом власнику.

– Када – упитах.

– Најдаље за шест месеци – рече он.

Он баци птицу у ваздух. Птица је уз велике напоре покушала да лети, али је двапут пала. Најзад ипак одлете, право и високо.

Пуне две недеље, рано сваког јутра, мој рођак Мурад и ја изводили смо коња из стаје напуштеног винограда, где смо га сакривали, јахали смо, и кад би год дошао ред на мене да јашем, коњ би прескочио лозе и ниско дрвеће, збацио би ме и побегао. Упркос свему томе, ја сам се надао да ћу научити да јашем као што јаше мој рођак Мурад.

Једног јутра, када смо били на путу који је водио у напуштени Фетвацијанов виноград, јашући, наиђосмо на фармера Џона Бајроа, који је ишао према вароши.

– Пустите мене да говорим – рече мој рођак Мурад – ја имам начина са фармерима.

Фармер је врло пожудно посматрао коња.

– Добро јутро, синови мојих пријатеља – рече он. – А како се зове ваш коњ?

– Моје срце – рече мој рођак Мурад на јерменском.

– Лепо име – рече Џон Бајро – за лепог коња. Могао бих се заклети да је то коњ кога су ми украли пре неколико недеља. Могу ли да му погледам у зубе?

– Наравно – рече Мурад. Фармер је посматрао коњу зубе.

– Зуб по зуб – рече он – заклео бих се да је то мој коњ да не познајем ваше родитеље. Надалеко чувено поштење ми је добро познато. Али овај коњ мора да је близанац са мојим коњем. Покварен човек би веровао више очима него срцу. Збогом, моји млади пријатељи.

– Збогом, Џоне Бајро – рече мој рођак Мурад.

Рано идућег дана одведосмо коња у виноград Џона Бајроа и уведосмо га у шталу. Пси су ишли за нама са свих страна, али нису ни писнули.

– Пси – шапнуо сам рођаку Мураду – мислио сам да ће лајати.

– Они би лајали на сваког другог – рече он. – Знам да поступама са псима. Мој рођак Мурад обгрли коња, приљуби свој нос уз његове ноздрве, тихо га потапша, и тада одосмо.

Тог истог поподнева дође Џон Бајро са својим чезама у нашу кућу и показа мојој мајци коња који му је био украден и враћен.

– Не знам шта да мислим – рече он. – Коњ је јачи него што је икада био. И много живљи, такође. Хвала ти, боже.

Мој ујак Косрове, који је био у гостинској соби, наљути се и дрекну:

– Тихо, човече, тихо. Твој коњ је враћен, не обраћај пажњу на то.

чезе (мађ.) – лака кола
на два точка.

- ▶ Ко је приповедач у овом одломку? Чег се он сећа? Како је он као деветогодишњи дечак доживљавао свет?
- ▶ Која врста приповедања је употребљена у овом тексту?
- ▶ Због чега је Мурад пробудио Арама?
- ▶ Опиши Мурадов лик на основу онога што приповеда Арам.
- ▶ Које су биле Арамове *најраније усјомене и прве чежње*?
- ▶ Шта из овог одломка сазнајеш о Арамовој породици? Како су живели? По чему су били чувени?
- ▶ О чему је размишљао Арам када је видео рођака Мурада и *величанственој коњи*?
- ▶ Ко је још осим Мурада у Арамовом племену *имао у себи неку луду жицу*? Представи лик ујака Косровеа на основу онога што је у одломку исприповедано о њему.
- ▶ Опиши сусрет Џона Бајроа с Мурадом и Арамом. Шта закључујеш о Џону на основу његовог понашања у том сусрету?
- ▶ Опиши свој најјачи утисак након читања овог одломка и разговора о њему.

Овај одломак натопљен је чежњом. Дечаци чезну за јахањем, њихов ујак чезне за изгубљеном отаџбином, а фармер за украденим коњем. У жељи да добију то што немају, упадају у грешке: дечаци постају крадљивци, ујак је неосетљив за туђе невоље, а из фармера проговара бахати богаташ. И тек на самом крају схватамо да су сви ликови позитивни. Дечаци су ипак сачували поштење своје породице, ујак је људина доброг срца, а фармер је мудар и племенит човек. Да, да, ствари нису увек онакве какве нам се чине на први поглед.

Сјајни писац Вилијам Саројан кроз своја дела шаље нам поруке које нас терају да се замислимо. Таква је и књига *Таша, ти си луд*.

Јасминка Петровић, писац за децу

Напиши састав на тему
Кад бих имао/имала свој коња.

Вилијам Саројан (1908–1981), амерички књижевник јерменског порекла. Веровао је у храброст и хумор као средства са суочавање са животним тешкоћама. Писао је о животу америчких „малих људи“, често јерменских и других досељеника. Најпознатија дела су му романи *Људска комедија*, *Доживљаји Веслија Џексона*, драме *Време вашеј живој*, *Моје срце је у тори*, збирке приповедака *Таша, ти си луд* и *Мама, ја те волим* и др.

У којој приповеци коју сте читали у петом разреду дечак прима писмо од мајке? Како се он осећа док га чита?

Анџон Павлович Чехов

ВАЊКА

Вањка Жуков, деветогодишњи дечак, кога су пре три месеца дали на занат код обућара Аљахина, не леже на Бадње вече да спава. Сачекавши да газда и калфа оду на јутрење, он узео из газдиног ормара стакленце с мастилом, држаљу са зарђалим пером и, раширивши пред собом изгужвани лист хартије, стаде писати. Пре него што ће написати прво слово, неколико пута се плашљиво осврте на врата и прозоре, погледа искоса на потамнелу икону око које су се са обе стране пружале полице са калупима, и испрекидано уздахну. Хартија је лежала на клупи, а он је пред клупом клечао.

„Мили дедице, Константине Макаричу! – писао је. – И пишем ти писмо. Честитам вам Божић и желим ти свега од Господа Бога. Немам ни оца, ни мајчице, само си ми ти још остао.”

Вањка погледа у тамни прозор у коме је титрао одсјај његове свећице, и живо представи себи свога деду Константина Макарича, који је служио као ноћни чувар код господе Живарјових. То је мален, помршав, али необично живахан и окретан старчић од око шездесет и пет година, вечно насмејаног лица и пијаних очију. Дању спава у кухињи за послугу, или ћаска са куварицама, а ноћу, умотан у поширок кожух, хода око куће и дворишта и удара у своје клепало. За њим, спуштене главе, корачају стара Каштанка и пас Ласко, прозван тако због своје црне боје и тела протегљастог као у ласице. Тај Ласко је необично пажљив и умиљат, подједнако се улагује и својима и туђима, али га не воле. Под његовом пажљивошћу и мирноћом скрива се права језуитска подмуклост. Нико боље од њега не уме да се прикрада кад треба и шчепа за ногу, да се увуче у ледењачу или да сељаку украде кокош. Више пута су му већ пребијали задње ноге, двапут га вешали, сваке недеље га шибали на мртво име, али би он увек остао у животу.

Сад деда зацело стоји код капије, шкиљи у јаркоцрвене прозоре сеоске цркве и, тапкајући сукненим чизмама, ћаска са служинчади. Клепало му је за појас привезано. Он плеска рукама, јежи се од хладноће и, кикоћући се старачки, штипа сад собарицу, сад куварицу.

– Да ли да шмркнемо мало бурмута? – вели он, пружајући женама бурмутицу.

дати на занат – послати некога да учи неки занат, тј. како се ради неки посао.

калфа (тур.) – занатлијски помоћник.

јутрење – јутарња служба у цркви.

држаља – дршка.

титрати – треперити, трептати.

кожух – огртач или прслук од крзна.

клепало – даска или метална плоча у коју се удара да би се дао знак за нешто, да би се нешто огласило, објавило.

протегљаст – дуг, дугачак.

језуитски – који се односи на језуите, припаднике католичког калуђерског реда.

ледењача – просторија у којој се на хладном, на леду, чува храна, хладњача.

зацело – сигурно.

шкиљити – гледати полузатворених очију, чкиљити.

сукнен – који је направљен од сукна, дебеле ваљане вуне.

служинчад – слуге, особе које за плату раде кућне и друге послове.

шмркнути – једним дахом шумно увући нешто кроз нос (неку течност, бурмут и др.).

бурмут (тур.) – ароматизовани прах од самлевеног лишћа дувана, намењен за шмркање.

бурмутица – кутија у којој се држи бурмут.

посребрити – дати нечему изглед сребра.

иње – смрзнуте честице воде у облику ледених иглица које се хватају по биљкама, предметима и др., смрзнута магла.

смет – гомила, хрпа снега коју је нанео ветар.

харинга – врста рибе која живи у Северном мору.

Жене шмрчу и кијају. Деда се топи од милине, загрцнуо се од смеха и виче: – Држи, не дај се!

И псима дају да шмрчу бурмут. Каштанка кија, тресе њушком и, увређена, склања се у страну. А Ласко из учтивости не кија и врти репом. И време дивно. Ваздух је тих, провидан и свеж. Ноћ је тамна, али се све село види с његовим белим крововима, прамењем дима што се вије из димњака, дрвеће посребрено ињем, сметови. Све небо се осуло звездама које весело трепере, а Кумова слама се тако јасно истиче, као да су је за празник умили и истрљали снегом...

Вањка уздахну, умочи перо и настави писање:

„А јуче сам добио батине. Газда ме је извукао за косу на двориште и избио ме обућарским каишем зато што сам љуљао њихово дете у коле-вци и случајно заспао. А неки дан ми газдарица заповедила да очистим харингу, а ја почео од репа, а она узела рибу, па њену главу стала да ми

гура у лице. Калфе ме исмевају, шаљу ме у крчму по ракију и заповедају ми да крадем од газде краставце, а он удара чим стигне. А храна ми ништа не ваља. Ујутро дају хлеба, на подне каше, а увече опет хлеба, а што се тиче чаја и чорбе, њих газде саме прождеру. Морам да спавам у ходнику, а кад им дете плаче, никако и не спавам, него љуљам колевку. Мили дедице, смилуј се, води ме одавде кући у село. Мени овде живота нема... Клањам ти се до земље и увек ћу Бога молити, води ме одавде, иначе ћу умрети..."

Вањка искриви уста, протрља очи својом црном песницом и зајеца:

„Бурмут ћу ти трти – настављао је он. – Богу ћу се молити, а ако до чега дође, млати ме као вола у купусу. А ако мислиш да тамо посла нећу имати, ја ћу Богом кумити књиговођу да му чизме чистим, или да место Феђе идем у чобане. Деда мили, више се ово не да издржати, просто као на робији. Желео бих да пешке кидам у село, али немам обуће, зиме се бојим. А када порастем велики, зато ћу те хранити и никоме нећу дати да те дира, а кад умреш, молићу се за покој твоје душе, исто као за мајчицу Пелагију.

А Москва је град велики. Све куће су господске и коња има много, а оваца нема и пси нису опаки. Деца овде не носе вертеп, нити кога пуштају на хор да пева, а једном сам видео у једном дућану, у прозору, продају се удице заједно са прutom, и за сваку рибу, врло су скупе, има чак и таква нека удица која би могла одржати сома од четрдесет кила. И видео сам дућане у којима се свакојаке пушке продају, као што су оне господинове, и свака би била, вала, по сто рубаља... А у касапницама: и тетребова, и јаребица, и зечева, а где их ловe, о томе се продавци не исповедају.

Мили дедице, а када код наше госпoде буде јелка са даровима, узми за мене један златан орах и сакриј га у зелено сандуче. Замоли од госпођице Олге Игњатијевне, реци – за Вањку."

Вањка грчевито уздахну и опет заустави поглед на прозору. Сети се да је по јелку за госпoду увек ишао у шуму деда и водио са собом унука. Весело је било то време! И деда је хуктао, и мраз је хуктао, па је, угледајући се на њих, и Вањка хуктао. Пре него што одсече јелку, деда обично попуши лулу, дуго шмрче бурмут, смеје се озеблом Вањици... Младе јеле, посуте ињем, стоје непомично и чекају која ће од њих умрети. Куд год погледаш, преко сметова, као стрела прелети зец. Деда не може, а да не викне: – Држи, држи... држи га! Ах, куси ђаволе!

Посечену јелку деда је одвлачио у господску кућу, а тамо би је стали китити... Више од свих осталих је у томе суделовала госпођица Олга Игњатијевна. Док је још била жива Вањкина мајка Пелагија и као собарица служила код госпође, Олга Игњатијевна је Вањку кљукала слаткишима и, беспослена, научила га да чита, пише, рачуна до сто и чак да игра кадрил. А када је Пелагија умрла, сиротог Вањку су преместили у кухињу за служинчад, код деде, а из кухиње у Москву, код обућара Аљахина...

клањам ти се до земље – израз којим се исказује понизност, покорност, поштовање према некоме.

трти – мрвити, ситнити.
млатити као вола у купусу – јако тући.

молити се за покој (нечије) душе – моли-ти се за опроштај (нечијих) грехова, за (нечије) спасење.

вертеп – мало позориште са луткама, у коме се обично представљају сцене везане за Христово рођење.

тетреб – врста шумске птице.

јаребица – врста птице, која се лови због укусног меса.

исповедати се – отворено, јавно говорити нешто о себи.

грчевито – као у грчу.

хуктати – шумно испуштати ваздух (пару) из уста.

кус – који је без репа или са кратким репом, краткореп.

кљукати – сваког часа нудити некога да једе.

кадрил (фр.) – француски плес из 18. века који изводе четири пара играча.

ономад – пре неколико дана, недавно.

калуп – предмет помоћу којег се обликује оно што се прави или поправља.

начетворо – у четири слоја један преко другога (савити).

копејка (рус.) – новчана јединица у Русији, стоти део рубље.

касапски – који се односи на касапе, месаре.

тројка – санке или кола у која су упрегнута три коња.

прапорац (мн. прапорци) – шупља метална лоптица у којој се налази метална куглица која звецка при померању, дрмању.

„Дођи, мили дедице – настављао је Вањка. – Христом Богом те кумим, води ме одавде. Смилуј се на мене, сироче несрећно, јер ме сви туку и страшно ми се једе, а туга ме мори да ти исказати не могу, стално плачем. А ономад ме газда тако калупом по глави ударио да сам се претурио и једва се повратио. Јадан је живот мој, гори од псећег... А још ми поздрави Аљону и ћоравог Јегора и кочијаша, а армунуку моју ником немој давати. Остајем твој унук Иван Жуков, мили дедице мој, дођи.”

Вањка начетворо пресави исписани лист и стави га у омотач који је дан раније купио за копејку... Размисливши мало, умочи перо и написа адресу:

ДЕДИ У СЕЛО

Затим се почеша, промисли још мало, па додаде: „Константину Макаричу”. Задовољан што му нису сметали док је писао, стави капу и не огрћући се капутићем, онако у кошуљи, истрча на улицу...

Касапски момци, код којих се уочи тога дана распитивао, рекли су му да се писма спуштају у поштанске сандучиће, а из сандучића се разносе по целој земљи на поштанским тројкама с пијаним кочијашима и звецкавим прапорцима. Вањка дотрча до првог поштанског сандучета и гурну драгоцено писмо у отвор.

Уљуљкан слатким надама, после једног часа, чврсто је спавао... Сањао је пећ. На пећи седи деда, спустио доле босе ноге и чита писмо куварицама. Око пећи хода Ласко и врти репом.

(Превео Сергеј Сластиков)

- ▮ Ко је главни јунак приче *Вањка*? Када он пише писмо своме деди? Зашто за њега атмосфера није празнична? Шта га свакодневно мучи? Шта му непрестано недостаје?
- ▮ Окарактериши Вањкиног деду на основу онога што је исприповедано у причи.
- ▮ Због чега је Вањка послат у Москву? Како се он осећа у том граду? Због чега?
- ▮ Чега се Вањка сећа из свог живота на селу? Шта све на селу Вањку чини срећним?
- ▮ Пронађи делове писма у којима уочаваш разлике у начину живота у селу и у Москви.
- ▮ Шта мислиш о понашању Вањкиног газде, његове супруге и калфи? Зашто је такво понашање недопустиво?
- ▮ Како се Вањка осећао након што је послао писмо? Да ли ће Вањкин деда добити писмо? На основу чега то закључујеш?
- ▮ Како би ти утешио/утешила Вањку?

И Данило Киш у приповеци *Дечак и њас* и Антон Павлович Чехов у причи *Вањка*, увођењем текста у облику **писма** постигли су **непосредност** и **уверљивост** приповедања. Та писма открила су нам како се осећао дечак Андреас Сам и како се осећао дечак Вањка.

У књижевном делу откривамо и размишљања, маштања, жеље и надања ликова. На тај начин читаоци упознају УНУТРАШЊИ ПОРТРЕТ књижевних јунака. Тај уметнички поступак назива се ПСИХОЛОШКА КАРАКТЕРИЗАЦИЈА.

Писци понекад представљају и **изглед јунака**. Тако је у причи *Вањка* представљен СПОЉАШЊИ ПОРТРЕТ Вањкиног деде Константина Макарича: *То је мален, њомршав, али необично живахан и окрећан сџарчић од око шездесет и пет година, вечно насмејаној лица и њијаних очију.*

У једном писму свом млађем брату, Чехов је написао неколико значајних ставки у којима наводи одлике културног човека. Писмо завршава овако: „Да би човек био култран није довољно да чита попупарне романе и посећује позориште. Он мора непрестано, даноноћно да ради на себи, да чита, учи, труди се... и да одмах одбаци сујету, јер се сваки изгубљени сат рачуна”. Уколико желите да сазнате шта је још, по Чеховљевом мишљењу, потребно да би човек био култран, можете се информисати на интернету (<https://www.detinjarije.com/osam-osobina-kulturnog-coveka-saveti-antona-pavlovica-cehova/>) или у библиотеци.

Ниједно дете не би требало да пати као Вањка.

Ива Ђорђевић, 12 година, Ниш

Напиши писмо Вањки.

Антон Павлович Чехов (1860–1904) био је лекар и писац, изузетан у дочаравању атмосфере, расположења и унутрашњег света јунака. Његове познате драме су: *Ујка Вања*, *Три сесџре*, *Галеб* и *Вишњик*. Оне се и данас играју у целом свету. Обележиле су развој драмске уметности у 20. веку. Написао је око 300 приповедака.

кљунорог – род птица крешталица јужноафричких и јужноазијских предела из фамилије *Upupidae* с великим, шупљикавим и лаким кљуном на коме је израштај сличан рогу, кљунорожац.

кумрија – врста птице из породице *Columbidae*, која живи по насељима, најчешће у воћњацима, гугутка.

бенгалис (према енгл. *bengalis*) – назив за шарене, вишебојне птице које потичу из Бенгала (североисточног дела јужне Азије).

рајска мухоловка – врста птице певачице из породице *Muscicapidae*, које се хране инсектима, мухарица.

жуна – птица *Picus* из породице *Picidae*, слична детлићу, која прави гнездо у шупљинама дрвећа и храни се инсектима.

пољски коњиц – врсте инсеката из реда *Odonata*, који имају два пара прозирних опнастих крила и усни апарат подешен за грицкање, зелени коњиц, зелени скакавац.

адаусонија – врста дрвета *Adansonia digitata* из фамилије *Bombacaceae*, које расте у Африци и Аусталији.

Хенрих Сјенкјевич

КРОЗ ПУСТИЊУ И ПРАШУМУ

(одломак)

По дрвећу су врвеле птице. Различите врсте голубова, велики кљунорози, које је Сташа звао тукци, свраке, чворци, кумрија и безбројне прекрасне „бенгалис” врзле су се у густом лишћу или су прелетали из једног гаја у други, или по једна или јатом, преливајући се попут дуге. Неко дрвеће издалека се чинило као да је процветало разнобојним цвећем. Нела се посебно одушевљавала кад је видела рајске мухоловке (*terpischone viridis*) и црне, црвене по стомаку крупне птице (*lanirius erithrogaster*), које су се оглашавале као пастирске фруле. Прелепе жуне (*merops nubiensis*) одозго ружичасте а одоздо светлоплаве, прелетале су у сунчаном сјају, хватајући у лету пчеле и пољске коњице. По врховима дрвећа разлегао се крештање зелених папига, а повремено је допирао глас налик сребрним звончићима којима су се поздрављале мале зеленосмеђе птичице сакривене под лишћем адаусоније.

Пред излазак и залазак сунца летела су јата тамошњих врапчића (*kuelea aethiopica*) тако небројено, да би их човек могао сматрати облацима да није било цвркутања и клепетања крилашцима. Сташа је мислио да то лепокљунке тако цвркућу распршујући се дању по скупинама дрвећа.

Али највише су се деца чудила и одушевљавала другим птицама што су у малим јатима летеле и приређивале праве концерте. У сваком је јату било пет или шест женки и један мужјак с перјем металноблеставе боје. Птице би понајвише седале на самотне багреме тако да би мужјак био на вршки дрвета, а женке ниже – након првих тонова, који су наликовали на надпевавање, почео би да пева он, а оне су ћутећи слушале. Тек кад би завршио, оне би једногласним збором понављале последњи напев његове песме. Иза мале паузе он би опет почињао и довршио, а оне би опет понављале. Онда би цело јато прелетело таласастим лаким летом на следећи, најближи багрем и у подневној би тишини поново почео концерт са солистом и хором. Деца их се нису могла довољно наслушати. Нела прихвати главну ноту концерта и заједно са хором женки запева ситним својим гласићем последње тонове, који су звучали као да неко брзо понавља тонове: туи, туи, туи, туи, твилинг-тинг тинг!

Једном тако одоше деца читав километар од логоришта, пратећи од дрвета до дрвета крилате музичаре, а у шатору оставише троје црнаца, Кинга и Сабу, кога Сташа није хтео да поведе, јер је успут пошао у лов и није хтео да му лајањем плаши дивљач. Кад је напакон јато прелетело са задњег багрема на другу страну широког кланца, стаде дечак и рече:

– Сада ћу те отпратити до Кинга, а онда ћу погледати да ли у високој џунгли има антилопа или зебри, јер Кали каже да више немамо сушеног меса ни за два дана.

– Али ја сам велика – одговори Нела која је увек настојала показати како није мало дете, па ћу се вратити сама. Одавде се врло добро види логор, а и дим се види.

– Бојим се, залутаћеш.

– Нећу. У високој џунгли можда бих залутала, али овде, гледај само како је ниска трава.

– Могло би те штогод напасти.

– Сам си казао да лавови и пантере дању не полазе у лов. А чујеш ли како Кинг чезнутљиво за нама труби. Који би се лав усудио ловити тамо где допире Кингов глас. И стаде наваљивати:

– Сташа мој, сама ћу отићи као одрасла.

Сташа се тренутак колебао, али на крају пристаде. Заиста се видело логор и дим. Кинг, који је чезнуо за Нелом, сваки је час трубио. У ниској трави није јој претила опасност да ће залутати, а није ни говора могло бити о лавовима, пантерима и хијенама, јер те звери заиста траже плен само ноћу. Дечак је усталом знао да ни на који начин неће више удовољити девојчици осим ако јој покаже да је не сматра дететом.

– Добро – рече – пођи сама, али иди равно и не застајкуј путем.

самотни – потпуно сам, усамљен.

натпевавање – такмичење у певању.

збор – хор.

напев – речи које се понављају у песми, рефрен.

логориште – место где се привремено борави у природи (у шаторима и сл.).

висока џунгла – џунгла која се налази на узвишици, на висини.

чезнутљиво – са чежњом, жудно.

кусо – врста афричког

дрвета са дугим
листовима и
разнобојним цвећем.

кланац – узан пролаз

између брда или
планина, теснац,
клисура.

срџба – осећање гнева,
љутина.

кобан – који
наговештава несрећу,
злослутан.

бодљикава мимоза –
врста тропске биљке с
бодљикавом
стабљиком,
двоструким перастим
листовима и
цветовима јарких боја.

– А смем ли још само набрати овог цвећа? – запита показујући на грм кусоа, покривен са много ружичастих цветића.

– Можеш.

Рекавши то, окрену се и још јој једном за сваку сигурност показа на групу дрвећа из које се дизао дим логоришта и одакле је допирало Кингово трубљење. Затим урони у дубоку џунглу којом је била обрасла ивица кланца.

Али није направио ни стотину корака, већ га обузе немир.

„Ипак је то од мене глупо”, помисли, „што сам допустио Нели да сама иде по Африци – глупо – глупо! Она је још право дете! Не смем се ни за корак од ње одвајати, једино ако је уз њу Кинг. Ко зна шта се може догодити! – ко зна, а и велики мајмуни могу извирити из кланца и отети ми је или изуједати. Сачувај боже! – Учинио сам страховиту глупост!”

И немир му се претвори у срџбу на самог себе, а у исти мах и у грозан страх. Не размишљајући дакле дуго, окрене се као да га је изненада обузела кобна слутња. Идући брзо и веома вешто, како се већ извежбао ловeћи сваки дан, држао је пушку спремну и кретао се међу бодљикавим мимозама без икаквог шушња, баш као пантера кад се ноћу прикрада стаду антилопа. Зачас испружи главу из високе траве, погледа и – скамени се.

Нела је стајала пред грмом кусоа с испруженим ручицама; ружичасто цвеће, што га је од пренеражености испустила из руку, лежало јој је до ногу, а неких двадест корака од ње пузала је велика жутосива звер према њој кроз ниску траву.

Сташа јој виде зелене очи упрте у као креда бело лице девојчице, савијена глава с плоснатим ушима, увис подигнуте лопатице ради притајеног и пузавог положаја, дугачко јој тело и још дужи реп који се крајем лако мицао као код мачке. Још трен – један скок и не би више било Неле.

- ▶ Чему се деца у овом одломку највише диве док посматрају природу?
- ▶ Шта је теби занимљиво у опису птица?
- ▶ Зашто је приповедање нагло прекинуто мотивом који је у контрасту с радошћу и лепотом?
- ▶ Зашто је Сташа пристао да Нели сама дође до логора?
- ▶ Због чега је Сташа убрзо пун срџбе и страха?
- ▶ У роману *Кроз џусџињу и џрашуму* непрестано се смењују тренуци среће и патње, радости и бола. Зашто је приповедачу важно да читаоцима представља баш овакво укрштање догађаја?

Реч авантура омиљена је у речнику деце и младих. Она подсећа на игру, узбуђење, слободу... Авантуризам и пустоловност најбољи су лек против досаде и успорене свакодневице. Поред многих, постоји и читалачка авантура. Она је редовна код оних који књижевна дела виде као неистражено подручје за узбуђења ума и устрепталост осећања. Роман *Кроз џустињу и џрашуму*, пољског писца Хенрика Сјенкјевича, прави је пример изузетне авантуристичке литературе. Поглавља се нижу у драматици догађаја, напетих ситуација и невероватних обрта. Књига се тешко и нерадо испушта из руку. Сјенкјевич је мајстор књижевног заната и зна да добра авантуристичка прича не значи само пуко вођење јунака кроз лавиринт изазова, опасности и искушења. Он узбудљиву приповест, чији јунаци су дечак Сташа и девојчица Нели, користи и да своје читаоце, нарочито оне младе, обогати знањима о егзотичним афричким крајевима, другачијим културама и животу у окружењу које слабо познајемо. Кроз односе ликова у роману, увиђамо и различите људске карактере и читав збир особина које се показују у тешким околностима. На једној страни су то истрајност, приврженост, верност, домишљатост, саосећање или храброст, а на другој подлост, властољубље и похлепа, себичност, охолост... У сплитању судбина ликова откривамо начин да

разумемо живот који се одвија између правде и неправде, среће и невоље, победе и пораза, радости и туге. А све то сваки човек има у свом искуству. И сам живот је једна велика авантура. Зато је људском бићу потребан тај пустоловни дух. Без њега не бисмо долазили до открића, наш свет се не би мењао према нашим жељама. А читање, као авантура духа, најбољи је путоказ на неизвесном путу упознавања света и живота.

Дејан Алексић, писац за децу

Напиши састав на тему
Моја замишљена авантура у џрироди.

Хенрих Сјенкјевич (1846–1916) је пољски писац. Године 1905. добио је Нобелову награду за књижевност, за роман *Quo vadis*. Студирао је филологију у Варшави, а с путовања по Немачкој, Француској и Енглеској слао је пољским новинама путописе под псеудонимом *Лишвос*. Пропутовао је Америку, Европу и Африку. Након путовања по Африци написао је роман за младе *Кроз џустињу и џрашуму*. Тај роман објављен је 1911. године. Након повратка у Пољску, Хенрих Сјенкјевич се посветио проучавању историје. Резултат тог проучавања је његова обимна књижевна трилогија коју чине романи: *Ођем и мачем*, *Пођој* и *Пан Володијовски*. Био је веома популаран у Пољској.

У којим приповеткама које сте до сада читали су главни јунаци унук и деда? Које емоције преовлађују у тим приповеткама?

Анђела Нанеши

МОЈ ДЕКА ЈЕ БИО ТРЕШЊА

(одломак)

... Ја се баш не сећам да је дека био толико леп, али памтим да је био висок и усправан, с ветром у преосталој коси и увек са травком у устима. Са два прста би чупнуо травку с ливаде и полако, полако је грицкао. Говорио је: „Боље ово него цигарета.”

Дакле, кад се мама родила, дека је отишао у село и вратио се с паром златних минђушица за баку и једном садницом трешње. Отишао је у башту, ископао рупу, напунио је топлим стајским ђубривом и засадио дрво; затим је узео перорез, усијао га и урезао име: Феличита.* Мама се управо тако зове, а то је, по декином мишљењу, требало да буде и име дрвета. Бака је приметила да то име никако не пристаје једној трешњи; онда је дека одлучио да то дрво назове Феличе**. Феличе је тада имао три гране, а у пролеће, када је мама имала седам месеци и четири зуба, избила су и њему четири цвета. Од тада су мама и трешња расле заједно и са баком и деком чиниле породицу. То се јасно видело кад би се погледао албум са фотографијама.

... Уз баку се на тој првој фотографији у албуму налази Феличе: отприлике њене висине и налик на трешњу дете. Дека је говорио да је садница била стара три године кад ју је засадио, а то је право доба да буде добар

перорез – цепни ножић.
стајски – који је из стаје,
штале.

* Феличита (*felicità*) на италијанском значи срећа (прим. прев.).

** Феличе (*Felice*) – Срећко (прим. прев.).

другар у игри. На другој фотографији видела се мама на љуљашци обешеној о највећу грану трешње, из које су у међувремену избиле и младице. Дека је орезао гране и Феличе је изгледао скроз промрзло. Али кад сам му то рекао, дека ми је одговорио: „Ма не, дрвећу то прија, тако јача”. И заиста, на слици с маминог седмог рођендана Феличе је већ био право дрво и мама је могла да јаше једну грану и млатара ногама.

Она ми је често причала како је као девојчица највише волела да се попне на трешњу и горе измишља хиљаде игара. Слушао сам је са завишћу, јер је, кад би ме одвела код баке и деке, увек било премало времена, Феличе је био превише висок, а ја сувише мали да се попнем сам. Кад дека није радио у башти или око живине, он би ме тамо однео: скидао је ципеле, стављао ме на рамена и пео се невероватно вешто, као мајмуница са својим мајмунчетом. Једном је мама изашла, угледала нас и покрила уста руком да не би викнула. Али није рекла ништа, јер је знала да је то бескорисно. То се дешавало када је бака још увек била добро. Затим се разболела и дека више није био онај стари. Мама је то стално говорила, сваки пут кад смо се враћали кући. Причала је сама са собом, наглас, и говорила да није праведно оставити их тамо, да је дека тврдоглавац, да не може о свему сам да се брине...

... Трешња је била у углу баште, између пута и дворишта, тако да се, онако велика, видела са свих страна. Откад је остао сам, дека је проводио многе сате испод трешње: најпре је ту долазио са мном, а затим је донео столицу баке Теодолинде, и кад не би имао посла у башти или кад би пожелео да се одмори, седао би на столицу, Алфонсина и гушчићи уз њега, и остајао ту затворених очију, не померајући ни прст.

Једном сам га изненадио док је тако седео и упитао га:

– Деда, јеси ли умро?

Он је онда напола отворио једно око, као они бакини пилићи, и дао ми знак да му се приближим.

– Смести се овде – рече ми, правећи ми место на столицу. Ја сам сео, а он ми једном руком обухвати рамена и шаком покри очи.

– Кажи ми шта видиш – шапнуо ми је.

Одговорио сам да видим само мрак, а он ми рече: – Слушај.

Слушао сам и чуо тихо, тихо пијукање, затим шум у лишћу.

– То је гнездо сенице. Видиш ли маму која доноси храну младунцима? Нисам, заправо, видео ништа, али сам чуо лепет крила и онда много цију-цију.

Ијаој, како су пиштали!

– Ставља им храну у кљун – објаснио ми је дека. – А сад слушај још. Чуо сам јако зујање.

– То су пчеле које иду у кошницу. Посисале су сок из цвећа и сада се враћају кући пуног стомака. Видиш ли их?

Још сам слушао и учинило ми се да их видим, те јадне пчелице, тако великог стомака да због њега готово да не могу да лете. Онда ми дека скиде руку с очију и упита:

– Јеси ли разумео? Ако пажљиво слушаш и концентришеш се, можеш да видиш много тога, као да су ти очи отворене. А сада слушај трешњу како дише.

Поново сам затворио очи и осетио лак дашак ваздуха преко лица и све лишће трешње које се лагано померало.

– Стварно, деко, Феличе дише – рекао сам.

Дека ме је погладио по глави и још неко време остао потпуно миран: погледао сам га и видео да се смеши.

Кад помислим на деку Отавијана, пожелим да никад не заборавим тај дан када ме је научио да слушам дисање дрвећа.

(Превела Весна Мостарица)

- ▶ Ко је приповедач у овом одломку? Чег се он сећа?
- ▶ Како је дека обележио рођење ћерке? На основу чега уочаваш повезаност између трешњиног раста и одрастања његове ћерке?
- ▶ Шта се може закључити о тој породици на основу њиховог породичног албума? Шта је забележено на тим фотографијама?
- ▶ Зашто је приповедачева мајка, када је била девојчица, највише волела да се попне на трешњу? С ким се дечак пео на трешњу?
- ▶ Шта је дека урадио када га је дечак питао: *Дека, јеси ли умро?* Какву поруку је дека на тај начин хтео да пренесе унуку?
- ▶ Шта закључујеш о дечаковом и декином односу?
- ▶ Зашто *дека* више није био онај *стари* када се бака разболела? Шта је радио дека када је остао сам? Шта на основу тога закључујеш о његовом расположењу?
- ▶ Шта дечак пожели када помисли на свог деку? Због чега? Шта је дечак од деке научио?
- ▶ Окарактериши деку Отавијана на основу његових поступака и понашања према унуку.
- ▶ Окарактериши дечака на основу његових поступака.

Напиши састав на тему *Моје дрво*.

Анђела Нанети (1942), италијанска списатељица за децу и младе. Радилa је као професорка историје у средњим школама. Роман *Мој дека је био трешња* добио је пет значајних италијанских књижевних награда и преведен је на више језика. Осим њега, написала је и дела *Смена годишњих доба*, *Анђели*, *Филиј и месец инација*, *Драћа Рахела... драћи Денисе* и др.

Свака њрича
има свој њочешак

Весна Алексић

КАЉАВИ КОЊ

Прича о Богу Сварогу

(Јануар)

Ако причу која следи будете читали једног уторка, онда сам сигурна да ће вам се посебно допасти, јер уторак је Старим Словенима^{*} био срећан дан, дан кад све иде од руке и кад се све отвара и пријања срцу. Наши преци су ионако познати као срчани људи, склони празноверју, непотребној меланхолији, а богме су волели мало и да се хвалишу (уосталом, томе су склони и други народи, како некад, тако и сад).

Елем, у једној лепој причи (коју сам и сама узела за потку своје приче јер ми се баш допала) говори се о томе како је врховни бог Сварог, стварајући овај свет, оставио и прва писмена, тј. знаке урезане на кори дрвета. То нас даље наводи да помислимо да су првим словима баратали управо Стари Словени о чему је наука већ рекла своје (али – нека им). Познато је, међутим, и прихваћено, да је бог Сварог био врховни бог Старих Словена, и као такав, он мора да буде заслужан за више ствари него остали богови. Тако је Сварог, ни мање ни више – праотац или деда свих словенских богова, створитељ рода у целини, извор живота на земљи и даривалац свега: неба, Сунца, звезда... и на крају набрајања, хлеба нашег насушног. Морамо напоменути да између звезда и хлеба има још доста његових дарова, али о томе касније. Засад, он је вишњи бог, главни бог, по занимању ковач, који је својим чекићем исковао још много тога. Кад је тим чекићем тукао по врховима планина, из искрица су се стварали други богови... Чекајте, чекајте... с тим смо се већ срили код постанка његовог сина Китовраса. Значи, тај начин је био шире коришћен и, ако је веровати митским сликама, словенски богови су се рађали из праска чекића о камен, што је прилично лакше упамтити од рецимо, грчких богова који су насељавали Олимп и сваки се рађао на различит начин и из различитих страсти. Богови наших предака су настали једнообразно, мада су се међусобно доста разликовали.

Да кренемо од изгледа дедушке Сварога.

Наши преци замишљали су га како седи на престолу попут краља. На грудима је имао орла, а у рукама два сунца од метала (вероватно су орао и два метална сунца служили као украси који потцртавају важност свечане одеће). У неким крајевима где је живео словенски

пријањати срцу –
постајати драг, мио.
срчан – одважан, храбар.
меланхолија (према
грч. melan, црно и
kholē, жуч, гнев,
мржња) – тужно, сетно
расположење,
потиштеност,
снужденост.
насушан – преко
потребан, неопходан.
једнообразно – на исти
начин, по истом
обрасцу.
дедушка – дедица.

народ, остала је успомена и на шлем са бивољим роговима, који је, сматра се, овај бог носио.

Његово име потиче од староиндијске речи СВАР, што значи свод или место где Сунце живи, а то је Васељена. Тако се означава Сварогова улога чувара васељенског реда, поретка свемира и природе. Сварог је поштован и као бог Сунца, ватре и заштитник ковача. Стари Словени су толико поштовали Сварога да су се заклињали у њега, и тиме означавали да су дали реч која се не може погазити. Реч дата Сварогу имала је веће значење од речи дате другим боговима. Са овим податком средли смо се и код неких других богова (Велес и Перун), тако да су наши преци свакако имали на располагању више заклетви кад су желели да им се верује, па им је много теже било слагати... Хм, хм... а има и она изрека, додуше латинска, како је истина у вину... Хм, хм... и зашто онда сваки час потезати добре богове, ако је бачва с вином при руци?!

Да, али... Сварог је свевидеће око које гледа свет – од жита које зри до понашања људи. Он је и Сунце које се у митским сликама Старих Словена представља на више начина: и као КОЛАЧ, КОЛО, ЈАБУКА, ОРАО, ПЕТАО, чак и као КРИЛАТИ КОЊ (који ће негде бити Пегаз, а негде Јабучило, ко шта воли, нек изволи!)

Главном дедушки Сварогу припада месец јануар, који се у то прастаро доба називао просинац, јер Сунце у њему почиње јаче да просијава и дани постају дужи. Јануар се још звао и коложег. У данашњем празновању Бадњег дана код Срба, остало је веровање да је Бадњи дан лик посусталог, зимског Сунца, да је то лик старог бога или бога претка, а Божић је млади бог који се слави.

заклетва – свечана изјава која се изговара у одређеној форми и значи да ће онај који је даје говорити истину, вршити примљену дужност и сл.

потезати – позивати, призивати некога.

бачва – велико буре (обично за вино).

Да, то је наш данашњи Божић... Све однекуд потиче, као што знамо, и свака прича има свој почетак...

Небески ковач

1.

У време кад је вила Агния рођена на буковој грани и повијена у зелено буково лишће, нису постојали људи на Земљи.

У то прастаро доба, само је вилинско царство постојало, и царство птица, звериња, гора, вода, цвећа и лептирова.

Вила Агния стасала је и за вилинске рукавице и прву хаљину са капуљачом, а још није знала шта све постоји изван дома вила загоркиња, својих сестреница. И чезнула је за даљинама, висинама, звуцима, мирисима и речима... Највише за речима. Све приче старих вила већ је упамтила и често их понављала у својим мислима, због страха да не заборави неки важан део...

Како се, иначе, могу сачувати приче да трају дуго, дуго, често се питала млада вила Агния, гледајући како на Земљи, чак и у вилин-свету, све има свој почетак и крај, и изложено је времену као лишће јесењем ветру...

2.

Једнога јутра, тек што је Агния отворила очи, створише се под њом буквом два чудна и лепа бића. У дугим плаштovima, високи и дугокоси, с блиставим крунама на главама. Од нижег бића, чија је коса била увезана у реп, осети Агния леп и заводљив мирис, па им приђе ближе да чује шта говоре.

– Довео сам те, жено моја, да ти покажем моје дело. Ову Земљу и небо које сам подупро са дванаест стубова, и Сунце, и точак звезданог неба... све сам то исковао, да стоји и постоји... Јеси ли задовољна?

– Јесам... и све је лепо... Мада, да ти признам, нешто ми недостаје, речи нечије...

„Гле, и овом нежном бићу, које лепо мирише, нешто недостаје”, помислила је Агния, па им се примакла још више.

3.

Били су то Сварог и његова жена, који су живели у прозачном дворцу са девет врата, високо горе на небу, где је Сварог био ковач и Златни бог. Деда и отац свих осталих богова. Вишњи.

– Шта ти недостаје овде, жено моја? Птица и звериња има, и бистрих вода и цвећа, и вила лепих, и облака, и сунчаних зрака, и звезданог кикота... Шта би ти још? – показа руком Сварог, а тешки плашт му се раскрили као крило велике птице.

сестреница – заст.
сестра.

бити изложен времену
– бити препуштен
утицају времена,
пролазности.

кикот – гласан, звонак,
необуздан смех.

– Тишина је нека тешка, тако тешка да ми се већ придремало – рече богиња и седе под липу, пажљиво савијајући скутове свог светлуцавог огртача.

И док се Сварог освртао по шуми око себе дивећи се свом делу, богиња склопи очи да се мало одмори.

У том часу створи се ту двоглави бели орао да је наткрили и хлад јој начини.

„Како је лепо ово створење, нежно и питомо”, помисли млада вила Агниа, а од неког чудног осећања блискости и препознавања затрепери јој нешто у грудима.

4.

Док је богиња спавала у хладу, Сварог је пришао букви и Агниа је зачула неке ударце у стабло. Провирила је из свог склоништа на грани и угледала како снажним рукама и необичним предметима утискује нешто у стабло и задовољно мрмља.

– Нека буду ово први знаци... писмена која ће се користити једном, нека буду прва писмена...

Огртач му је био пребачен преко уснуле богиње, рукави доње хаљине заврнути. Чело му се росило знојем, а лице сијало осмехнуто...

Птице из крошњи, Агниине сусеткиње, узнемирено су се разлетеле и, цвркућући, кружиле око њих.

„Шта ли сад ради?”, помислила је мала вила.

5.

– Шта радиш то? – узвикнула је богиња отварајући очи.

– Утискујем знаке, писмена прва... Једном, ово ће бити слова... У њима ће моћи да се сачува све што треба, свака мисао, свако знање –

писмена (обично у множини) – слова.

сусеткиња – она која живи у близини, у суседству, комшиница.

објасни јој Сварог озареног лица. – Јесам ли те ја пробудио буком?

– Не, сањала сам нешто заиста чудно... сан ме пробудио... – рече замишљено она.

– Сањала си нешто ружно?

– Не, мислим да је баш лепо... Сањала сам да овде, на Земљи, живе бића као што смо ми... као ти и ја... Има их пуно, причају, смеју се, играју... Хајде да их створимо!

– Хм... да... тачно – промрмљао је Сварог. – Њима ћу и да оставим ове знаке, тачно тако, у праву си, жено...

– Писмена прва... писмена... – понављала је Агниа тихо у свом склоништу на грани. – Како то необично звучи, не разумем ништа, али упамтићу, морам упамтити...

6.

И приђе Сварог храсту и од храста начини биће као што је и сам био. Високо, мишићаво, брадато и дугокосо.

– Ово ће бити први мушкарац на Земљи – рече и окрете се према оближњој липи, па нареди устрепталој супрузи:

– А ти од липе створи прву жену...

Она приђе липи и од ње начини створење слично себи. Меко, нежно, дугокосо и лепо.

– Ово ће бити прва жена на Земљи – задовољно објави.

– А сада јој дај дах и душу – рече Сварог и снажно дуну у мушкарца. То учини и богиња.

Храст одмах искорачи, а липа затрепта.

И тако настадоше први мушкарац и прва жена на Земљи.

7.

– Ваш је задатак да оставите потомство на Земљи. Да рађате мала истоветна бића, која ће се звати децом. Да их гајите и негујете док не одрасту. То вам наређујем – рече Сварог мушкарцу и жени. – А сада ћу вам нешто дати, што сам још давно у небеској ковачници исковао, а нисам ни знао чему ће служити... нека служи овоме, да вас спаја. То је прстење од злата. Носићете га обоје...

Виде Агниа како он извади два сјајна облутка и стави их мушкарцу и жени на домали прст.

– А мени? – напући уста богиња.

– А мени? – понови и мала вила на грани, имитирајући је.

– Теби ћу исковати чим се вратимо дому своме, горе на небо, чим уђем у ковачницу своју – обећа Сварог и окрете се новоствореној жени.

*Сварогово знамење је наковањ јер је био највећи ковач. Он је људе научио да кују гвожђе и остале метале. Сварог је с неба људима спустио клешта да се не би опекали приликом вађења и ковања усијаног гвожђа. Пошто је исковао и прве бурме, сматра се и заштитником брака.

– Не мораш баш у свему бити иста као моја лепа жена. Буди нежна, верна, одана, миришљава као она, али не зановећај пуно.

А тада рече и мушкарцу:

– А теби ево и секира! Да будеш јак као секира и њом да радиш!

8.

– И ја бих желела такав прстен... – прошапута вила Агниа.

– Виле не носе прстење, а штета... свиђа ми се како одбљесне кад човек подигне руку... нови човек...

Замисли се за трен Агниа, па узвикну:

– Хеееј, а како ће се звати они?

Од свог гласа уплаши се силно, па се завуче у густиш.

– Шта се то чуло? – упита знатижељно богиња.

– Паметно питање... ето шта... како ће се звати човек и жена које створисмо? – рече Сварог.

– Љубена, јер ће бити љубљена жена, тако нек се зове моја наследница – објави богиња.

– Дубравко, јер је од дуба, и јак и чврст да буде – рече Сварог и замисли се мало, па настави:

– Ватру ће им дати синак мој, Перун, и све што им буде требало даће им други богови, моја деца, моји Сварожићи*... Посао је завршен овде, спремај се за повратак!

* Код нашег народа, Срба, потомака Старих Словена, постоји веровање да су синови највишег бога Сварога Сунце и Ватра, којима се као трећи брат придружује и Месец, а као најмлађа сестра Зора.

9.

„Они ће сад да оду”, помисли Агниа тужно. „Не желим то.” А тада угледа коња, застаде јој дах од његове лепоте. Слетео је са неба нечујно и меко огромни бели коњ, као од облака створен, са крилима која послушно спусти кад стаде пред господара. Тек кад га овај поглади по сапима, он радосно зањиска, па клекну пред богињом да се она прва смести.

– Време је – рече Сварог и још једном погледа све око себе.

Мушкарац и жена махнуше им рукама.

– Мислим да ништа нисам заборавио... – рече задовољно.

10.

– Јеси... има још само једна ситница... – рече богиња закопчавајући плашт за повратак кући. – Моја хаљина има шару да је краси, а шта ћеш ставити небеској хаљини?

– Добро... још само ситница... испунићу ти и ту жељу... Нека на небу буде и Дуга*, нека се створи и нека за њом полете три бела голуба и један лептир – рече Сварог и заједно са својом женом на нечујном коњу вину се у небо.

У истом трену указа се раскошна дуга преко целог неба и полетеше три бела голуба према њој.

– Што ја нисам тај лептир, како бих волела да кренем... – проша-пута Агниа и осети, истог трена, тешки замах у рукама. Угледа тада да су то крила!

Жеља јој се испунила! Била је лептир!

И летела је за голубовима!

Кад их је сустигла, намах се опет преобратила у вилу и наставила тако да лети кроз своју причу.

До дана данашњег.

* Дуга – за Старе Словене дугине боје значиле су следеће: црвена – вино и грозђе, наранџаста – наранџу, жута – пшеницу, зелена – траву, индигоплава – биљку из постојбине и љубичаста – љубичицу, рани пролећни цвет.

- Пронађи у уводном делу приче објашњење за порекло имена бога Сварога. Какве су његове моћи? Наведи неке од њих.
- Зашто је бог Сварог решио да остави људима знаке којима ће записивати приче?
- Како су створени први мушкарац и прва жена?
- Шта жели мала вила Агниа?
- У каквој вези су прича, причање и свет маште којим се обликују бића која насељавају приче? Да ли се слажеш с тврђењем да је та веза нераскидива, недељива? Образложи своје мишљење.

На питање шта ју је подстакло да напише књигу *Каљави коњ*, Весна Алексић је рекла:

Један Италијан на Међународном сајму књига за децу у Болоњи, пре неколико година, упитао је моју познаницу – издавача из Београда – докле ће да продаје и нуди грчку митологију, да ли постоји српска митологија, и прошлост, приређена за савремену децу. Она ме је упитала да ли бих ја размислила о таквој некој књизи, и то је био изазов. Сакупила сам литературу о Старим Словенима (Сретен Петровић, Зечевић, Чајкановић, Кулишић) и њиховим боговима, и бацила се на посао као прави студент, са идејом да одем корак даље, да напишем ауторске приче и да то буде умивено и књижевно.

Весна Алексић добитница је награде „Гордана Брајовић“ за најбољу дечју књигу у 2015. години – *Каљави коњ*.

Књига је добила и награду на Фестивалу словенске књиге 2015. године за најбољу књигу на словенским језицима, посвећену историји и култури словенских народа.

Јео сам код Весне Алексић тост с белим луком и још нечим. То јело можда има и неко посебно име, можда је негде специјалитет, али моје куварско знање сеже до хлеба и лука и могу само да слутим порекло арома које прва два састојка чине посебним. Али Весна не слуги, него зна и осећа, онако како писци од простих чињеница, које понекад чуче у далекој прошлости, умеју да скувају добру причу. Митологија наших предака је заправо била њихова стварност, коју су, да би препловила векове који долазе, да би стигла до оних који знају да читају између рогова, обукли у богове и виле, у вештице и патуљке, јер се и данас, као и онда, зна шта је добро, а шта није. Онда се Весна досетила да ту древну стварност рашчини и дода јој своје састојке од којих се праве књижевни специјалитети – приче о словенским боговима или божанствене приче, ако вам се тако више допада. Ја сам их онда све нацртао, ал од тад ми брк мирише на лук.

Коста Миловановић, илустратор и писац

Весна Алексић (1958), бави се књижевношћу за децу и младе, а своје прве текстове написала је за *Полишику за децу*. Досад је објавила једанаест романа, дванаест књига приповедака и осам сликовница, а већина тих наслова доживела је више издања. Аутор је и монодрама, две позоришне представе и више радио-драма за децу, као и једне игране ТВ серије. Добитник је бројних престижних награда из области књижевности за децу. Пише и у књижевној периодици о књижевности и приказује нове књиге за младе у часописима. Пише и за одрасле.

Које сте народне обредне песме учили у млађим разредима на часовима Музичке културе?

ОБРЕДНЕ ЛИРСKE НАРОДНЕ ПЕСМЕ

Зимске обредне песме

БОЖИЋНЕ ПЕСМЕ

Грану сунце иза брда,
Весело, весело!
Није сунце него Божо,
Коледо, коледо!
Носи игру за појасом,
Весело, весело!
Ману игром на јунаке,
Коледо, коледо!
Јунаци се разиграше,
Весело, весело!

Грану сунце иза брда,
Није сунце него Божо,
Носи игру за појасом,
Ману игром на невјесте,
Невјесте се разиграше.

Грану сунце иза брда,
Није сунце него Божо,
Носи игру за појасом,
Ману игром на ђевојке,
Ђевојке се разиграше.

Грану сунце иза брда,
Није сунце него Божо,
Носи игру за појасом,
Ману игром на ћечицу,
Ћечица се разиграше.

Сви у колу весело, весело!
Хајд' у коло коледо, коледо!

- ▶ О ком догађају се пева у овој песми?
- ▶ Кога у овој песми Божо позива на игру?
- ▶ Које је значење израза *носи игру за појасом*?
- ▶ Које је значење израза *ману игром на јунаке*?
- ▶ На основу чега у песми закључујеш да је реч о радосном догађају?
- ▶ На основу чега закључујеш да је реч о коледарској песми?
- ▶ Шта у народној традицији представљају Сунце и светлост?
- ▶ Колико најмање, а колико највише слогова садрже стихови у овој песми?

БОЖИЋНЕ ПЕСМЕ сврставамо у **обредне песме**. Певале су се зими, за време божићних празника. Некада, веома давно, Божић је представљао почетак нове године. Он у овој песми представља светлост и топлоту које постају јаче након краткодневице. Веровало се да се сукоб мрака и светлости завршавао на Божић и да тада сила светлости коначно побеђује мрак.

КАД УЛАЗЕ КОЛЕЂАНИ У КУЋУ

Добар вече, коледо! домаћине, коледо!
Затекосмо, где вечера,
На трпези вино пије,
Твој говедар код говеда;
Краве ти се истелиле,
Све волове витороге;
Кобиле се иждребиле,
Све коњице путоноге;
Овце ти се изјагњиле,
Све овчице свилоруне.

трпеза – сто.

виторог – који има повијене, извијене рогове (о волу).

путоног – који има ноге са белим белегом у облику пута изнад копита (о коњу).

свилорун – који има руно као свила (о овци, овну).

- ▶ Шта је радио домаћин у тренутку када су му коледари ушли у кућу?
- ▶ Како замишљаш да је изгледала домаћинова трпеза? Образложи свој одговор.
- ▶ Којим речима коледари благосиљају домаћина и његово домаћинство?
- ▶ Наброј шта му желе у благослову.
- ▶ Којим епитетима су описане животиње у овој песми?
- ▶ Опиши маску коју би ти носио/носила да си коледар.

Коледарска поворка
Музеј Војводине, Нови Сад.

Благослов, благосиљање су поздравне речи којима се домаћину и укућанима изражавају добре жеље за успех, здравље, напредак, обично за празнике.

ОБРЕДНЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ сврставају се у најстарије лирске народне песме. Изводиле су се у сеоској средини за време неког обреда, на пример, у обреду посвећеном смени годишњих доба – зиме и пролећа (ЗИМСКЕ ОБРЕДНЕ ПЕСМЕ у које спадају и КОЛЕДАРСКЕ ПЕСМЕ).

КОЛЕДАРСКЕ ПЕСМЕ сврставамо у ЗИМСКЕ ОБРЕДНЕ ПЕСМЕ. Оне су се певале од зимске краткодневице, па до средине јануара, за време коледарских обреда, када младићи – КОЛЕДАРИ – посећују домаћинства благосиљајући домаћина, његову породицу и дом.

Пролећне обредне песме

ЂУРЂЕВСКЕ ПЕСМЕ

Ђурђево цвеће најлепше,
Брала га Ђурђа девојка, их!
Долете пчела од неба,
Донесе гласе од Бога:
С јагањци лето богато,
Са жито лето богато,
Са вино лето богато, их!

- ▶ Шта се славило пролећним обредним песмама?
- ▶ По коме је Бог у овој песми послао своје гласове?
- ▶ Наброј шта се у овој песми благосиља.
- ▶ Како бисте ви благосиљали своје пријатеље и њихов дом?

ЂУРЂЕВСКЕ ПЕСМЕ сврставају се у ПРОЛЕЋНЕ ОБРЕДНЕ ПЕСМЕ. Њима је слављен долазак пролећа, буђење биљног и животињског света. Певале су се уочи Ђурђевдана и на сам Ђурђевдан.

Летње обредне песме

КРАЉИЧКЕ ПЕСМЕ

Домаћину

У овога дома
Добра домаћина
Јелени волови,
Калопер јармови,
Босиљак палице,
Жито као злато.
Краљу, светли краљу!
Диван барјактару!
Обрни се, поклони се,
Поклон домаћину.

јелени волови – волови
лепи и снажни као јелени.
калопер јарам – јарам који
је окићен мирисним цве-
том – калопером.
барјак – застава.
барјактар – онај који носи
барјак, вођа, предводник.

- Ко ме се народни певач обраћа у овој песми?
- Шта се овом песмом слави?
- Одреди број слогова у стиховима у овој обредној песми.
- Смисли поређења са поредбеним речима за домаћинове волове и жито.

КРАЉИЧКЕ ПЕСМЕ сврставају се у ЛЕТЊЕ ОБРЕДНЕ ПЕСМЕ. Оне су део обреда који се изводи на Тројице (Духове), празник који се слави седам недеља након Ускрса. У том ритуалу учесници имају улоге – краљица, краљ, барјактар и дворкиња. У обреду у току којег се певају краљичке песме исказује се радост због рађања, живљења и бујања природе. Краљичке песме најчешће су упућене домаћину.

У неким песмама, као и у краљичкој песми *Домаћину*, постоје поређења у којима су изостављене поредбене речи. Таква поређења називамо **скраћеним поређењима**. Она су се често употребљававала у народној поезији. У овој песми једно од скраћених поређења је *јелени волови*.

ИВАЊСКЕ ПЕСМЕ

Иванско цвеће, петровско,
Зеленим пољем цветало;
Иван је цвећа набрао,
Мајци у крило метао,
А мајка с крила на земљу.

- ▮ Шта се слави ивањским песмама?
- ▮ Наброј неколико мушких и женских имена која се дају деци рођеној на Ивањдан.
- ▮ Које се цвеће бере на Ивањдан и Петровдан?
- ▮ Колико слогова има сваки стих у овој песми? Како се такав стих назива?

ИВАЊСКЕ ПЕСМЕ сврставају се у ЛЕТЊЕ ОБРЕДНЕ ПЕСМЕ, њима су се славили светлост, долазак лета и плодност.

Ивањдан је омиљени празник у народу. Карактеристичан је по различитим обичајима. На Ивањдан се плету венчићи од пољског цвећа. Тај ритуал означава да је лето у јеку. Венчићима, исплетеним на Ивањдан, ките се капије. Они се чувају до Ивањдана наредне године. На Ивањдан, у предвечерје, палиле су се ивањске ватре. Око њих се играло и певало. Народни певач у овој песми помиње и ивањско и петровско цвеће јер оно цвета једно за другим, као што Ивањдан и Петровдан следе један за другим.

Додолске њесме

КАД ИДУ
ПРЕКО СЕЛА

Ми идемо преко села,
 Ој додо, ој додо ле!
 А облаци преко неба,
 Ој додо, ој додо ле!
 А ми брже, облак брже,
 Ој додо, ој додо ле!
 Облаци нас претекоше,
 Ој додо, ој додо ле!
 Жито, вино поросише,
 Ој додо, ој додо ле!

ОПЕТ КАД
ИГРА ДОДОЛА

Наша дода Бога моли,
 Ој додо, ој додо ле!
 Да удари росна киша,
 Ој додо, ој додо ле!
 Да покисну сви орачи,
 Ој додо, ој додо ле!
 Сви орачи и копачи,
 Ој додо, ој додо ле!
 И по кући пословачи,
 Ој додо, ој додо ле!

- ▶ Шта се призива додолским песмама? Због чега?
- ▶ Ко су додоле? Како је одевена главна додола?
- ▶ Који је припев у овим песмама?
- ▶ Одреди број слогова у стиховима у овој додолској песми. Колико слогова има припев, а колико други стихови?
- ▶ Сети се мелодије додолске песме *Ми идемо* коју си учио/учила у трећем разреду на часовима Музичке културе. Отпевај је с другарима из одељења.

ДОДОЛСКЕ ПЕСМЕ сврставају се у ЛЕТЊЕ ОБРЕДНЕ ПЕСМЕ.

Оне се певају за време суша. Њима је призивана киша. Певају их девојке – *годоле*. Главна додола би се украсила различитом травом и цвећем. Када дођу пред нечију кућу, главну додолу домаћица полива водом, а она игра. Припев у додолским песмама јесте израз *ој додо, ој додо ле!*

Додолске песме испеване су углавном у стиху од осам слогова – ОСМЕРЦУ, а припев је испеван у стиху од седам стихова – СЕДМЕРЦУ.

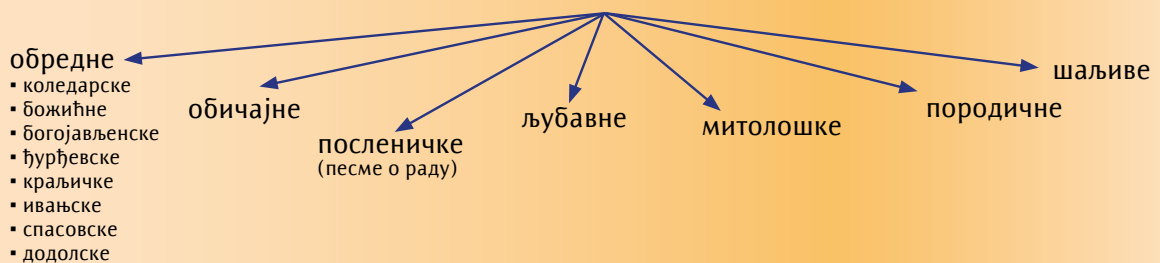
Народне песме које су настале у далекој прошлости, у којима се пева о боговима, дивовима, змајевима, вилама, о различитим појавама у природи које су персонификоване, на пример о надигравању муње и грома, о женидби Сунца и Месеца и слично, називамо МИТОЛОШКИМ ПЕСМАМА.

МИТОЛОШКЕ ПЕСМЕ су једна врста ЛИРСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА.

ЛИРСКА НАРОДНА ПЕСМА разликује се од АУТОРСКЕ ЛИРСКЕ ПЕСМЕ, између осталог, по томе што се не зна ко ју је први испевао тј. не зна се име њеног аутора. Често се зна ко их је најпре записао, нпр. као што је Вук Караџић у једној књизи сакупио и штампао све лирске народне песме које је сам знао или чуо од народних певача.

ЛИРСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ могу се поделити на више врста. Људи су у различитим ситуацијама и у разним временима желели да улепшају и олакшају живот себи и другима. Зато су певали, играли и свирали. Баш као што то и данас раде. Зато кажемо да је МУЗИКАЛНОСТ једна од важних особина лирике као рода.

ПОДЕЛА ЛИРСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА НА ВРСТЕ

Све су наше народне пјесме раздијелене на пјесме јуначке, које људи пјевају уз гусле, и на женске, које пјевају не само жене и дјевојке него и мушкарци, особито момчад, и то највише по двоје у један глас. Женске пјесме пјева и једно или двоје само ради свога разговора, а јуначке се пјесме највише пјевају да други слушају; (...) Женске се пјесме данас слабо спјевавају, осим што дјевојке кашто припијевају момчадма и момчад дјевојкама.

Вук Стефановић Караџић, Из *Предговора* (1824. године),
Народне српске пјесме, књига прва

Обредне народне песме певале су се за време извођења паганских обреда. Са прихватањем хришћанства многи пагански обреди су християнизовани – прилагођени су хришћанским празницима. Сети се уношења бадњака на Божић, плетења венчића на Ђурђевдан и других обичаја. Сви они потичу из паганског доба.

Отуда у обредним песмама Божић нема везе с празником Божићем који се слави и који припада хришћанској религији. Он у обредним песмама представља младог, новорођеног бога. У њима он не представља Христа, већ бога који припада паганском свету, оном пре хришћанства.

Коледарска поворка са клоцалицом – цурком, фото М. Малуцков, Музеј Војводине, Нови Сад.

паганство – различити облици религијских веровања у више богова који су претходили хришћанству и вери у једног бога, многобоштво.

пагански – који се односи на паганство и на оне који верују у више богова.

хришћанство – једнобожачка религија која је настала у 1. веку нове ере, хришћанска вера, хришћанско учење.

бадњак – одсечена грана дрвета (обично од храста) која се на Бадње вече ставља у ватру.

Бадњи дан – дан уочи Божића.

Бадње вече – вече уочи Божића.

Што се тиче старине наших пјесама, ја бих рекао да имамо старијих женских него јуначких; јер јуначких пјесама мало имамо старијих од Косова, а од Немањића нема старије ни једне, а међу женским може бити да има хиљаде година, на пример међу краљичким, додолским итд. Ја мислим да је код нас и прије Косова било и јуначких пјесама од старине, но будући да је она промјена тако силно ударила у народ, то су готово све заборавили што је било донле, па су само одонда почели приповједати и пјевати.

Вук Стефановић Караџић, Из Предговора (1824. године),
Народне српске пјесме, књига прва

старица – век трајања, старост.
донле (покр.) – дотле.

Нејко бјеше
Краљевићу Марко

Свешлана Велмар Јанковић

СИРОТО ЖДРЕБЕ

(одломак)

Да, то су били они. Дошли су чак доведе.

Два Турчина су без речи гледали лепог, здравог дечака а дечак је без речи гледао у њих.

Онда су се они споразумели погледом па заједно, брзо, шчепали Марка који се жестоко бранио. Ритао се, гризао их, чупао за браде, гурао прсте у очи. Узалуд – успели су да га савладају, били су, разуме се, јачи. Један га је чврсто држао, а други му је брзо везивао и

ноге и руке. Уста му нису запушили, могао је да виче – али кога да довиче из дубине мале пећине заклоњене застором пузавица?

И Турци су знали да дечак не може дозвати помоћ. Овуда готово да нико није пролазио, а град је био довољно удаљен.

Да су хтели да га убију, мислио је, већ би то учинили. Не, обући ће га у њихову одећу и, као њиховог, одвешће га са собом.

То је много горе него да га убију.

Мора некако да смисли како да им умакне. Сад, док је овако везан, то никако не може. Али једном ће ипак морати и да га одвежу. Онда ће он бити смирен и лукав, врло лукав и спреман да прву згодну прилику искористи за бекство.

Лежао је, нем и беспомоћан, наизглед и уплашен а оба Турчина су, готово нечујно, одложили сабље, сели поред њега и јели неку своју храну. Посматрао их је испод спуштених капака. Били су то јаки људи и обучени војници. Марко је то умео да процени, јер је много пута гледао вежбе очевих војника.

Птице, у његовој близини, није било.

Завршили су са обедом и све распремили. Један од ухода је изишао па се, после кратког времена, вратио.

„Обишао је своје коње”, помислио је Марко а онда се следио. „Па они ће, сигурно, повести собом и моје ждребе. И њега ће украсти!”

Затворио је очи. Туђинац је, вештом руком, опипавао чврстину његових веза и на рукама и на ногама. Није био груб. Затим су нешто тихо шапутали на њиховом чудном језику, па прилегли.

„Покрили су се простиркама које је моја мајка ткала” – беснео је Марко, у себи.

Време је пролазило. Нападаци су заспали.

Одједном је Марко осетио да је птичица ту, над њим. Отворио је очи: лебдела му је тачно изнад лица. Шта је то вредело, кад није могао ни да се макне! А шта је сад па ово топло и влажно на његовим рукама! Њушка! Ждребенце! Нису га ухватили. Мили Боже, па ждребе покушава да својим младим зубима прегризе везе на његовим рукама!

Турци су и даље мирно спавали.

Ждребе је дуго чупкало и гризло везе а Марку је изгледало да то траје сатима. Срце му је лупало као лудо. Турске уходе су сваки час могле да се пробуде.

Не, били су у дубоком сну, очигледно преморени. Ко зна колико су дуго путовали, без сна.

Хоп – везе су најзад попуцале. Марко се усправи у седећи положај. Све га је болело. Климну главом ждребету, у знак захвалности, као да захваљује човеку. Ждребе га лизну по лицу – добро је схватило да морају да чувају најдубљу тишину.

застор – завеса.

оружница – просторија у којој се чува оружје

посестрима – женска особа која се при обреду (бра-тимљења / сестримљења) заветовала на вечно пријатељство с неким.

Где ли му је онај његов ножић који увек носи са собом, за сваки случај? Да му није испао док се бранио?

Не, није – ево га, у цепићу. Марко је без шума пресецао једну по једну нит веза на својим ногама. Све му је то изгледало сувише споро. Најзад је било готово – а он слободан.

Птичица му је слетела у косу као да је, тог тренутка, хтела да га опомене: „Сада највећи опрез! Без журбе и нечујно!”

Помицао се корак по корак, трудећи се да не прави никакав шум. Прво ходник, а потом излаз никад му нису изгледали даљи.

Уф. Изишао је.

Кад се провукао кроз застор од пузавица, осетио се боље.

Чим су га угледали, турски коњи су зарзали али Марко је већ трчао пуном брзином према свом граду, заклоњен шипрагом и жбуњем.

Пролетео је кроз капију и јурнуо право у оружницу, код Мирка.

– Два Турчина... уходе... у мом скровишту – једва је измуцао, долазећи до даха.

За тили час је читава чета војника трчала према склоништу. Мирко их је предводио, а Марко водио.

Кад су утрчали у склониште, имали су шта да виде. Оба Турчина су лежала на истом месту. Били су будни, али непокретни и као ошамућени. Ждребенце је стајало изнад њих: чим би покушали да се помере, свом снагом их је, предњим ногама, ударало у главе, на просто их је шутирало.

Нису ни схватили шта им се догађа.

Можда су почели да схватају тек кад су, сад они везани као вреће и пребачени преко сопствених коња, поведени у град Прилеп. У ропство.

Нећу да вам причам о похвалама које је добио Марко, заједно са својим ждребетом, за храброст и домишљатост. Све то можете и сами да претпоставите. Као награду, стекао је право и на своје подрумче, и на своје склониште, и на све своје животиње, а нарочито на ждребе. Отац, моћни Вукашин Мрњавчевић, рекао му је да је достојан да му буде наследник – то је било заиста врхунско признање. Али нећете моћи да погодите шта је Марко открио већ сутрадан после овог догађаја, док је тимарио ждребенце. Није могао да верује својим очима: па оно је имало, на својој кожи, потпуно исте шаре које је имала и шарена птица на своме перју! Исте истијате!

– Знаш шта – рекао му је. – Ти више ниси никакво сирото ждребе. Ти си мој моћни, опасни Шарац!

Тако се завршава ова наша прича о дечаку Марку који ће, кад одрасте, постати чувени Краљевић Марко. Наша историја га памти

и као краља Марка. О њему и његовом коњу Шарцу српски народ, али и други балкански народи, испевали су много песама. Оне све говоре о томе како се велики јунак Краљевић Марко, уз помоћ свога коња Шарца, борио против Турака кад су они освојили балканске земље. Тих песама има толико да ћете моћи да бирате ону која вам се највише буде допала. У тим песмама се помиње и вила Равијојла као Маркова посестрима, али само ми знамо да је то, у ствари, она лепа шарена птица из ове приче.

- ▶ Које Маркове особине препознајеш у овом одломку? Наведи примере из текста којима потврђујеш своје идеје.
- ▶ Какве особине показују птичица и ждребе?
- ▶ Која је стилска фигура искориштена да се ликови животиња боље представе?
- ▶ Шта ново овом причом откриваш о лику Марка Краљевића у односу на његов лик из епске народне песме?
- ▶ Зашто је ова прича састављена као фина мешавина маште и историје, стварности и сањарења?
- ▶ Сети се још неких добрих пријатеља (људи и животиња) о којима сте до сада читали. Шта је заједничко за сва та пријатељства?

Драги читаоци!

Ову књигу сам замислила и написала као поклон мом унуку Марку Ђ. Протићу. Али она је замишљена и писана као поклон и свим другим девојчицама и дечацима – ако воле да читају. Ако баш и не воле – можда ће се предомислити док буду читали ову књигу, пошто неће свиснути од досаде.

Још нешто, у поверењу: сва деца о којој се овде прича, стварно су постојала. Живела су у оним временима у којима се није знало ни за аутомобиле, ни за авионе, чак ни за електрично осветљење. Па, разуме се, ни за телефоне, лифтове, цртане филмове. Живела су та деца давно и друкчије а ипак се, видећете, нису много разликовала од вас данас.

Како је то могуће? Не знам. Али, прочитајте и сами закључите у чему је тајна, ако је има.

Ваш писац

Кад прочитам причу *Сирошо ждребе*, схватам да је сурови и снажни Марко, који се без страха борио против турске војске, у ствари некада био мали и беспомоћни дечак. Много сам уживао док сам читао ову причу.

Импесионирали су ме Маркова промућурност и снажљивост у проналажењу његовог скровитог места.

Узбудљив ми је део кад Марко затекне два Турчина који стоје испред његовог тајног скровишта. Очекивао сам да ће га одвести у ропство.

Као и у народним епским песмама сазнајем да је његов коњ Шарац чак и као ждребе био уз њега.

Допада ми се и мотив птице која, у ствари, представља путоказ и подршку у животу. Свиђа ми се обрт на крају приче, јер схватам да је Марко и тада умео да заштити себе и да се снађе у тешкој ситуацији.

*

Урош Петровић, писац за децу, рекао је овако:

„Много пре Супермена и Бетмена и осталих суперхероја који су се борили против неправде, Марко Краљевић је испуњавао срце и машту слушалаца”.

Тадашњи суперхерој и најпрослављенија личност српских народних песама био је непобедив. Није се плашио ни Турака ни Мусе Кесеџије с којим је изашао на двобој и уз помоћ виле Равијојле успео да га победи. Марко осим буздована има и коња Шарца који му је веран пријатељ и који му је много пута спасао главу. У песми *Марко Краљевић и вила* види се његова брига за пријатеља Милоша кога је вила умало убила. Врло је емоционалан, што видимо у песми *Марко Краљевић укида свадбарину*, у којој се много расрдио када му је Косовка Девојка рекла шта Арапин ради. Поштен је и правдољубив. Не дозвољава никоме да чини нечасне и зле ствари. Иако је јак, свестан је да не поседују сви такву снагу, тако да је он увек ту да стане и заштити слабијег од себе.

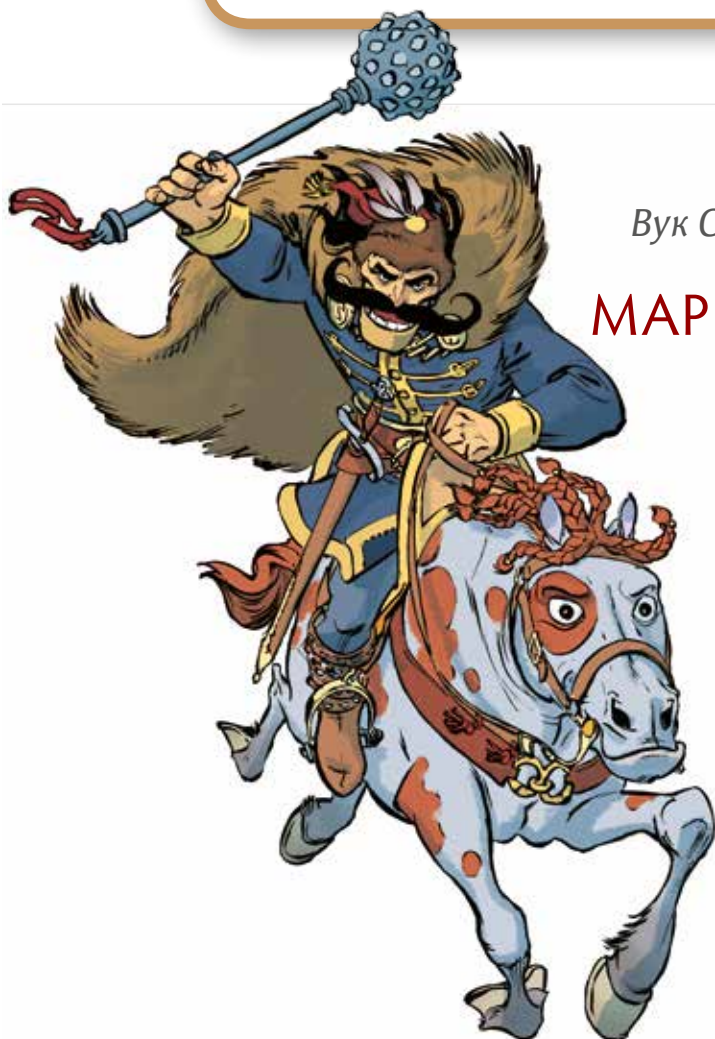
Петар Савић, 12 година, Београд

Напиши састав на тему *Мој разговор с Марком Краљевићем*.

Светлана Велмар Јанковић (1933–2014), књижевница која је рођена и живела у Београду, о коме је углавном и писала. Добитница је НИН-ове награде, Андрићеве награде и многих других. Њена најпознатија дела су: *Лајум*, *Ожиг*, *Бездно*, *Дорћол*, *Врачар*, *Савременици*, *Уклејници* и *Изабраници*. Написала је и књиге за децу *Књиџа за Марка* и *Очаране наочаре*. Добитница је и Награде Политикиног забавника за најбољу књигу за децу. Била је члан САНУ.

Вук Стефановић Караџић

МАРКО КРАЉЕВИЋ

Никакога Србина нема који не зна за име Марка Краљевића. Ја ћу овдје назначити о њему оно што се слабо у пјесмама налази, него се приповиједа. Приповиједа се да је Марко био много јачи од осталијех садашњијех, а јамачно и ондашњијех људи. У 72 пјесми друге књиге („Турци у Марка на слави“) пјева се да је у његовом буздовану, којим је он једном руком махао и њиме се бацао, било шездесет и шест ока; а ја сам у дјетињству гледао у Сријему у крчми манастира Крушедола гдје је Марко намолован како једном руком маторога вола држи за реп преко рамена и носи на леђима идући управо; у пјесми 67 („Марко Краљевић и Муса Кесеџија“) пјева се како је узео у руку суху дреновину „са тавана од девет година“, па кад је стиснуо руком, она прсла надвоје натроје и двије капље воде искочиле из ње. Он без вина није могао никуд, и према јачини својој много га је могао попиту да се не опије. За његова Шарца једни приповиједају да му га је поклонила некака вила, а једни опет да га је купио у некакијех кириџија. Прије Шарца vele да је мијењао много коња, па га ниједан није могао носити; кад у некакијех

јамачно – свакако, сигурно.

буздован (тур.) – батина са гвозденом главом која је служила као оружје за борбу изблиза.

ока (тур.) – стара мера за тежину, течност и запремину (1, 28 кг).

крчма – гостионица, кафана.

Крушедол – манастир у Срему, на јужној страни Фрушке горе.

намоловати (трп. пр. намолован) – израдити нечији лик, насликати.

управо – право, не скрећући.

дреновина – дреново дрво.

кириџија (тур.) – онај који се бави превозом туђе робе, товара, путника, обично својим колима, коњима, лађом и сл.

губав – који болује од губе и има красте по телу.

Ровине – место у Румунији у близини града Арада, где се 1395. године одиграла чувена битка против Турака.

каравлашки – који је из јужног дела Румуније.

Каравлах – назив за становника јужне Румуније у турско доба.

заглибити се – упасти, утонути у влажно, меко тле.

огледати – испробавати, проверавати.

рђа – лош, подао човек, нитков, неваљалац.

кириџија види шарено губаво мушко ждријебе, учини му се да ће од њега добар коњ бити, и узме га за реп да омахне око себе као што је остале коње огледао, али се оно не дадне ни с мјеста помаћи; онда га купи у кириџија, излијечи га од губе и научи вино пити.

За смрт Марка Краљевића различито се приповиједа: једни веле да га је негдје у селу Ровинама убио некакав каравлашки војвода Мирчета златном стријелом у уста, кад су се Турци били с Каравласима; други кажу да му се у таквом боју заглибио Шарац у некакој бари код Дунава и да су ондје обојица пропали; у Крајини неготинској приповиједа се да је то било у једној бари ондје близу Неготина испод извора Царичине; ондје има и сад бара и зидине од старе цркве, за коју говоре да је била начињена на гробу Маркову. Трећи кажу да је у таквом боју толико људи изгинуло да су по крви попливали коњи и људи, па Марко онда пружио руке к небу и рекао: „Боже, што ћу ја сад!” На то се Бог смиловао и некакијем чуднијем начином пренио и њега и Шарца у некаку пећину, у којој и сад обојица живе: он забодавши своју сабљу под греду, или је ударивши у камен, легао те заспао, па једнако спава; пред Шарцем стоји мало маховине од које помало једе, а сабља све помало излази испод греде или из камена испадне, онда ће се и он пробудити и опет на свијет изићи. Једни говоре да је он у ту пећину побјегао кад је први пут видео пушку и пошавши да је огледа (да ли је истина да је онака као што се приповиједа), пробио из ње сам себи длан, па онда рекао:

„Сад не помаже јунаштво, јер најгора рђа може убити најбољег јунака.”

(Одломак из књиге *Животи и обичаји народа српског*)

- ▶ Прва реченица у овом одломку гласи: *Никога Србина нема који не зна за име Марка Краљевића*. Шта на основу ње закључујеш о Краљевићу Марку?
- ▶ Шта на основу података из овог одломка сазнајеш о физичкој снази Марка Краљевића?
- ▶ О којим његовим подвизима је у овом одломку приповедано?
- ▶ Какво је било његово оружје?
- ▶ Како је по народном предању Марко Краљевић дошао до свога Шарца?
- ▶ Шта се у овом одломку приповеда о смрти Марка Краљевића? Колико варијаната приче о његовој смрти је садржано у овом одломку?
- ▶ Зашто је, по предању, Марко Краљевић побегао у пећину? Да ли се ти слажеш с његовим размишљањима? Образложи свој одговор.

ПРЕДАЊА су врста усмене прозе. У њима су сачуване различите врсте народних **ве-**
ровања о природи, о натприродним бићима и људима и о догађајима у прошлости.

ВРСТЕ ПРЕДАЊА

НАЗИВ	ОПИС
митолошко (демонолошко) предање	веровање у постојање натприродних бића (вила, вампира, вештица итд.)
етиолошко предање	тумачење настанка света, небеских тела, природних појава, човекових особина, тумачење порекла биљака, животиња итд.
културно- историјско предање	говори о настанку имена места и географских појмова, говори о јунацима и догађајима.

Вук Стефановић Караџић Етнографски списи

ПОГЛАВЉЕ	ПРЕДАЊА
<i>Вјеровање ствари којијех нема</i>	<i>Вила, Вјештица, Вукоглак или вампир, Караконцола, Хаждаха, хала и змај итд.</i>
<i>Постање гдјекојијех ствари</i>	<i>Кумова слама, Гаваново језеро, Бојаши Гаван, Јасика, Кукавица итд.</i>
<i>Постање гдјекојијех ствари</i>	<i>Цариград, Кошор, Скадар итд.</i>
<i>Јунаци и коњи њихови</i>	<i>Марко Краљевић, Милош Обилић, Шарац, Јабучило итд.</i>

Вук Стефановић Караџић (1787–1864), једна од најзначајнијих личности целокупне српске културе. Реформатор је српског језика, сакупљач народних умотворина, писац историјских и других списа. Рођен је у Тршићу поред Лознице, већи део живота провео је у Бечу. Његов рад на сакупљању народних песама, приповедака, пословица, загонетака и других умотворина изузетно је значајан, јер их је отргao од заборавa. Радио је и на реформи језика и правописа. Сматра се и утемељивачем књижевног српског језика. Објавио је: *Малу просјонародну славеносербску пјеснарицу, Писменицу сербскога језика* (граматику), *Српски рјечник, Српске народне приповијешке*, збирке народних песама *Српске народне пјесме (I–IV)*, превод *Новой завети* итд.

ЕПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ О МАРКУ КРАЉЕВИЋУ

Народна ејска ѝесма

МАРКО КРАЉЕВИЋ И ВИЛА

вазал (нем.) – племић, односно владар који је, у доба феудализма, признавао врховну власт неког већег племића, односно владара, према којем је имао одређене обавезе (нпр. учествовање у рату на његовој страни и др.).

намет – порез, дажбина, обично у новцу, која се мора давати власти уз основни порез, додатни порез.

појездити – јашући проћи некуда.

побратим – пријатељ којег је његов пријатељ изабрао за брата.

пак – пак.

беседити – говорити.

санак – песнички назив за сан.

обрвати – потпуно обузети, надвладати.

попевати – мало запевати.

вила – по старом народном веровању натприродно женско биће, обично изванредне лепоте.

видовит – који има добар вид (о животињама).

шестопер – буздован са шест пера, зубаца, шестоперац.

Маћедонија – Македонија.

облучје – предњи, лучни део седла, ункаш.

отпевати – одговорити певањем (ономе који пева).

Марко Краљевић наследио је титулу краља, али након погибије оца – краља Вукашина и стрица – деспота Угљеше, у Маричкој бици 1371. године, губи Призрен и Скопље, постаје турски вазал и то остаје до краја краја живота. Погинуо је 1395. године у бици на Ровинама борећи се на турској страни против влашког војводе Мирче.

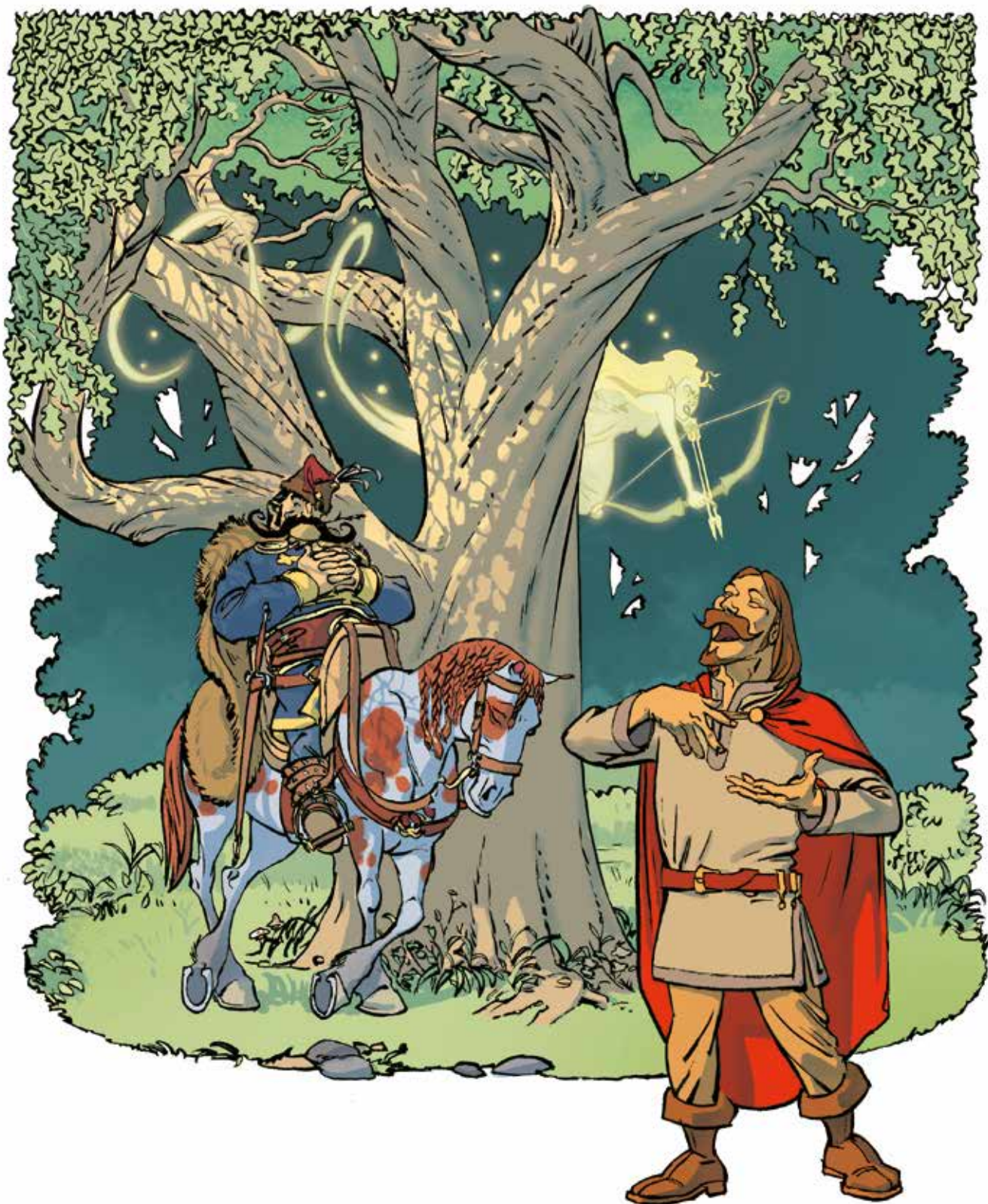
Упркос историјској истини, постао је најпопуларнији јунак Јужних Словена јер се народ на тим просторима након Маричке, а нарочито после Косовске битке (1389) осећао несигурно и незаштићено. Зато је имао потребу да бар у епским народним песмама има заштитника који увек побеђује непријатеља. У бројним народним епским песмама Марко Краљевић је приказан као ненадмашни јунак, борац против Турака. На коњу Шарцу, носећи свој буздован шестоперац, Марко путује друмовима, дели мегдане с непријатељем, штити свој народ, укида турске намете.

Појездише до два побратима
преко красна Мироча планине,
та једно је Краљевићу Марко,
а друго је војвода Милошу,
напоредо језде добре коње,
напоредо носе копља бојна,
један другом бело лице љуби,
од милоште до два побратима;
пак Марко на Шарцу задрема,
пак беседи побратиму своме:
„А мој брате, војвода Милошу,
тешко ме је санак обрвао,
певај, брате, те ме разговарај!”
Ал’ беседи војвода Милошу:
„А мој брате, Краљевићу Марко,
ја би тебе, брате, попевао,
ал’ сам синоћ много пио вино
у планини с вилом Равијојлом,
пак је мене запретила вила,
ако мене чује да попевам,

оће мене она устрелити
и у грло и у срце живо.”
Ал’ беседи Краљевићу Марко:
„Певај, брате, ти се не бој виле
док је мене Краљевића Марка
и мојега видовита Шарца
и мојега шестопера златна.”
Онда Милош почне да попева,
а красну је песму започео
од сви наши бољи и старији,
како ј’ који држ’ краљевину
по честитој по Маћедонији,
како себе има задужбину;
а Марку је песма омилила,
наслони се седлу на облучје,
Марко спава, Милош попијева.
Зачула га вила Равијојла,
па Милошу поче да отпева.
Милош пева, вила му отпева;
лепше грло у Милоша царско,

Које песме о Марку Краљевићу сте читали у претходним разредима? Шта на основу њих закључујете о његовим особинама?

расрдити се – разљутити се, наљутити се.

потегнути – снажно повући ухвативши крај нечега.

жежен – чист, пречишћен, прави (о злату).

кита – свежањ памучних, свилених, вунених и сл. конаца везаних на једном крају, који служи као украс, кићанка.

тући се – ударати.

прнути – одлетети, узлетети, прхнути.

пустимице – бацивши замахом руке.

нештедице – без милости, немилосрдно.

загасити – излечити народним лековима (о рани).

милостив – који је доброг срца, племенит.

жалостив – осетљив, сажалив, који је меког срца.

Поречка Крајина – некадашњи назив за област у Источној Србији близу Доњег Милановца.

пребродити – прегазити реку (према *брод* – прелаз преко реке, место на реци које није дубоко па се може прегазити, или колима и стоком прећи).

Видинска Крајина – некадашњи назив за област око вароши Видин, која се налази у североисточној Бугарској на Дунаву.

јесте лепше него је у виле;
Расрди се вила Равијојла,
пак одскочи у Мироч планину,
запе лука и две беле стреле:
једна уд'ри у грло Милоша,
друга уд'ри у срце јуначко.
Рече Милош: „Јао, моја мајко!
Јао, Марко, Богом побратиме!
Јао, брате, вила ме устрели!
А нисам ли тебе беседио,
да не певам кроз Мироч планину?”
А Марко се трже иза санка,
па одскочи с коња шаренога,
добро Шарцу колане потеже,
Шарца коња и грли и љуби:
„Јао, Шаро, моје десно крило,
достигни ми вилу Равијојлу!
Чистим ћу те сребром потковати,
чистим сребром и жеженим златом;
покрићу те свилом до колена,
од колена ките до копита;
гриву ћу ти измешати златом,
а поткитић' ситнијем бисером;
ако ли ми не достигнеш виле,
оба ћу ти ока извадити,
све четири ноге поломити,
па ћу т' овде тако оставити,
те се туци од јеле до јеле,
ко ја, Марко, без мог побратима.”
Довати се Шарцу на рамена,
пак потрча кроз Мироч планину.
Вила лети по врху планине,
Шарац језди по среди планине,
нигде виле чути ни видети.
Кад је Шарац сагледао вилу,
по с три копља у висину скаче,
по с четири добре унапредак:
брзо Шарац достигао вилу.
Кад се вила виде на невољи,
прну јадна небу под облаке;
потеже се буздованом Марко
пустимице, добро, нештедице,

белу вилу међ' плећи удари,
обори је на земљицу чарну,
пак је стаде бити буздованом:
преврће је с десне на лијеву,
пак је бије шестопером златним:
„Зашто, вило, да те Бог убије!
Зашт' устрели побратима мога?
Дај ти биље ономе јунаку,
јер се нећеш наносити главе!”
Ста га вила Богом братимити:
„Богом брате, Краљевићу Марко,
вишњим Богом и Светим Јованом,
Дај ме пуштај у планину живу,
да наберем по Мирочу биља,
да загасим ране на јунаку!”
Ал' је Марко милостив на Бога,
а жалостив на срцу јуначком:
пусти вилу у планину живу.
Биље бере по Мирочу вила,
биље бере, често се одзива:
„Сад ћу доћи, Богом побратиме!”
Набра вила по Мирочу биља,
и загаси ране на јунаку:
Лепше грло у Милоша царско,
јесте лепше него што је било;
а здравије срце у јунаку,
баш здравије него што је било.
Оде вила у Мироч планину,
оде Марко с побратимом својим,
отидоше Поречкој крајини,
и Тимок су воду пребродили
на Брегову селу великоме,
па одоше крајини Видинској.
Али вила међ' вилама каже:
„О чујете, виле другарице,
не стрељајте по гори јунака
док је гласа Краљевића Марка
и његова видовита Шарца,
и његова шестопера златна!
Што сам јадна од њег' претрпила!
и једва сам и жива остала!”

- ▮ Ко су ликови у песми *Марко Краљевић и вила*?
- ▮ Шта је Краљевић Марко предложио своме побратиму Милошу Обилићу?
- ▮ Зашто Милош Обилић каже Краљевићу Марку да не може да испуни његову жељу?
- ▮ Зашто је вила Равијојла устрелила Милоша Обилића у грло и у *срце јуначко*?
- ▮ Како се Марко Краљевић обраћа своме Шарцу? Шта на основу његовог обраћања закључујеш о Марковом расположењу и осећањима?
- ▮ Народни певач говори о томе шта ради Марков Шарац када је *сагледао вилу*:
Каг је Шарац сагледао вилу,
По с шри коџа у висину скаче,
По с чешири добре унајредак...
 Како се назива та стилска фигура? Образложи свој одговор.
- ▮ Како Краљевић Марко кажњава вилу Равијојлу?
- ▮ Зашто вила заклиње Краљевића Марка Светим Јованом?
- ▮ На шта вила Равијојла на крају песме упозорава своје *виле дружарице*? Образложи свој одговор. Шта на основу њеног упозорења закључујеш о снази Краљевића Марка?
- ▮ Које особине Краљевића Марка си упознао/упознала читајући ову песму?
- ▮ У ком стиху је испевана ова народна песма?
- ▮ Издвој пет кључних догађаја у овој песми. Направи план за њено препричавање тако што ћеш издвојити најважније стихове за сваки од догађаја.

ХИПЕРБОЛА је стилска фигура којом се преувеличавају особине предмета, људи, снага или важност догађаја, напетост радње која се одвија или се преувеличавају осећања ликова. Улога **ХИПЕРБОЛЕ** у књижевном тексту јесте да се постигну уверљивост дела, као и да се нагласи снага доживљаја ствараоца, лирског субјекта или књижевног лика.

ОСНОВНА ТЕМА у тематском кругу песама о Краљевићу Марку је јунаштво Марка Краљевића. Његов лик је представљен као спољашњи и унутрашњи портрет витеза заштитника сиротих и обесправљених, али и кавгације и напраситог јунака који изнад свега цени племенитост, истину, част, а не трпи неправду и зло. Његова физичка снага је преувеличана, а стални пратилац му је коњ Шарац, с којим дели и добро и зло. Сви набројани детаљи су **КЉУЧНИ МОТИВИ** у епским народним песмама о Краљевићу Марку.

ДЕСЕТЕРАЦ је стих од десет слогова. **ЕПСКИ ДЕСЕТЕРАЦ** је стих у коме су испеване епске (јуначке) песме. Те песме певале су се уз гусле или су казиване. Тај стих је најзаступљенији у српској народној традицији.

ЛИРСКИМ ДЕСЕТЕРЦЕМ испеван је већи део српске лирске (женске) народне поезије. Лирски десетерац разликује се од епског десетерца по томе што има **ПАУЗУ (ЦЕЗУРУ)** чија је ознака *//* иза петог слога. На пример: *Сми-љи-на бра-ћа // њед коњ-ма сѣо-је.*

МАРКО КРАЉЕВИЋ – ПРВИ СРПСКИ СУПЕРХЕРОЈ

Много пре Супермена, Бетмена и осталих суперхероја који су се борили против неправде, Марко Краљевић је испуњавао срца и подстицао машту слушалаца окупљених око огњишта. Замислите да нема интернета, биоскопа, телевизора, па чак ни књига!

Јуначке песме у таквим временима биле су целокупна забава. А баш су песме о Марку Краљевићу биле хит, толико омиљене да о његовој слави могу само да сањају данашњи јунаци акционих филмова.

Замисли да си дете и да живиш у времену од пре неколико стотина година – седиш поред ватре, а сенке играју по лицу твог деде док се значајно накашљава. Тада би обично почињало... Деда рецитије, а напољу грми! Све се око ватре усталаса! Сваки изговорени стих видиш – с Марком си док витла буздованом, чујеш силину ударца, осећаш мирис влажних ливада, гледаш у очи црног Арапина. А све то само од речи. Јачи су то били утисци него што их данас остављају филмови у три димензије. Што је најважније, тада су сва деца замишљала – свако свог, другачијег Марка. Сваком су описани битке и предели били другачији!

Пробај да доживиш ове песме на такав, старински начин – и уследиће пустоловина какву ниси очекивао!

После читања ових песама, схватићеш да Марко није био само Краљевић, него Краљина!

Урош Петровић, писац за децу

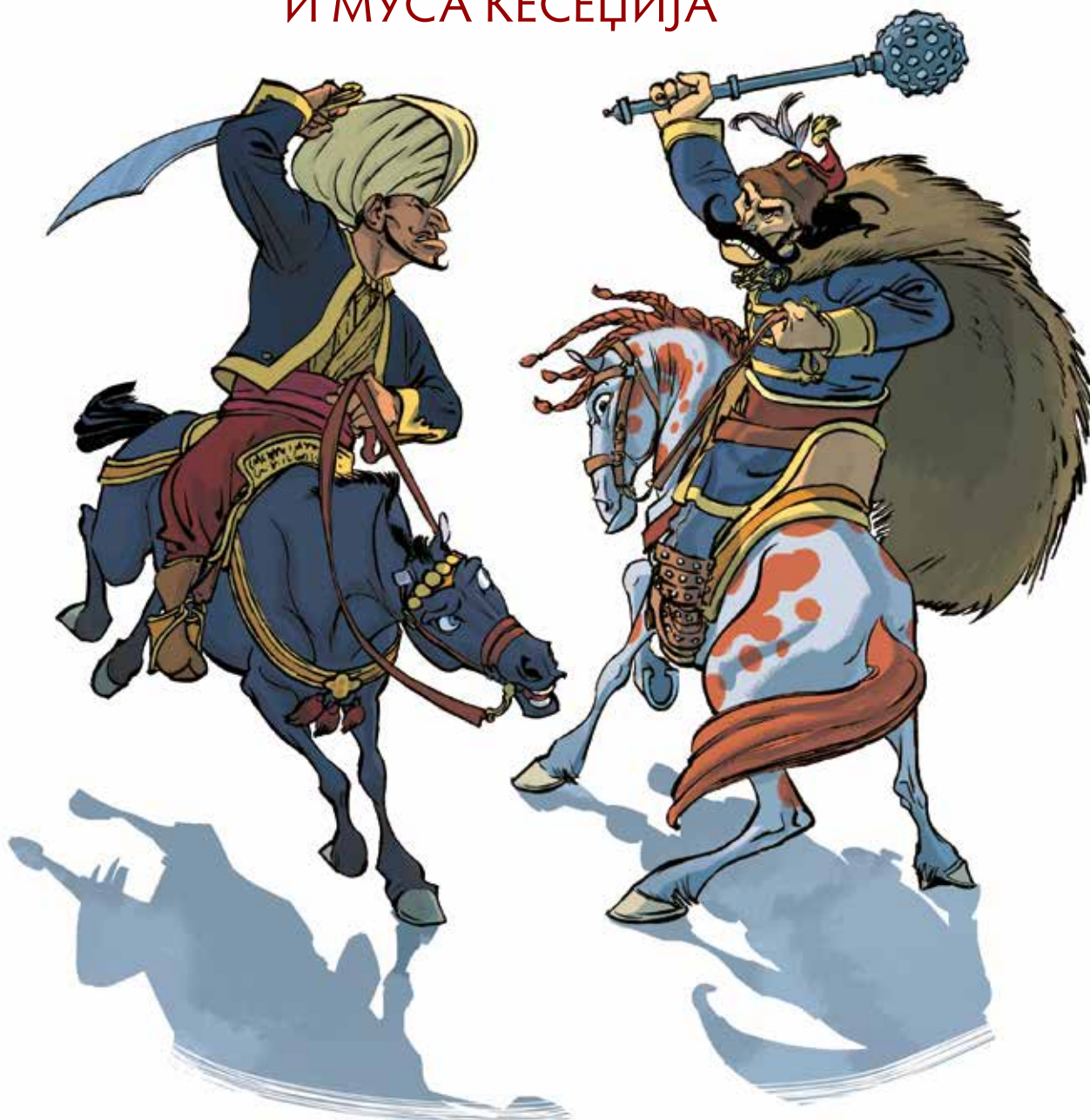
витлати – махати (нечим) тамо-овамо или укруг.

филм у три димензије – тродимензионални или 3D филм, филм у којем се постиже илузија дубине.

Народна ејска ђесма

МАРКО КРАЉЕВИЋ И МУСА КЕСЕЦИЈА

Муса Арбанаса, тј. Муса Кесеџија је одметник од турске власти. Он се супротставља цару и чини велика недела. Турски цар моли Краљевића Марка, који је три године био заточен у његовој тамници, да се супротстави Муси Кесеџији. Тако долази до страшног мегдана две епска јунака. Народни певач приписао је Муси Кесеџији натприродне моћи.

заточити (трп. пр. заточен) – лишити слободе, затворити (у тамницу, затвор).

Арбанас – Албанац.

Стамбол – Цариград, Истанбул.

накитити се – попити доста, напиту се.

дворити – бити нечији слуга, бити у нечијој служби.

долама (тур.) – врста горњег капута (део народне ношње) који се обично не закопчава него се преклапа.

одвргнути се = одврћи се – отићи, побећи некуда ван домашаја власти, одметнути се.

скела – место на реци где се обавља превоз сплавом, чамцима и сл., који се крећу дуж ужета.

ченгел и ченгела (тур.) – гвоздена кука о коју се нешто веша или се њоме нешто спаја или повезује.

хоџа (тур.) – муслимански свештеник, вероучитељ.

хаџија – онај који је ишао на хаџилук, на поклоњење Христовом или Мухамедовом гробу.

пјан – пијан.

товар – некадашња мера за тежину, количину материјала (обично товар онолико тежи колико се може натоварити на коња).

установити се – зауставити се.

везир (тур.) – титула високог државног службеника, султановог намесника у бившем Османском царству.

савезати – сvezати, завезати.

љут – веома, много.

Вино пије Муса Арбанаса
у Стамболу, у крчми бијелој;
кад се Муса накитио вина,
онда поче пијан бесједити:
„Ево има девет годинаца
како дворим цара у Стамболу:
не изворих коња ни оружја,
ни доламе нове ни половне;
ал’ тако ми моје вјере тврде,
одврћ ћу се у равно приморје,
затворићу скеле око мора
и друмове околи приморја,
начинићу кулу у приморју,
око куле гвоздене ченгеле –
вјешаћу му хоџе и хаџије!
Што гођ Туре пјано говорило,
то тријезно бјеше учинило:
одврже се у приморје равно,
позатвара скеле око мора
и друмове околи приморја,
куд пролази царевина благо,
на годину по триста товара:
све је Муса себе уставио;
у приморју кулу начинио,
око куле гвоздене ченгеле,
вјеша цару хоџе и хаџије.
Када цару тужбе дојадише,
посла на њ’га Ћуприлић-везира
и са њиме три хиљаде војске.
Кад дођоше у равно приморје,
све поломи Муса по приморју
и ухвати Ћуприлић-везира,
савеза му руке наопако,
а свеза му ноге испод коња,
па га посла цару у Стамбола.
Стаде царе мејданције тражит,
обећава небројено благо
тко погуби Мусу Кесеџију.
Како који тамо одлазаше,
већ Стамболу он не долазаше.
То се царе љуто забринуо;
ал’ му вели хоџа Ћуприлићу:
„Господине, царе од Стамбола,

да је сада Краљевићу Марко,
згубио би Мусу Кесеџију.”
Погледа га царе попріјеко,
па он проли сузе од очију:
„Прођи ме се, хоџа Ћуприлићу!
Јер помињеш Краљевића Марка?
И кости су њему иструнуле:
има пуно три године дана
како сам га врго у тавницу,
нијесам је више отворио.”
Вели њему хоџа Ћуприлићу:
„На милости, царе господине!
Шта би дао ономе јунаку
који би ти жива казџо Марка?”
Вели њему царе господине:
„Дао бих му на Босни везирство
без промјене за девет година
да не тражим паре ни динара”.
Скочи хоџа на ноге лагане,
те отвори на тавници врата
и изведе Краљевића Марка,
изведе га пред цара честитог;
коса му је до земљице црне,
полу стере, полом се покрива;
нокти су му, орати би могџо;
убила га мемла од камена,
поцрнио, као камен сињи.
Вели царе Краљевићу Марку:
„Јеси л’ ђегод у животу, Марко?”
„Јесам, царе, али у рђаву!”
Сједе царе казивати Марку
што је њему Муса починио,
па он пита Краљевића Марка:
„Можеш ли се, Марко, поуздати
да отидеш у приморје равно,
да погубиш Мусу Кесеџију?
Даћу блага колико ти драго.”
Вели њему Краљевићу Марко:
„Аја, богме, царе господине,
убила ме мемла од камена!
Ја не могу ни очима гледат,
камол’ с Мусом мејдан дијелити!
Намјести ме ђегод у механу,

примакни ми вина и ракије
и дебела мяса овнујскога,
и бешкота љеба бијелога,
да посједим неколико дана,
казаћу ти кад сам за мејдана.”
Цар добави три бербера млада:
један мије, други Марка брије,
а трећи му нокте сарезује;
намјести га у нову механу,
примаче му вина и ракије
и дебела мяса овнујскога,
и бешкота љеба бијелога.
Сједе Марко три месеца дана,
док је живот мало повратио.
Пита царе Краљевића Марка:
„Можеш ли се веће поуздати?
Досади ми љута сиротиња
све тужећи на Мусу проклетог.”
Вели Марко цару честитоме:
„Донеси ми суве дренавине
са тавана од девет година,
да огледам може ли што бити”.
Донеше му суву дренавину.
Стеже Марко у десницу руку,
прште дрво надвоје натроје,
ал’ из њега вода не удари:
„Богме, царе, јоште није време!
Тако стаде јоште мјесец дана,
док се Марко мало поначини;
када виђе да је за мејдана,
онда иште суву дренавину.
Донесоше дренавину Марку;
кад је стеже у десницу руку,
прште, пуста, надвоје натроје,
а дв’је капље воде искочише.
Тада Марко цару проговара:
„Прилика је, царе, од мејдана”.
Па он оде Новаку ковачу:
„Куј ми сабљу, Новаче ковачу,
какву ниси прије саковао!”
Даде њему тридесет дуката,
па он оде у нову механу,
пије вино три-четири дана,

пак пошета опет до Новака:
„Јеси л’, Ново, сабљу саковао?”
Изнесе му сабљу саковану.
Вели њему Краљевићу Марко:
„Је ли добра, Новаче ковачу?”
Новак Марку тихо говорио:
„Ето сабље, а ето наковња,
те огледај сабљу каква ти је!”
Ману сабљом и десницом руком
и удари по наковњу Марко,
наковња је пола пресекао,
па он пита Новака ковача:
„Ој бога ти, Новаче ковачу,
јеси л’ икад бољу саковао?”
Вели њему Новаче ковачу:
„Ој бога ми, Краљевићу Марко,
јесам једну бољу саковао,
бољу сабљу, а бољем јунаку:
кад с’ одврже Муса у Приморје,
што сам њему сабљу саковао,
кад удари њоме по наковњу,
ни трупина здрава не остаде”.
Ражљуту се Краљевићу Марко,
па говори Новаку ковачу:
„Пружи руку, Новаче ковачу,
пружи руку да ти сабљу платим!”
Превари се, уједе га гуја,
превари се, пружи десну руку;
ману сабљом Краљевићу Марко,
одс’јече му руку до рамена:
„Ето сада, Новаче ковачу,
да не кујеш ни боље ни горе!
А нај тебе стотину дуката,
те се рани за живота твога.”
Даде њему стотину дуката.
Пак посједе Шарца од мејдана,
оде право у приморје равно –
све се скита, а за Мусу пита.
Једно јутро бјеше поранио
уз клисуру тврда Качаника,
ал’ ето ти Мусе Кесеције,
на вранчићу ноге прекрстио,
топузину баца у облаке,

- згубити** – погубити, убити.
проћи се – оставити некога на миру.
вргнути – ставити, сместити (обично некога у затвор, тамницу).
казати – пријавити, одати.
стерати – распустити, расплести (о коси).
мемла – влажан ваздух, влага.
мејдан – борба, физички обрачун две особе, двобој.
бешкот – добро испечен и осушен хлеб, двопек.
бербер (тур.) – занатлија који брије, шиша (некад се бавио и лечењем, вађењем зуба и сл.).
сарезивати – одсецати, резати.
љут – изузетно тежак, оштар, драстичан.
јоште – још.
поначинити се – довести се у ред, доћи у нормално стање.
пошетати – мало прошетати.
наковањ – тешка гвоздена направа која служи као постоље при ковању сабље, мача и сл.
трупина – дрвено постоље на којем стоји наковањ (према *шрупац* – већи комад одсеченог дрвета).
нај – ево, држи, узми, на.
Качаник – варошица у Србији, близу Приштине.
вранчић – име од миља за коња црне длаке, вранца.

прикучити се –
приблизити се један
другом.
дели (тур.) – храбар,
неустрашив.
заметати – започињати,
заподевати.
чардак – господски двор,
дворац.
Арнаутка – Албанка.
струка – комад тканине
(обично са ресама)
који се носи преко
рамена и служи као
огртач или простирка.
пушћати – пуштати.
топуз – батина са
гвозденом главом која
је служила као оружје
за борбу изблиза,
буздован.
подбаци – бацити.
балчак (тур.) – дршка
код сабље, мача и сл.
оружја.
перни – на чему су пера,
зупци, шиљци
(о буздовану).
обломити – сломити,
скршити.
погнати се – почети се
гонити, почети се
борити.
попанути – нагло
обухватити, спасти
некога.
јали – или.
процвиљети (ијек.) ек.
процвилети – почети
цвилети, нарицати,
јадиковати.
еда – речца у односним
реченицама (у тексту у
значању: јеси ли?).
криво – лажно.
гуја – змија.
потаја – тајно место,
скровиште.
учкур (тур.) – узица
којом се у струку
везују гаће.

дочекује у бијеле руке.
Кад се један другом прикучише,
рече Марко Муси Кесеџији:
„Дели-Муса, уклон’ ми се с пута,
ил’ с’ уклони, ил’ ми се поклони!”
Ал’ говори Муса Арбанаса:
„Прођи, Марко, не замећи кавге,
ил’ одјаши да пијемо вино;
а ја ти се уклонити нећу
ако т’ и јест родила краљица
на чардаку, на меку душеку,
у чисту те свилу завијала,
а злаћаном жицом повијала,
одранила медом и шећером;
а мене је љута Арнаутка
код оваца на плочи студеној,
у црну ме струку завијала,
а купином лозом повијала,
одранила скробом овсенијем;
и још ме је често заклињала
да се ником не уклањам с пута!”
Кад то зачу од Прилипа Марко,
он тад пушћа своје бојно копље
своје Шарцу између ушију,
дели-Муси у прси јуначке;
на топуз га Муса дочекао,
преко себе копље претурио,
пак потеже своје бојно копље
да удари Краљевића Марка;
на топуз га Марко дочекао,
пребио га на три половине.
Потегоше сабље оковане,
један другом јуриш учинише:
ману сабљом Краљевићу Марко,
дели Муса буздован подбаци,
преби му је у три половине,
пак потеже своју сабљу нагло
да удари Марка Краљевића,
ал’ подбаци топузину Марко
и изби му сабљу из балчака.
Потегоше перне буздоване,
стадоше се њима ударати;
буздован’ма пера обломише,

бацише их у зелену траву;
од добријех коња одскочише,
шчепаше се у кости јуначке
и погнаше по зеленој трави.
Намјери се јунак на јунака,
дели Муса на Краљевић Марка:
нити може да обори Марка:
нит’ се даде Муса оборити.
Носише се љетни дан до подне;
Мусу б’јела пјена попанула,
Краљевића б’јела и крвава.
Проговара Муса Кесеџија:
„Мани, Марко, јали да оманем!”
Омахује Краљевићу Марко,
ал’ не може ништа да учини;
тад оману Муса Кесеџија,
уд’ри Марка у зелену траву,
пак му сједе на прси јуначке.
Ал’ процвиље Краљевићу Марко:
„Ђе си данас, посестримо вило?
Ђе си данас? – Ниђе те не било!
Еда си се криво заклињала:
ђе гођ мене до невоље буде,
да ћеш мене бити у невољи?”
Јави му се из облака вила:
„Зашто, брате, Краљевићу Марко?
Јесам ли ти, болан, говорила,
да не чиниш у неђељу кавге?
Срамота је двоје на једнога;
ђе су тебе гује из потаје?”
Гледну Муса брду и облаку,
откуд оно вила проговара;
маче Марко ноже из потаје,
те распори Мусу Кесеџију
од учкура до бијела грла;
мртав Муса притиснуо Марка,
и једва се ископао Марко.
А кад стаде Марко преметати,
ал’ у Муси три срца јуначка,
троја ребра једна по другијем;
једно му се срце уморило,
а друго се јако разиграло,
на трећему љута гуја спава;

када се је гуја пробудила,
мртав Муса по ледини скаче.
Још је Марку гуја говорила:
„Моли бога, Краљевићу Марко,
ђе се нисам пробудила била
док је Муса у животу био,
од тебе би триста јада било!”
Кад то виђе Краљевићу Марко,
проли сузе низ бијело лице:
„Јаох мени до бога милога,
ђе погубих од себе бољега!”
Па он Муси одсијече главу,

и баци је Шарцу у зобницу,
однесе је бијелу Стамболу.
Кад је баци пред цара честитог,
цар је од стра' на ноге скочио.
Вели њему Краљевићу Марко:
„Не бој ми се, царе господине!
Како би га живог дочекао,
кад од мртве главе поиграваш?”
Цар му даде три товара блага.
Оде Марко бијелу Прилипу,
оста Муса уврх Качаника.

ледина – земљиште,
земља.

јад – невоља, несрећа.
зобница – торба у којој
се носи зоб за коња и
из које му се даје да
једе.

- ▶ Којим речима Муса Кесеџија најављује своју побуну против турског цара? Која неде-
ла је он чинио? Шта на основу Мусиних поступака закључујеш о њему?
- ▶ Ко указује цару на Краљевића Марка као на јединог јунака који се може супротста-
вити страшном Муси Кесеџији?
- ▶ Пронађи у песми стихове на основу којих сазнајеш како је изгледао Краљевић Марко
када је након три године изведен из тамнице. Којом стилском фигуром је дочаран
његов изглед? Шта је њеном употребом желео да постигне народни певач?
- ▶ Како Марко проверава да ли је спреман за мегдан?
- ▶ Зашто се он наљутио на ковача Новака? Како је према њему поступио? Шта на осно-
ву тога закључујеш о Марку Краљевићу? Наведи неколико његових особина.
- ▶ Муса Кесеџија говори Марку о разликама у њиховом одрастању. Која стилска фигура
је употребљена како би те разлике биле дочаране?
- ▶ Опиши мегдан ова два јунака.
- ▶ Наведи сталне епитете које је народни певач употребио описујући тај мегдан.
- ▶ Од кога је Краљевић Марко потражио помоћ? Шта на основу тога закључујеш о ју-
наштву Мусе Кесеџије? Шта је Марку саветовала вила?
- ▶ Пронађу у песми хиперболу којом је описан Муса Кесеџија.
- ▶ Зашто је Краљевић Марко заплакао? Шта на основу тога закључујеш о њему?
Пронађи стихове који су Марково признање да је Муса Кесеџија бољи јунак од њега.
- ▶ Пронађи стихове на основу којих закључујеш да се Краљевић Марко подсмева турском
цару.
- ▶ Наведи заједничке особине Марка Краљевића и Мусе Кесеџије, а потом наведи осо-
бине по којима се разликују.

Народна ејска ђесма

МАРКО КРАЉЕВИЋ УКИДА СВАДБАРИНУ

сукобити – наићи
неочекивано на
некога, срести.

Поранио Краљевићу Марко,
поранио низ Косово равнo.
Кад је био на води Сервани,
сукоби га Косовка девојка;
божју помоћ назива јој Марко:
„Божја помоћ, Косовко девојко!”
Девојка се до земље поклања:
„Здраво да си, делијо незнана!”
Ал’ јој Марко поче беседити:

„Драга сестро, Косовко девојко!
Лепа ти си, секо, млађа била!
Красна ти си стаса и узраста,
руменила, господска погледа!
Ал’ те, секо, коса покварила;
јер си тако, секо, оседила?
С ког’ си млада срећу изгубила?
Ил’ са себе, ил’ са своје мајке,
или са свог стара родитеља?”

Проли сузе Косовка девојка,
па говори Краљевићу Марку:
„Драги брате, делијо незнана,
с себе срећу изгубила нисам,
ни са себе, ни са своје мајке,
ни са свога стара родитеља;
већ сам јадна срећу изгубила:
ево има девет годин’ дана
како дође Арап прекоморац.
па од цара Косово закупи,
и наметну зулум на Косово:
Косово га и поји и рани.
Па је други зулум наметнуо:
ко с’ удаје, тридесет дуката;
ко се жени, тридесет и четири.
Који има те толико даде,
тај се јунак може оженити
и девојка млада удомити;
а у мене браћа сиромашна,
нема блага да Арапу даду,
у томе сам јадна заостала,
те се нисам млада удомила;
са тога сам срећу изгубила.
Па још за то не би ни жалила,
што нам с’ не да младим удавати
и јунаком младим оженити;
него ево и веће невоље,
још је већи зулум наметнуо:
на ноћ иште младу и девојку,
па девојку Арапине љуби,
а невесту слуге Арапове.
Обреди се све Косово редом:
даваше му младе и девојке,
ево мени, тужној, редак дође
да довече идем Арапину,
да му ноћас, јадна, будем љуба,
па ја мислим и размишља мисли:
мили боже, што ћу и како ћу?
Ил’ ћу јадна у воду скочити,
или ћу се млада обесити?
нег’ љубити свој земљи душмана”.
Ал’ беседи Краљевићу Марко:
„Драга сестро, Косовко девојко,
не шали се, у воду не скачи,

немој себи смрти учинити,
немој, секо, душе огрешити!
Већ ми кажи Арапове дворе,
где су двори Арапина црна?
Имам речи беседити с њиме”.
Девојка му поче беседити:
„Драги брате, незнана делијо,
а што питаш Арапове дворе?
Што и питаш? – Остали му пусти!
Може да си нашао девојку,
пак му идеш, носиш свадбарину;
а можда си јединац у мајке,
па ћеш, брате, тамо погинути,
па што ће ти саморана мајка?”
Марко с’ маши руком у цепове
те извади тридесет дуката,
па и даје Косовки девојки:
„На ти, секо, тридесет дуката,
пак ти иди своме белом двору,
пак се рани док ти с’ срећа јави;
само кажи Арапове дворе,
ја ћу платит свадбарину за те.
Зашто би ме Арап погубио,
кад ја имам, сестро, доста блага,
могô б’ платит све Косово равно,
камо л’ не би за се свадбарину?”
Девојка му поче беседити:
„Нису двори, већ шатори пусти.
Погледајде доле низ Косово
где се онај свилен барјак вије,
онде ј’ шатор црног Арапина,
око њега зелена авлија,
сва авлија главам’ накићена:
ево нема још недељу дана
како ј’ проклет’ Арап исекао
седамдесет и седам јунака,
Косоваца тужни ђувегија;
Арап има четрдесет слугу,
што чувају стражу око њега”.
А кад Марко саслушао речи,
крену Шарца, оде низ Косово,
добра Шарца врло расрдио,
из копита жива ватра сева,
из ноздрва модар пламен лиже;

прекоморац – онај који живи с друге стране мора.

закупити – узети у закуп.

зулум (тур.) – насиље, угњетавање, тиранија.

појити – давати некоме да пије, напајати.

ранити – хранити.

искати – тражити, захтевати.

обредити се – изређати се, измењати се.

редак (дем.) – ред.

љуба – вољена жена, партнерка у љубави.

огрешити душу – учинити нешто што је грех.

свадбарина – порез за венчање који се некада плаћао властодршцима у Османском царству.

саморан – самохран.

барјак (тур.) – застава.

авлија (тур.) – двориште.

ђувегија (тур.) – момак за женидбу, младожења.

расрдити – наљутити, разљутити.

давори – ох, авај, еј, ој.
ваљаде – ваља,
вероватно.

смерно – кротко, благо.
испасти – изјурити,
истрчати.

сабља – хладно оружје
од челика које се
опасује.

јапунце (тур.) – огртач
од дебелог сукна.

на(х)одити – наћи се,
затицати се.

квар – штета, губитак.

срдит Марко језди низ Косово,
рони сузе низ јуначко лице,
а кроз сузе гњевно проговара:
„Ој давори, ти Косово равно!
Шта си данас дочекало тужно,
после нашег кнеза честитога,
да Арапи сад по теби суде!
Ја срамоте поднети не могу,
ни жалости велике трпити,
да Арапи таки зулум чине
и да љубе младе и девојке.
Данас ћу вас, браћо, осветити,
осветити, или погинути!”
Оде Марко право под шаторе,
угледа га Арапова стража,
па казује црну Арапину:
„Господине, Арап-прекоморче,
чудан јунак језди низ Косово
на витезу коњу шареноме,
добра коња врло расрдио,
из копита жива ватра сева,
из ноздрва модар пламен лиже;
оће јунак на нас ударити”.
Ал’ беседи Арапине црни:
„Децо моја, четрдесет слугу,
не сме јунак на нас ударити,
ваљаде је нашао девојку,
па нам иде, носи свадбарину,
жао му је што ће дати благо,
са тога се врло расрдио;
већ изид’те пред нашу авлију,
пред њиме се смерно поклоните,
под њим добра коња приватите,
примите му коња и оружје,
пустите га мени под шаторе,
нећу блага, узећу му главу,
да добијем коња према себе”.
Испадеше Арапове слуге
да под Марком добра коња приме,
а кад близу угледаше Марка,
не смедоше пред Марка изићи;
беже слуге под шатор Арапу,
па се крију за Арапа слуге,
покривају сабље јапунцети,

да им Марко не види сабаља.
И сам Марко у авлију уђе,
пред шатором одседнуо Шарца,
своме Шарцу тако беседио:
„Одај, Шаро, и сам по авлији,
а ја идем под шатор Арапу,
наоди се шатору на врати,
ако б’ мени до невоље било”.
Пак се Марко под шатора шеће,
Арап седи, пије вино ладно,
служи му га млада и девојка.
Божју помоћ називао Марко:
„Божја помоћ, драги господине!”
Арап њему лепше одговара:
„Здрав, јуначе, делијо незнана!
Од’ јуначе, да пијемо вина,
па ми кажи, што си ми дошао”.
Ал’ беседи Краљевићу Марко:
„Немам каде с тобом пити вина,
а добро сам до тебе дошао,
врло добро, боље бит не може:
ја испроси лепоту девојку,
осташе ми на друму сватови,
дошао сам, донџ свадбарину,
да дам благо, да водим девојку,
да ми нико на пута не стане;
кажи мени што је свадбарина?”
Арап лепо Марку одговара:
„Та ти за то већ одавно знадеш:
ко с’ удаје, тридесет дуката;
ко се жени, тридесет и четири;
ти се видиш јунак од мејдана,
није квара да стотину дадеш!”
Марко с’ маши руком у џепове,
пред Арапа три дуката баца:
„Веруј мени, више немам блага,
већ кад би ме тео причекати
док се вратим с лепотом девојком,
тамо ће ме даривати лепо,
све ћу теби поклонити даре,
теби даре, а мени девојка.”
Цикну Арап као гуја љута:
„У мен’, курво, вересије нема!
Не даш блага, са мном се подсмеваш!”

Па потрже тешка буздована
те удари Краљевића Марка,
удари га три-четири пута.
Насмеја се Краљевићу Марко:
„О јуначе, Арапине црни,
ил' се шалиш, ил' од збиље бијеш?"
Цичи Арап као змија љута:
„Не шалим се, већ од збиље бијем!"
Али Марко поче беседити:
„А ја мислим да се шалиш, тужан;
а кад, море, ти од збиље бијеш,
и ја имам нешто буздована,
да те куцнем три-четири пута;
колико си мене ударио,
толико ћу тебе ударити,
па ћем' онда на поље изићи
и изнова мејдан започети".
Трже Марко буздована свога,
па удари Арапина црна;
како га је лако ударио,
искиде му из рамена главу!
Насмеја се Краљевићу Марко:
„Боже мили, на свем' теби вала,
кад брж' оде са јунака глава!
Канда није на њему ни била!"
Трже Марко сабљу од појаса,
пак зареди Арапове слуге,
исече му четрдесет слугу,

а четири не кте погубити,
већ и Марко остави за правду,
кој' ће сваком право казивати,
како ј' било Арапу и Марку.
Све с авлије поскидао главе,
па је главе саранио лепо,
да ј' не кљују орли и гаврани,
па авлију пусту накитио,
накити је арапским главама.
Арапово благо покупио;
а четири слуге Арапове,
које није хтео погубити,
оправи и по Косову Марко,
оправи и на четири стране,
те телале по Косову слуге:
„Гди девојка има за удају,
нека тражи себи господара,
нек с' удаје док је за младости;
а гди јунак има за женидбу.
нек се жени, нека љубу тражи;
одсад више нема свадбарине,
Марко за све свадбарину плати".
Све повика мало и велико:
„Бог да живи Краљевића Марка,
који земљу од зла избавио,
који сатр земљи зулумћара!
Проста м' била и душа и тело!"

вересија (тур.) –
одлагање плаћања,
почек.
потргнути – нагло
извући, потегнути.
од збиље – заиста,
озбиљно, стварно.
канда – као да.
правда – истина.
телалити – објављивати,
разглашавати.
зулумћар (тур.) –
насилник, тиранин.

- ▶ Где се одвија догађај о којем пева народни певач? У којем историјском времену се он одвија? На основу чега то закључујеш?
- ▶ Како се Марко Краљевић и Косовка Девојка поздрављају и како се једно другом обраћају у песми? Шта на тај начин они исказују једно према другом? Шта је Краљевићу Марку необично у изгледу Косовке Девојке? Којом стилском фигуром је дочаран њен изглед? Шта Марко Краљевић сазнаје из одговора Косовке Девојке?
- ▶ Окарактериши Арапина прекоморца на основу онога што говори Косовка Девојка.
- ▶ Окарактериши Косовку Девојку на основу њених размишљања.
- ▶ Наведи стихове којима Косовка Девојка куне Арапина.
- ▶ Како се осећа Марко док јаше ка Арапиновом шатору? Пронађи стихове који то потврђују.

- ▮ Како Арапова стража описује Марка Краљевића црном Арапину? Шта им на то одговара црни Арапин? Шта о његовим особинама закључујеш на основу његовог одговора?
- ▮ Како се понашају Арапове слуге када у близини угледају Марка? Због чега се тако понашају?
- ▮ Како започиње мегдан између Марка Краљевића и црног Арапина? Како се тај мегдан завршава?
- ▮ Зашто Краљевић Марко није погубио све Арапове слуге?
- ▮ Наведи стихове којима и мало и велико благосиља Краљевића Марка који је избавио земљу од зла.

Клетва је у давна времена била саставни део негативне (црне) магије. Јавља се у свим облицима народне књижевности. У њеној основи је веровање да ће се оно што је изречено (што је некоме упућено) заиста испунити.

У народној епској песми *Марко Краљевић укида свадбарину* Косовка Девојка у разговору с Краљевићем Марком куне црног Арапина:

*Драги браће, незнана делијо,
А што тишаши Арапове дворе?
Што и тишаши? – Остали му тишаши!*

Њена клетва односи се на црног Арапина јер чини зулум на Косову, насилнички се понаша према српском становништву. Између осталог, становништву уводи још један намет – свадбарину – који сиромашни не могу да плате, па се не могу ни венчавати.

На крају ове песме уочавамо и **благослов** који народ упућује Краљевићу Марку зато што је заштитник народа:

*Бој да живи Краљевића Марка,
Који земљу од зла избавио,
Који сашр земљи зулумћара!
Простја м' била и душа и тело!*

ФАБУЛА

је низ догађаја у књижевном делу који се одвијају хронолошки. РЕДОСЛЕД ДОГАЂАЈА различит је у различитим књижевним делима. На основу њих уочава се повезаност узрока и последица збивања.

▪ ПОКРЕТАЧИ ФАБУЛЕ

су динамички мотиви. Они покрећу РАДЊУ, због њих се радња заплиће, увећава се унутрашња драма јунака, због њих настаје сукоб и долази до обрачуна.

Неки од покретача фабуле у овој песми су:

- сусрет Косовке Девојке и Краљевића Марка на Косову;
- мегдан Марка Краљевића и црног Арапина.

▪ ЗАУСТАВЉАЊЕ, УСПОРАВАЊЕ ФАБУЛЕ

одвија се описима, епизодама, приказивањем јунакових осећања и размишљања итд. Развој радње се успорава и одлаже се њен исход.

Пример успоравања фабуле у овој песми је:

- Марков монолог над несрећом и патњом српског народа након Косовске битке.

Земаљско је
замалено царство

ЕПСКЕ НАРОДНЕ ПЕСМЕ О БОЈУ НА КОСОВУ

Народна ејска јесма

КНЕЖЕВА ВЕЧЕРА

Славу слави српски кнез Лазаре
у Крушевцу, мјесту скровитоме.
Сву господу за софру сједао,
сву господу и господичиће:
с десне стране старог Југ-Богдана,
и до њега девет Југовића;
а с лијеве Вука Бранковића,
и осталу сву господу редом;
у заставу војводу Милоша,
и до њега дв'је српске војводе:
једно ми је Косанчић Иване,
а друго је Топлица Милане.
Цар узима златан пехар вина,
па говори свој господи српској:
„Коме ћ' ову чашу наздравити?
Ако ћу је напиту по старјештву,
напићу је старом Југ-Богдану;
ако ћу је напиту по господству,
напићу је Вуку Бранковићу;
ако ћу је напиту по милости,
напићу је мојим девет шура,
девет шура, девет Југовића;
ако ћу је напиту по љепоти,
напићу је Косанчић-Ивану;
ако ћу је напиту по висини,
напићу је Топлици Милану;
ако ћу је напиту по јунаштву,
напићу је војводи Милошу.
Та ником је другом напиту нећу,
већ у здравље Милош-Обилића!
Здрав, Милошу, вјеро и невјеро!
Прва вјеро, потоња невјеро!

Сјутра ћеш ме издат на Косову,
и одбјећи турском цар-Мурату!
Здрав ми буди, и здравицу попиј,
вино попиј, а на част ти пехар!”
Скочи Милош на ноге лагане,
пак се клања до земљице црне:
„Вала тебе, славни кнез-Лазаре!
Вала тебе на твојој здравици,
на здравици и на дару твојем:
ал' не вала на таквој бесједи!
Јер, тако ме вјера не убила,
ја невјера никад био нисам,
нит' сам био, нити ћу кад бити,
него сјутра мислим на Косову
за ришћанску вјеру погинути!
Невјера ти сједи уз кољено,
испод скута пије ладно вино:
а проклети Вуче Бранковићу!
Сјутра јесте лијеп Видов данак,
виђећемо у пољу Косову
ко је вјера, ко ли је невјера!
А тако ми бога великога,
ја ћу отић' сјутра у Косово,
и заклаћу турског цар-Мурата,
и стаћу му ногом под гр'оце;
ако ли ми бог и срећа даде
те се здраво у Крушевац вратим,
ухватићу Вука Бранковића,
везаћу га уз то бојно копље,
као жена кућел' уз преслицу,
носићу га у поље Косово!”

скровит – сакривен, склоњен.

софра (тур.) – низак округао сто за којим се обједовало седећи на душецима.

застава – место у дну стола, зачеље.

пехар (нем.) – већа и обично тешка посуда за пиће у облику чаше.

шура(к) – женин брат. **потоњи** – каснији.

здравица – чаша пића која се испија уз говор у свечаним приликама.

вала – хвала.

бесједа (ијек.) ек.

беседа – говор пред већим скупом људи у свечаним приликама.

ришћански – хришћански.

седети уз колено (некоме) – бити први до некога по положају, власти и сл.

скут – доњи део мушког капута.

Видов данак – назив од миља за Видовдан.

гроце – дем. од грло.

кудјеља (ијек.) ек.

кудеља – влакно од конопље, припремљено за предење.

преслица – направа, справа за предење.

- ▶ Где је кнез Лазар окупио српску господу? Када је било то окупљање?
- ▶ Кога је све кнез Лазар позвао у госте? Како је госте распоредио за софром? Шта ти место сваког од гостију говори о њиховом угледу?
- ▶ Кома све кнез Лазар наздравља? Шта на основу кнежевог наздрављања сазнајеш о сваком јунаку?
- ▶ Какав је однос кнеза Лазара према Милошу Обилићу? У шта је кнез Лазар посумњао? Како Милош Обилић одговара на његову сумњу? Кога оптужује за неверу? Шта сазнајеш о Милошевим намерама на основу заклетве коју изговара на слави кнеза Лазара?
- ▶ У уџбенику за историју, у библиотеци или путем интернета сазнај више о историјској истини и предањима о Косовском боју.

Заклетва је у давна времена имала магијску улогу, изговарала се при извођењу неких ритуала. Она обавезује онога коме је намењена да из моралних, или неких других важних разлога, учини онако како га је неко заклетвом обавезао.

У одломку *Кнежева вечера* Милош Обилић се пред присутним званицама и кнезом Лазаром заклиње (обавезује сам себе) да ће на Косову убити турског цара Мурата.

Српски кнез Лазар Хребељановић је историјска личност. Његова задужбина је манастир Раваница. Као предводник српске војске супротставио се на Видовдан, 28. јуна (по старом календару 15. јуна) 1389. године, много надмоћнијој турској војсци, коју је предводио султан Мурат I. Погинуо је бранећи отаџбину.

У традицији је, иако то није био, представљен као цар Лазар, а бројни мотиви који постоје и у епским народним песмама представљају га као великомученика, владара који се определио на небеско царство уместо земаљског, за свесно страдање и жртвовање. Бројни средњовековни списи садрже елементе косовске легенде, у којој је кнез Лазар централна фигура међу косовским јунацима. Један од најважнијих и најлепших списа старе српске књижевности је дело жене, монахиње Јефимије, и зове се *Похвала кнезу Лазару*. Њу ћеш читати у средњој школи.

задужбина – (у тексту)
манастир, црква подигнута за спас душе или за успомену на задужбинара, добротвора.

Потражи у библиотеци или путем интернета податке о томе које су личности из ове песме историјске, а које су настале из маште народног певача.

Народна ејска ѿсма

ЦАР ЛАЗАР И ЦАРИЦА МИЛИЦА

Царица Милица – жена кнеза Лазара Хребељановића, који је погинуо у бици на Косову 1389. године.

Бошко Југовић – према народном усменом предању, један од девет браће Југовића, који је носио барјак у бици на Косову.

Бановић Страхиња – лик из народне епске поезије, познат по јунаштву, храбрости и моралним вредностима.

Цар Лазаре сједе за вечеру,
покрај њега царица Милица;
вели њему царица Милица:
„Цар-Лазаре, српска круно златна,
ти полазиш сјутра у Косово,
собом водиш слуге и војводе,
а код двора никог не остављаш,
царе Лазо, од мушкијех глава,
да ти може књигу однијети

у Косово и натраг вратити;
одводиш ми девет миле браће,
девет браће, девет Југовића:
остави ми брата бар једнога,
једног брата сестри од заклетве.”
Њој говори српски кнез Лазаре:
„Госпо моја, царице Милице,
када сјутра бијел дан осване,
дан осване и огране сунце,

књига – писмо.
заклетва – фиг. мушка
особа у породици
(обично син или брат)
у кога се може
заклињати.

алај (тур.) – већа војна јединица, величине пука.

крсташ – застава са знаком крста.

благослов – сагласност, пристанак.

алат (тур.) – коњ рије, црвенкасте боје.

вас – сав, цео.

страшивац – онај који се плаши, страшљивац.

једек (тур.) – уже којим се води коњ, поводац.

кулаш (тур.) – коњ мишије, пепељасте боје.

обезнани се – пасти у несвест, онесвести се.

обзирати се – окретати се, освртати се.

лабуд – назив за коња беле боје.

и врата се отворе на граду,
ти ишетај граду на капију;
туд ће проћи војска на алаје:
све коњици под бојним копљима,
пред њима је Бошко Југовићу,
и он носи крсташа барјака;
кажи њему од мене благосов:
нек да барјак коме њему драго,
па нек с тобом код двора остане.”
Кад ујутро јутро освануло
и градска се отворише врата,
тад ишета царица Милица;
она стаде граду код капије,
ал’ ето ти војска на алаје:
све коњици под бојним копљима;
пред њима је Бошко Југовићу
на алату, вас у чистом злату;
крсташ га је барјак поклопио,
побратиме, до коња алата;
на барјаку од злата јабука,
из јабуке од злата крстови,
од крстова златне ките висе,
те куцкају Бошка по плећима.
Примаче се царица Милица,
па увати за узду алата,
руке склопи брату око врата,
пак му поче тихо говорити:
„О мој брате, Бошко Југовићу,
цар је тебе мене поклонио,
да не идеш на бој на Косово,
и тебе је благосов казао:
да даш барјак коме тебе драго,
да останеш са мном у Крушевцу,
да имадем брата од заклетве.”
Ал’ говори Бошко Југовићу:
„Иди, сестро, на бијелу кулу;
а ја ти се не бих повратио,
ни из руке крсташ барјак дао,
да ми царе поклони Крушевац;
да ми рече дружина остала:
гле страшивца Бошка Југовића!
Он не смједе поћи у Косово
за крст часни крвцу прољевати

и за своју вјеру умријети.”
Пак поћера коња на капију.
Ал’ ето ти старог Југ-Богдана
и за њиме седам Југовића;
све је седам устављала редом,
ал’ ниједан ни гледати неће.
Мало време затим постајало,
ал’ ето ти Југовић-Војина
и он води цареве једеке,
покривене са сувијем златом.
Она под њим увати кулаша,
и склопи му руке око врата,
па и њему стаде говорити:
„О мој брате, Југовић-Војине,
цар је тебе мене поклонио,
а тебе је благосов казао:
да даш једек коме тебе драго,
да останеш са мном у Крушевцу,
да имадем брата од заклетве.”
Вели њојзи Југовић Војине:
„Иди, сестро, на бијелу кулу;
не бих ти се јунак повратио,
ни цареве једеке пустио,
да бих знао да бих погинуо!
Идем, сејо, у Косово равно
за крст часни крвцу прољевати
и за вјеру с браћом умријети.”
Пак поћера коња на капију.
Кад то виђе царица Милица,
она паде на камен студени,
она паде, пак се обезнани.
Ал’ ето ти славнога Лазара:
када виђе госпођу Милицу,
уд’рише му сузе низ образе;
он с’ обзире здесна налијево,
те дозивље слугу Голубана:
„Голубане, моја вјерна слуго,
ти одјаши од коња лабуда,
узми госпу на бијеле руке,
пак је носи на танану кулу;
од мене ти богом просто било,
немој ићи на бој на Косово
већ остани у бијелу двору.”

Кад то зачу слуга Голубане,
 проли сузе низ бијело лице,
 па одсједе од коња лабуда,
 узе госпу на бијеле руке,
 однесе је на танану кулу;
 ал' свом срцу одољет не може
 да не иде на бој на Косово,
 већ се врати до коња лабуда,
 посједе га, оде у Косово.
 Кад је сјутра јутро освануло,
 долећеше два врана гаврана
 од Косова, поља широкога,
 баш на кулу славнога Лазара,
 и падоше на бијелу кулу,
 један гракће, други проговара:
 „Да л' је кула славног кнез-Лазара?
 Ил' у кули нигђе никог нема?”
 То из куле нитко не чујаше,
 већ то чула царица Милица,
 па излази пред бијелу кулу,
 она пита два врана гаврана:
 „Ој бога вам, два врана гаврана,
 откуда сте јутрос полећели?
 Нијесте ли са поља Косова?
 Виђесте ли двије силне војске?
 Јесу ли се војске удариле?
 Чија ли је војска задобила?”
 Ал' говоре два врана гаврана:
 „Ој бога нам, царице Милице,
 ми смо јутрос од Косова равна,
 виђели смо двије силне војске;
 војске су се јуче удариле,
 обадва су цара погинула;
 од Турака нешто и остало,
 а од Срба и што је остало,
 све рањено и искрвављено!”
 Истом они тако бесјеђаху,
 ал' ето ти слуге Милутина,
 носи десну у лијевој руку,
 на њему је рана седамнаест,
 вас му коњиц у крв огрезнуо;
 вели њему госпођа Милица:
 „Што је, болан, слуго Милутине?

Зар издаде цара на Косову?”
 Ал' говори слуга Милутине:
 „Скин' ме, госпо, са коња витеза,
 умиј мене студенем водицом,
 и залиј ме црвенијем вином;
 тешке су ме ране освојиле!”
 Скиде њега госпођа Милица,
 и уми га студенем водицом,
 и зали га црвенијем вином.
 Кад се слуга мало повратио,
 пита њега госпођа Милица:
 „Што би, слуго, у пољу Косову?
 Ће погибе славни кнеже Лазо?
 Ће погибе стари Југ Богдане?
 Ће погибе девет Југовића?
 Ће погибе Милош војевода?
 Ће погибе Вуче Бранковићу?
 Ће погибе Бановић Страхиња?”
 Тада слуга поче казивати:
 „Сви осташе, госпо, у Косову.
 Ће погибе славни кнез Лазаре,
 ту су многа копља изломљена,
 изломљена и турска и српска,
 али више српска него турска,
 бранећ' госпо, свога господара,
 господара славног кнез-Лазара.
 А Југ ти је, госпо, погинуо
 у почетку, у боју првоме.
 Погибе ти осам Југовића,
 ђе брат брата издати не шћеде,
 докле гође један тецијаше;
 још остаде Бошко Југовићу,
 крсташ му се по Косову вија;
 још разгони Турке на буљук,
 као соко тице голубове.
 Ће огрезну крвца до кољена,
 ту погибе Бановић Страхиња.
 Милош ти је, госпо, погинуо
 код Ситнице, код воде студене,
 ђено многи Турци изгинули;
 Милош згуби турског цар-Мурата
 и Турака дванаест хиљада;
 бог да прости ко га је родио!

нигдје (ијек. некњ.
 нигђе) – нигде.
 задобити – изаћи као
 победник из борбе,
 победити.
 коњиц (дем.) – име од
 миља за коња.
 огрезнути – бити
 потпуно натопљен,
 преплављен неком
 течностју.
 многи (некњ.) – многи.
 гође – год.
 буљук (тур.) – јединица
 турске војске, чета.
 Ситница – река на
 Косову.

згубити – погубити,
убити.

бог да прости! – при
спомињању
покојника: бог да му
(јој и сл.) душу
прости.

оклопник – војник
(обично коњаник) са
окопом у
средњовековној
српској војсци.

Он остави спомен роду српском,
да се прича и приповиједа
док је људи и док је Косова.
А што питаш за проклетог Вука,
проклет био ко га и родио!

Проклето му племе и кољено!
Он издаде цара на Косову
и одведе дванаест хиљада,
госпо моја, љутог оклопника.”

Царица Милица као централна женска фигура Косовске битке, изразитију улогу је понела у десетерачким песмама косовског циклуса из Вукове друге књиге, где се у конгломерату прераде старе усмене грађе приближава и стварној историјској улози, која је забележена и у летописима средњовековних писаца. У десетерачким верзијама додељена јој је незахвална улога, да прими и издржи највећи терет вести о поразу, са погубним извештајима после битке (у сижејно најцеловитијој песми Тешана Подруговића *Цар Лазар и царица Милица*) песнички најимпресивнијом, започетом формулом о гавранима-гласоношама, а довршеном снажном сликом рањеног слуге Милутина и његовим извештајем.

Славица Гароња, књижевница и књижевна историчарка

- ▶ Како царица Милица назива кнеза Лазара за вечером уочи Косовског боја? Шта га она моли? Зашто јој је важно да уз њу остане бар један брат, да не оде у бој на Косово?
- ▶ Како изгледа српска војска пред одлазак у Косовски бој? Ко је предводи? Опиши Бошка Југовића. Шта закључујеш о јунаку којем је додељено да носи барјак?
- ▶ Зашто су Бошко Југовић, остала браћа царице Милице, па чак и слуга Голубан одбили да остану на двору и да не оду у бој? Шта на основу тога закључујеш о српским јунацима? Шта су све они бранили на Косову?
- ▶ Окарактериши лик кнеза Лазара из ове песме. Које његове особине ти се нарочито допадају? Образложи свој одговор.
- ▶ Окарактериши царицу Милицу на основу њених осећања, речи и поступака. Које су њене особине најупечатљивије? Обрати пажњу на две њене улоге – владарке и сестре.
- ▶ Ко су у песми први гласници српске несреће на Косову? Шта су открили царици Милице? Ко је други гласник догађаја на Косову? Зашто народни певач његов изглед представља на тако узнемиравајући начин? Шта је слуга Милутин испричао царици Милице о догађајима у Косовском боју? Ког јунака истиче као оног ко је испунио завет (заклетву) дат за кнежевом вечером и кога оптужује за издају? Пронађи у песми стихове који о томе говоре.
- ▶ Пронађи у уџбенику за историју, у библиотеци или путем интернета податке о Вуку Бранковићу. Сазнај зашто је он у еспкој песми представљен као издајник, иако то у стварности није био.

Народна ејска ѿсма

ПРОПАСТ ЦАРСТВА СРПСКОГА

Полетео соко тица сива
од светиње од Јерусалима,
и он носи тицу ластавицу.
То не био соко тица сива,
веће био светитељ Илија;
он не носи тице ластавице,
веће књигу од Богородице;

однесе је цару на Косово,
спушта књигу цару на колено,
сама књига цару беседила:
„Царе Лазо, честито колено,
коме ћеш се приволети царству?
Или волиш царству небескоме,
или волиш царству земаљскоме?”

Јерусалим – свети град
(за Јевреје, хришћане
и муслимане) у
данашњем Израелу.

светитељ Илија –
старозаветни пророк и
хришћански светитељ.

Богородица – мајка
Исуса Христа, сина
Божијег.

приволети се – одлучити
се, одредити се.

царство земаљско – овај
свет, живот на Земљи.

царство небеско –
место на небу у коме,
према религијском
веровању, бораве душе
умрлих праведника,
рај.

колан – кожни или пртени појас који се коњу стеже око груди да се причврсти седло или самар.

водити – градити, правити.

скерлет (тур.) – скупочена тканина љубичастоцрвене боје.

причестити – (у тексту – војску) одвести у цркву на причешће.

наредити – распоредити, сврстати.

патријар – патријарх.

владика – поглавар црквене области, епископ.

паша (тур.) – титула високих војних и цивилних достојанственика у некадашњем Османском царству.

бан Угљеша, војвода Гојко, краљ Вукашин – представници српске средњовековне владарске породице Мрњавчевића, који су владали различитим областима тадашње Србије у 14. веку.

грдан – опасан, тежак.

допасти – задобити, добити.

(х)ерцег (нем.) – некадашња највиша племићка титула, војвода.

приступачно – блиско, схватљиво, драго (о Богу).

Ако волиш царству земаљскоме,
седлај коње, притежи колане!
Витезови сабље припасујте,
па у Турке јуриш учините:
сва ће турска изгинути војска!
Ако л' волиш царству небескоме,
а ти сакрој на Косову цркву,
не води јој темељ од мермера,
већ од чисте свиле и скерлета,
па причести и нареди војску;
сва ће твоја изгинути војска,
ти ћеш, кнеже, с њоме погинути.”
А кад царе саслушао речи,
мисли царе мисли свакојаке:
„Мили боже, што ћу и како ћу?
Коме ћу се приволети царству:
да или ћу царству небескоме,
да или ћу царству земаљскоме?
Ако ћу се приволети царству,
приволети царству земаљскоме,
земаљско је замалено царство,
а небеско увек и до века.”
Цар воледе царству небескоме,
а неголи царству земаљскоме,
па сакроји на Косову цркву:
не води јој темељ од мермера,
већ од чисте свиле и скерлета
па дозива српског патријара
и дванаест велики владика,
те причести и нареди војску.
Истом кнеже наредио војску,
на Косово ударише Турци.
Маче војску Богдан Луже стари
с девет сина, девет Југовића,
како девет сиви соколова:
у сваког је девет иљада' војске,
а у Југа дванаест иљада;
па се бише и секоше с Турци:
седам паша бише и убише,
кад осмога бити започеше,

ал' погибе Богдан Луже стари,
и изгибе девет Југовића
како девет сиви соколова,
и њихова сва изгибе војска.
Макош' војску три Мрњавчевића:
бан Угљеша и војвода Гојко
и са њима Вукашине краље,
у свакога триест иљада' војске,
па се бише и секоше с Турци:
осам паша бише и убише,
деветога бити започеше,
погибоше два Мрњавчевића,
бан Угљеша и војвода Гојко,
Вукашин је грдни рана допо,
њега Турци с коњма прегазише,
и њихова сва изгибе војска.
Маче војску ерцеже Степане:
у ерцега многа силна војска,
многа војска, шездесет иљада,
те се бише и секоше с Турци:
девет паша бише и убише,
десетога бити започеше,
ал' погибе ерцеже Степане,
и његова сва изгибе војска.
Маче војску српски кнез Лазаре:
у Лазе је силни Србаљ био,
седамдесет и седам иљада,
па разгоне по Косову Турке,
не даду се ни гледати Турком,
да камоли бојак бити с Турци!
Тад би Лаза надвладао Турке,
бог убио Вука Бранковића,
он издаде таста на Косову!
Тада Лазу надвладаше Турци,
и погибе српски кнез Лазаре,
и његова сва изгибе војска,
седамдесет и седам иљада!
Све је свето и честито било,
и миломе богу приступачно!

- ▶ Како је у овој народној песми представљен светитељ Илија, а како Богородичино писмо које он носи кнезу Лазару на Косово? Шта је у том писму поручено кнезу Лазару? За које се царство он определио? Због чега? Шта закључујеш о кнезу Лазару на основу његове одлуке?
- ▶ Ко је све, по овој народној песми, учествовао у Косовском боју? Који јунаци, који се спомињу у овој песми, нису могли учествовати у Косовском боју, јер су погинули у Маричкој бици 1371. године? Зашто је народни певач и њих уврстио међу косовске јунаке?
- ▶ Које стилске фигуре уочаваш у опису јунака и у опису Косовске битке? Наведи неколико сталних епитета и неколико хипербола. Зашто је народни певач употребљавао хиперболе у овој песми?

У песми се спомиње ерцег Степан као учесник боја на Косову. У стварности је он живео пола века након Косовског боја. Био је то Стјепан Вукчић Косача, као господар Херцеговине од 1435. до 1466. године. Имао је титулу херцега од Светог Саве.

*

У народним епским песмама косовског круга говори се о догађајима који претходе Косовском боју или се одвијају непосредно после боја. Нема сачуваних песама које представљају сам ток битке.

КОСОВКА ДЕВОЈКА

уранити – рано ујутру устати, поранити.

кондир (грч.) – суд за вино, ракију, воду и сл., крчаг, врч.

разбој – место битке, бојиште.

залагати – давати некоме залогај по залогај, хранити (некога).

намера – стицај околности, случај.

намерити – навести, навући.

Орловић Павле – јунак из српских епских песама Косовског циклуса.

голем – велик, веома велик.

братучед – брат од стрица или брат од тетке.

делија (тур.) – храбар човек, јунак.

Самодрежа црква – Црква Светог Јована Крститеља у Самодрежи поред Вучитрна на Косову и Метохији, где се, по народном предању, причестила српска војска пре Косовског боја.

калдрма (тур.) – пут попљочан неравним каменом.

калпак (тур.) – некадашња свечана капа украшена свилом, чојом, перјаницом, златним ланцима и сл.

Уранила Косовка девојка,
уранила рано у недељу,
у недељу прије јарка сунца,
засукала бијеле рукаве,
засукала до бели лаката,
на плећима носи леба бела,
у рукама два кондира златна,
у једноме лађане водице,
у другоме руменог вина.
Она иде на Косово равно,
па се шеће по разбоју млада,
по разбоју честитог кнеза,
те преврће по крви јунаке;
ког јунака у животу нађе,
умива га лађаном водицом,
причешћује вином црвенијем
и залаже лебом бијелијем.
Намера је намерила била
на јунака Орловића Павла,
на кнежева млада барјактара,
и њега је нашла у животу,
десна му је рука осечена,
и лијева нога до колена,
вита су му ребра изломљена,
виде му се цигерице беле;
измиче га из те многе крвце,
умива га лађаном водицом,
причешћује вином црвенијем
и залаже лебом бијелијем;
Кад јунаку срце заиграло,
проговара Орловићу Павле:
„Сестро драга, Косовко девојко,
која ти је голема невоља,
те преврћеш по крви јунаке?
Кога тражиш по разбоју млада?
Или брата, или братучеда?
ал' по греку стара родитеља?”
Проговара Косовка девојка:
„Драги брато, делијо незнана,

ја од рода никога не тражим:
нити брата, нити братучеда,
ни по греку стара родитеља;
мож' ли знати, делијо незнана,
кад кнез Лазар причешћива војску
код прекрасне Самодреже цркве –
три недеље тридест калуђера?
Сва се српска причестила војска,
најпослије три војводе бојне:
једно јесте Милошу војвода,
а друго је Косанчић Иване,
а треће је Топлица Милане;
ја се онде деси на вратима,
кад се шета војвода Милошу,
красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче
свилен калпак, оковано перје,
на јунаку коласта аздија,
око врата свилена марама,
обазре се и погледа на ме,
с' себе скиде коласту аздију,
с' се скиде, па је мени даде:
„На, девојко, коласту аздију,
по чему ћеш мене споменути,
по аздији, по имену моме:
ево т' идем погинути, душо,
у табору честитог кнеза;
моли Бога, драга душо моја,
да ти с' здраво из табора вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за Милана мога,
за Милана Богом побратима,
кој' је мене Богом побратио,
вишњим Богом и светим Јованом;
ја ћу теби кум венчани бити.”
За њим иде Косанчић Иване,
красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче
свилен калпак, оковано перје,

на јунаку коласта аздија,
око врата свилена марама,
на руци му бурма позлаћена;
обазре се и погледа на ме,
с руке скиде бурму позлаћену,
с руке скиде, па је мени даде:
„На, девојко, бурму позлаћену,
по чему ћеш мене споменути,
а по бурми по имену моме:
Ево т' идем погинути, душо,
у табору честитог кнеза;
моли Бога, моја душо драга,
да ти с' здраво из табора вратим
а и тебе добра срећа нађе,

узећу те за Милана мога,
за Милана Богом побратима,
кој' је мене Богом побратио,
вишњим Богом и светим Јованом
ја ћу теби ручни девер бити.”
За њим иде Топлица Милане,
красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче,
свилен калпак, оковано перје;
на јунаку коласта аздија,
око врата свилена марама,
на руци му копрена од злата,
обазре се и погледа на ме,
с руке скиде копрену од злата,
с руке скиде, па је мени даде:
„На, девојко, копрену од злата,
по чему ћеш мене споменути,
по копрени по имену моме:
ево, т' идем погинути, душо,
у табору честитог кнеза;
моли Бога, моја душо драга,
да ти с' здраво из табора вратим,
тебе, душо, добра срећа нађе,
узећу те за верну љубовцу.”
И одоше три војводе бојне.
Њи ја данас по разбоју тражим.”
Ал' беседи Орловићу Павле:
„Сестро драга, Косовко девојко,
видиш, душо, она копља бојна
понајвиша а и понајгушћа,
онде ј' пала крвца од јунака
та добре коњу до стремена,
до стремена и до узенђије,
а јунаку до свилена паса,
онде су ти сва три погинула!
Већ ти иди двору бијеломе,
не крвави скута ни рукава.”
Кад девојка саслушала речи,
проли сузе низ бијело лице,
она оде свом бијелом двору
кукајући из бијела грла:
„Јао јадна, уде ти сам среће!
Да се, јадна, за зелен бор ватим,
и он би се зелен осушио.”

коласт – украшен
кружним шарама,
извезен по ивицама, по
ободу.

аздија (перс.) –
скупоцен плашт.

табор (тур.) – једна од
двеју сукобљених
војски.

бурма (тур.) – врста
прстена.

копрена – врста танке
прозрачне мараме.

стремен – метална
папучица која виси с
обе стране седла у коју
јахач ставља ногу кад
узјахује, узенгија.

узенгија – в. стремен.

скут – доњи део женске
хаљине или сукње.

бити (х)уде среће –
немати среће у животу.

- ▶ Опиши изглед Косовке Девојке која након Косовског боја одлази на разбојиште. Шта она тамо носи и шта тамо ради?
- ▶ С ким Косовка Девојка разговара на бојишту? Шта на основу изгледа Орловића Павла закључујеш о трагичности тог боја? Ко су *џри војводе бојне* о којима разговарају Орловић Павле и Косовка Девојка? Зашто су јој они важни? Чиме је пре одласка у бој дарује свако од њих? Због чега? Опиши изглед сваког од њих, као и атмосферу и расположење јунака пред бој, на основу онога што Косовка Девојка говори Орловићу Павлу. Шта Косовка Девојка од Орловића Павла сазнаје о њиховој судбини? Како њихова трагедија и трагедија целог српског народа утиче на судбину Косовке Девојке? Како она реагује на трагичну вест коју сазнаје од Орловића Павла? Окарактериши Косовку Девојку на основу њених поступака и осећања.
- ▶ Коју стилску фигуру је употребио народни певач како би дочарао трагичност судбине јунака у Косовском боју? Наведи те стихове које изговара Орловић Павле.
- ▶ Пронађи у уџбенику за историју, у библиотеци или путем интернета податке о стању у Србији након Косовске битке, па на основу тога закључи каква је била тада судбина српских жена.

Тужбалица припада обичајним лирским песмама. Настала је у обреду сахрањивања. Намењена је блиском покојнику, представља један вид похвале. У тужбалици се понекад помињу мртви сродници или се исказује жеља да се преминули врати. Тужбалице могу бити испеване у осмерцу с припевом у четверцу или у десетерцу. Тужбалице у оквиру песама *Косовка Дјевојка* и *Смрт мајке Јуџовића* испеване су у десетерцу.

На историјско-естетском плану, Косовка Девојка представља тип многих девојака, које никада не остварују личну срећу, због трагичног изгинућа, не само свеколиког племства, већ и свих момака за женидбу – а међу њима и њој најважнијих и најблиских (неостварених) учесника свадбеног обреда – младожење (Милана Топлице), кума (Милоша Обилића) и девера (Ивана Косанчића), што је јединствен пример у свеколиком епском песништву, а с обзиром на учешће жене у њој.

Славица Гароња, књижевница и књижевна историчарка

Народна ејска ѿсма

СМРТ МАЈКЕ ЈУГОВИЋА

Мили боже, чуда великога!
 Кад се слеже на Косово војска,
 у тој војсци девет Југовића
 и десети стар Јуже Богдане;
 моли бога Југовића мајка
 да јој бог да очи соколове
 и бијела крила лабудова,
 да одлети на Косово равно,
 и да види девет Југовића
 и десетог стар-Југа Богдана.
 Што молила, бога домолила:
 бог јој дао очи соколове
 и бијела крила лабудова.
 Она лети над Косово равно,
 мртви нађе девет Југовића
 и десетог стар-Југа Богдана,
 и више њи девет бојни копља,
 на копљима девет соколова,
 око копља девет добри коња,
 а поред њи девет љути лава.
 Тад завришта девет добри коња,
 и залаја девет љути лава,
 и закликта девет соколова;
 и ту мајка тврда срца била,
 да од срца сузе не пустила,
 већ узима девет добри коња,
 и узима девет љути лава,
 и узима девет соколова,
 пак се врати двору бијеломе.
 Далеко је снае угледале,
 мало ближе пред њу ишетале:
 закукало девет удовица,
 заплакало девет сиротица,
 завриштало девет добри коња,
 залајало девет љути лава,
 закликтало девет соколова;
 и ту мајка тврда срца била,
 да од срца сузе не пустила.

слегати се – сабрати се
 на једном месту,
 нагнати (о мноштву
 људи).

домолити – измолити,
 постићи молитвом.

лав – у народним
 песмама: пас, хрт.

зеленко – коњ
зеленкастосиве боје
длаке.
Звечан – град на северу
Косова, близу
Косовске Митровице.
криоце – крилице.
јера – јер.

Кад је било ноћи у поноћи,
ал' завришта Дамјанов зеленко;
пита мајка Дамјанове љубе:
„Снао моја, љубо Дамјанова,
што нам вришти Дамјанов зеленко?
Ал' је гладан шенице бјелице,
али жедан воде са Звечана?”
Проговара љуба Дамјанова:
„Свекрвице, мајко Дамјанова,
нит је гладан шенице бјелице,
нити жедан воде са Звечана,
већ је њега Дамјан научио
до поноћи ситну зоб зобати,
од поноћи на друм путовати;
пак он жали свога господара
што га није на себи донио.”
И ту мајка тврда срца била,
да од срца сузе не пустила.
Кад ујутру данак освануо,
али лете два врана гаврана:
крвава им крила до рамена,
на кљунове б'јела пена тргла;
они носе руку од јунака
и на руци бурма позлаћена,

бацају је у криоце мајци.
Узе руку Југовића мајка,
окретала, превртала с њоме,
па дозивље љубу Дамјанову:
„Снао моја, љубо Дамјанова,
би л' познала чија ј' ово рука?”
Проговара љуба Дамјанова:
„Свекрвице, мајко Дамјанова,
ово ј' рука нашега Дамјана,
јера бурму ја познајем, мајко, –
бурма са мнош на вјенчању била.”
Узе мајка руку Дамјанову,
окретала, превртала с њоме,
пак је руци тијо бесједила:
„Моја руко, зелена јабуко,
гдје си расла, гдје л' си устргнута!
А расла си на криоцу моме,
устргнута на Косову равном!”
Надула се Југовића мајка,
надула се, па се и распаде
препуче јој срце од жалости
за својије девет Југовића
и десетим стар-Југом Богданом.

- ▶ Шта је молила бога Мајка Југовића? Какав је приказ она затекла на Косову? Како су реговале животиње на њен долазак? Шта су оне на тај начин исказале? Како су трагичан догађај доживеле снахе Мајке Југовића и њихова деца? Зашто је у поноћ завриштао Дамјанов зеленко? Каква успомена је у народној песми представљена вриштањем Дамјановог зеленка? Ко је све на губитку због његове смрти? Шта Мајка Југовића није издржала? Зашто је Мајка Југовића све време ћутала? Пронађи на крају песме њену тужбалицу. Које се она том тужбалицом обраћа, које успомене су у њој оживљене?
- ▶ Колико песничких слика садржи ова песма? Који догађај је описан у свакој од њих? Како су те песничке слике поређане по јачини, тј. по снази туге која влада у породици Југовића?

Градација је уметнички поступак постепеног набрајања слика, осећања, поступака или догађаја. Има улогу да појача осећања и расположења у лирској песми, а у епско дело уноси динамичност у збивање или открива унутрашњи свет јунака. Они могу бити поређани узлазно (УЗЛАЗНА ГРАДАЦИЈА) – од слабијих ка снажнијим до најснажнијих или силазно (СИЛАЗНА ГРАДАЦИЈА) од најснажнијих, преко мање снажних до најслабијих.

У песми *Смрти мајке Јујовића* лична несрећа мајке исказана је УЗЛАЗНОМ ГРАДАЦИЈОМ.

ОНОМАТОПЕЈА је подражавање звукова из природе језичким средствима. Повећавањем звучача и значења речи постиже се **ИЗРАЖАЈНОСТ** стихова (*завришћало, залајало, закликћало*).

Мајка Јујовића, Љубинка Јовановић, 1953. год.

Vladimir Hulpah

SMEDEREVSKA TVRĐAVA

(odlomak)

opasati (trp. pr. opasan) –
ogradi, zaštititi okolo.
velmoža – titula velikog
vlastelina, plemića u
srednjovekovnoj srpskoj
državi.
vlastela – vlastelini, ple-
mstvo u srednjovekovnoj
srpskoj državi.
namet – porez, dažbina
koja se plaća vlasti.
vakat (tur.) – vreme.
despot Đurađ Branković
– srpski despot koji je
vladao u 15. veku, a
njegova prestonica je
bila u Smederevu.
palanka – gradić,
varošica.
ne lezi vraže! – na
nesreću, eto nesreće.

Turci su se kao požar raširili po Evropi. Niko nije mogao da ih zaustavi. Nisu im odoleli ni jaki, utvrđeni dvorci, opasani gradovi su im padali u ruke.

Zlo se nadvilo i nad Balkanom. Godine 1389. knez Lazar je poginuo sa cvetom srpskih vitezova u kobnoj bici protiv Turaka na Kosovom polju. Posle bitke je ostalo samo malo velmoža koji su hteli ili smeli da se suprotstave neprijatelju. Tako je srpska vlastela izabrala potčinjenost. Da ne bi sasvim propale kad Turci počnu da im uzimaju porez, srpske gazde i same nametnuše narodu namet.

Tako dođe vakat i da se despot Đurađ Branković povuče pred osvajačima i napusti svoj lepi Beograd. Pobeže u Smederevo, malu palanku nedaleko od Beograda, sa svega nekoliko utvrđenih građevina u ravnici pored Dunava. To je bez sumnje bio razlog zbog kojeg su mu Turci velikodušno prepustili mesto.

Đurađ Branković je smerao da u Smederevu provede ostatak života. Ali, ne lezi vraže! Njegova žena Jerina imala je sasvim drugačiji plan. Neprestano

mu je savetovala da u Smederevu treba da izgradi ono što je izgubio napustivši Beograd, budući da je on gospodar celog kraja i da može da natera narod na posao.

– Šta će mi taj novi grad! – prigovorio joj je Đurađ.

– Glupo je graditi tvrđavu u ravnici. Kako da je braniš? Više volim da ostanem u ovom starom dvorcu, ma kakav da je. Znaš i sama da smo zbog Turaka osiromašili. A čime bih plaćao radove?

Đurđeve reči razljutiše Jerinu. Odmah se usprotivi:

– A čemu nam služi narod, budalo jedna. Ja ću ga naterati da radi ako treba i deset godina, i to džabe, budi siguran. I to neće biti mali dvorac koji nije ni za šta. Hoću da sagradim takvu tvrđavu o koju će svaki napadač da polomi zube.

Uzalud je Đurađ pokušavao da razuveri svoju ženu i objasni joj da nema od čega da izdržava garnizon. No, Jerina nije odustajala. Sa svakog pedlja imanja Brankovića vojnici su počeli da dovode u Smederevo seljake odvajajući ih od njihovih svakodnevnih poslova.

Uskoro počеше da se dižu na obali Dunava visoki zidovi moćne tvrđave. Jerina se lično starala da svaki čovek radi do poslednje kapi krvi. Što su se zidovi više dizali, to su je ljudi više mrzeli.

Mnogi su izdisali od iznemoglosti ili umirali pod udarcima biča. Neki su uspevali da pobjegnu, ali teško onima koje bi uhvatili. Jerina ih je bez milosti predavala u ruke dželatima.

Prokletnica nije maltretirala samo svoje sužnjeve. Kad vojvode Zlatković i Bijelić dođoše da je upozore da ne postupa sa narodom gore nego što to čine Turci, ona se razgoropadi i naredi da ih pogube. I pogubili bi ih da ne bi hrabrog viteza Radosava. On se jedini nije plašio Jerine. Shvativši šta će se desiti sa vojvodama, brzo kao munja uzjaha svoga belca i upade u dvorište dvora. Pode pravo prema beloju kuli gde je Đurađ mirno sedeo i pio vino s prijateljima.

– Neka ti je Bog u pomoći, gospodaru. Ali ne i tvojoj ženi! – povika jarnosno Radosav umesto pozdrava. – Ne samo da muči sužnje koji grade tvrđavu već se usudila da sveže vojvode Zlatkovića i Bijelića. Moraš ih odmah osloboditi.

Branković mu uz pijani osmeh odgovori:

– Što da ne, rado ću ih osloboditi. Samo... Eno Jerine, baš ih s tridesetoricom dželata vodi na vešala. Eno ih, štrče na najvišem zidu tvrđave.

Radosav ga više nije slušao. Mamuznuvši konja za tren oka se našao na tvrđavi. Ugledao je visoka vešala kako paraju nebo i pod strašnom spravom dvojicu vojvoda kako čekaju omču. Dželatima su im već prilazili.

– Stojte! – zagrme Radosav hitro skočivši s konja. – Odmah da ste oslobodili vojvode. Gospodar je tako naredio. Prepustite ih meni.

Uznemireni dželatima počеше da dreše užad kojom su bili vezani zatvorenici. Ali, prokleta Jerina vrisnu:

garnizon (fr.) – vojska koja je stacionirana u jednom mestu.

pedalj – mali, neznatan deo prostora.

dželat (tur.) – izvršilac smrtnih kazni, pogubljenja.

sužanj – onaj koji je lišen slobode, rob, zatvorenik.

razgoropaditi se – razbesniti se, razljutiti se.

belac – konj bele boje.

jarnosno – ljutito, besno.

štrčati – upadljivo se izdvajati.

mamuznuti – udariti mamuzom, podbosti (konja).

drešiti – odvezivati, razvezivati.

hitnuti – baciti.

nadlanica – spoljašnji deo
šake iznad dlana.

odgalopirati – odjahati
brzo.

neimar – zidar, graditelj.

– Sta to radite?! Zašto ih ne vešate?! Izbezumljena pojuri ka vešalima, verovatno u nameri da vlastitim rukama pošalje dva nesrećnika na onaj svet. Radosav joj ne dopusti da to učini i prepreči joj put.

Doviknu joj:

– Obojica su slobodni, gospo. Sam gospodar je odlučio da ih oslobodi. Vama preostaje samo da ih pustite da odu.

– Đavo te odneo – viknu Jerina, izvadi turski bodež iz nedara i sva van sebe, hitnu ga na Radosava. Mladi vojnik je imao sablju za pojasom ali je nije ni dotakao. Drugo oružje mu je visilo sa sedala, ali ga nije ni pogledao. Samo se zgrčio i munjevitim udarcem nadlanicom oborio Jerinu koja se sručila preko zidina.

– Brzo u štalu pa na konje! – povika Zlatkoviću i Bijeliću.

Ubrzo sva trojica odgalopiraše daleko od Smedereva da bi bili što je moguće dalje od Jerine kad dođe k sebi.

Priča se da su jurili sve do Bosne gde su se sakrili u planine da se bore protiv Turaka. A šta je bilo s Jerinom? Tek što se oporavila od pada i uvreda, počela je da progoni ljude da nastave rad, još žešće nego ranije. Zbog toga je tvrđava u Smederevu stalno podsećala ljude na krv, znoj i suze njenih neimara.

(Prevela Branislava Marković)

- ▶ Šta o turskoj sili nakon Kosovskog boja saznaješ na početku ovog teksta? Kako se vlastela ponašala prema narodu nakon Kosovske bitke? Zbog čega?
- ▶ Zbog čega se Đurađ Branković povukao iz Beograda u Smederevo? Koja je bila njegova namera? Ko se toj nameri usprotivio? Šta je želela njegova žena Jerina? Kako se ona obraća svome mužu? Kako se ponaša prema narodu u nameri da izgradi moćnu tvrđavu? Kako se ponaša prema vojvodama Zlatkoviću i Bijeliću? Šta na osnovu toga zaključuješ o njoj? Po kom pogrdom imenu je Jerina ostala poznata u narodu?
- ▶ Ko se suprotstavio Jerini? Okarakteriši etički lik viteza Radosava. Opiši njegov sukob s Jerinom. Kako su se njih trojica spasili njene tiranije?
- ▶ Okarakteriši etički lik Đurđa Brankovića na osnovu onoga što je u ovom tekstu ispričano.

Saznaj u biblioteci ili putem interneta koji je grad izgradila Jerina pored reke Ibar. Raspitaj se i o legendi u vezi s nastankom tog grada.

Jerina Branković, rođena Irina Kantakuzin (oko 1400–1457), Grkinja, u narodnoj tradiciji poznata kao Prokleta Jerina, bila je srpska despotica, udata za Đurđa Brankovića (rođ. 1377, vladao 1427–1456).

Period vladavine Đurđa Brankovića bio je za Srbiju veoma težak. Ugri su srpsku državu pritezali sa severa, a Turci s juga. Zbog pritiska sa severa Đurađ Branković je bio prinuđen da Ugri prepusti Beograd i da svoju prestonicu premesti u Smederevo. Jerina je imala značajnu ulogu u izgradnji Smederevske tvrđave. Doveda je neimare iz Grčke kako bi izgradila tvrđavu po uzoru na carigradske.

Da bi poboljšali odnose sa Ugri, Brankovići su svoju ćerku Katarinu udali za grofa Urliha II. Turcima nije odgovarao taj savez, pa su tražili da svoju drugu ćerku, Maru, Brankovići udaju za sultana Murata II. Jerina je to teško podnela jer je Mara otišla u harem. Jerinini i Đurđevi sinovi bili su prinuđeni da ratuju na strani Turaka. Ipak, nepoverenje Turaka prema njima bilo je veliko, pa su Grgur i Stefan bili sultanovi taoci. Po njegovom naređenju bili su oslepljeni. Taj događaj takođe je bio veliki udarac za Jerinu koja je nakon tog događaja od kuge pobešla na Svetu goru.

Đurađ i ona trošili su veliko bogatstvo otkupljujući pravoslavne robove od Turaka, kako bi bar delimično spasili svoj narod. Uprkos svemu, turska vojska odlučila je da uđe u Srbiju i osvoji Smederevo. Jerina i Đurađ beže u Zetu, odakle su bezuspešno tražili pomoć od Ugara. Jerina je kraj života dočekala kao monahinja na Rudniku. Preminula je 1457. godine. Smatra se da ju je otrovao najmlađi sin Lazar. Ne zna se gde je sahranjena niti zašto su je u narodu prozvali Prokleta Jerina. Neki smatraju da je tako prozvana zbog gradnji utvrđenja u kojima je narod morao da učestvuje, kao i zato što je Maru dala sultanu u harem, što sigurno nije mogla biti samo njena odluka. Isto to morala je da uradi kneginja Milica sa svojom ćerkom Oliverom, a u narodu je uprkos tome imala tretman mučenice i svete.

Jerina Branković tragična je ličnost srednjovekovne srpske istorije.

Vladimir Hulpah (1935), češki pisac i scenarista. Pisao je bajke, predanja i legende o nastanku mesta. Najpoznatije delo mu je *Legende o evropskim gradovima*.

Како
природа
дише

сен – простор заклоњен
од сунца; лик, одраз
чега.

Стеван Раичковић

ХВАЛА СУНЦУ, ЗЕМЉИ, ТРАВИ

Хвала сунцу, земљи, трави.
Хвала ваздуху што је плав.
И хвала, ево, што имам говор.
И гледам како мили мрав.

Хвала срцу за бол, славља,
Што га пробуди и шум благ.
Хвала свему што оставља
По свету сен, у мени траг.

И хвала овој лудој глави
О коју лупа простор сав.
Хвала сунцу, земљи, трави.
Хвала ваздуху што је плав.

- ▶ Која реч се најчешће понавља у овој песми?
- ▶ Због чега лирски субјект захваљује природи и свему што у њему оставља траг?
- ▶ Која осећања у лирском субјекту подстиче природа?
- ▶ Какав је ритам ове песме? Чиме је он условљен?
- ▶ Колико ова песма има стихова? Наведи број стихова у свакој строфи. Како се таква строфа назива? Које речи се у свакој строфи римују? Зашто се на крају песме понављају прва два стиха прве строфе? Шта је њима лирски субјект хтео да истакне?
- ▶ Наведи поенту ове песме.
- ▶ Које сте композиције посвећене лепоти природе слушали на часовима Музичке културе?

Овом песмом лирски субјект слави природу, захваљује јој усхићено што може да ужива у њеним лепотама, као и у лепотама живота.

Песма којом се славе живот, земаљска срећа и уживања назива се ДИТИРАМБ. Она је настала у старој Грчкој.

Обраћајући се, готово са дубоком побожношћу, сунцу, земљи, води, травкама и дрветима, мравима и лишћу, Раичковић је створио поезију која је његова најдубља религија. [...] Он је сав у својој поезији, и кад жели да се сакрије и кад жели да се до последњег даха исказе.

Слободан Ракитић, песник, Политика, 8. мај 2007. године

Напиши песму или текст у којима изражаваш своје дивљење природи. Можеш писати док слушаеш музичке композиције посвећене лепоти природе. Направи свој избор.

Стеван Раичковић (1928–2007), песник и прозни писац, рођен у Неретници код Кучева. Живео је и радио у Београду. Писао је и за децу, књиге: *Велико двориште*, *Дружина под сунцем*, *Гурије*, *Приче о слону и осталима* и *о једној буви на крају*, *Крајцара* и *друге песме*, *Вешрењача* и *Мале бајке*. Његова збирка песама *Камена усјаванка* сматра се једном од најбољих у новијој српској поезији.

Коју песму Јована Дучића сте читали у петом разреду? О чему у тој песми пева лирски субјект?

Јован Дучић

СЕЛО

Из Трстеног

виторог – који је извијених, повијених рогова.

чемпресов – који је од чемпреса (четинара који успева у средоземним пределима).

бдети – не спавати, проводити ноћ без сна.

модар – плавкаст.

буљина – ноћна птица грабљивица, сова.

затон – залив.

једнолико – уједначено, равномерно.

Виторог се месец заплео у грању
Старих кестенова; ноћ светла и плава...
Кô немирна савест што први пут спава,
Тако спава море у немом блистању.

Чемпресова шума бдије; месец на њу
Сипа своје хладно сребро; одсијава
Модро летње иње са високих трава.
Затим крик. То крикну буљина на пању.

Рибарско сеоце полегло на стену
И сишло у затон; и кроз маглу млечну
Једва се назире, кô кроз успомену.

Све је утонуло у тишину вечну.
Ни шума, ни гласа; само једнолико
Избија часовник ког не чује нико.

- ▮ Који пејзаж је представљен у овој песми? Које доба дана је описано у њој?
- ▮ Из колико строфа се састоји ова песма? Колико је у њој песничких слика? Шта је у свакој од песничких слика приказано?
- ▮ Наброј персонификације које су употребљене у овој песми. Зашто их је песник употребио?
- ▮ Наведи и друге стилске фигуре које је песник употребио у овој песми.
- ▮ Какав је ритам у овој песми? Да ли је он у вези са начином на који је село описано у њој? Образложи свој одговор.
- ▮ Како би ти дао/дала наслов овој песми? Образложи свој одговор.

ОПИСИВАЊЕ (ДЕСКРИПЦИЈА) је уметнички поступак представљања човека и природе. Обухвата све оно што се чулима – видом, слухом, мирисом, укусом, додиром – може опазити. Пажљивим избором и распоредом детаља писац истиче особине човека, предмета, појаве или природе коју описује. Тако ствара упечатљив опис. Песма Јована Дучића *Село* је описна (дескриптивна) песма. Трећа и четврта строфа у песми *Село* испеване су као **ТЕРЦЕТИ** – строфе од по три стиха.

ОПИСНА (ДЕСКРИПТИВНА) ПЕСМА је лирска ауторска песма у којој се помоћу чулних утисака описује природа.

ПЕСНИЧКА СЛИКА јесте слика која је настала на основу песникове маште и његовог личног, **СУБЈЕКТИВНОГ** доживљаја. На основу песничке слике закључујемо какав значај за самог песника има оно што је у њој приказано – какви су његов однос и осећања према теми. Лирска песма садржи једну песничку слику или више песничких слика.

Пронађи песме других песника о селу, па упореди атмосфере, ритам и пејзаже који су представљени у њима.

Јован Дучић (1871–1943), рођен у Требињу. Један је од највећих српских песника. Најпознатији је по лирским песмама (написао је две књиге под називом *Пјесме*, једну чији је назив *Лирика*, песме у прози *Плаве лејенге*), путописима (*Градови и химере*) и књизи *Благо цара Радована*. Радио је као дипломата у многим европским престоницама.

Како би требало да се људи понашају према животињама?

Сергеј Јесењин

ПЕСМА О КЕРУШИ

Јутрос у кошари, где сја, шушка
Низ рогоза жућкастих и крутих,
Седморо је оштенила кучка,
Седморо је оштенила жутих.

До у сумрак грлила их нежно
И лизала низ длаку што руди,
И сливо се млак сок неизбежно,
Из тих топлих материнских груди.

А увече, кад живина јури,
Да заузме мотке, ил прут јак,
Изишо је тад домаћин тмури,
И сву штенад потрпо у цак.

А она је за трагом трчала,
Стизала га, као кад уходе...
И дуго је, дуго је дрхтала
Незамрзла површина воде.

При повратку, вукућ се по тмини,
И лижући зној с бедара лених,
Месец јој се над избом учини,
Као једно од кучића њених.

Зурила је у свод плави, глатки,
Завијала болно за својима,
А месец се котрљао танки,
И скрио се за хум у пољима.

Немо, ко од милости ил среће,
Кад јој баце камичак низ брег,
Пале су и њене очи псеће,
Као златни сјај звезда, у снег.

кошара – корпа од испреплетеног прућа или сличног материјала за држање и преношење разних ствари.

рогоз – врста траве с тврдим, сабљастим листовима која расте на мочварном тлу и употребљава се за плетење (корпи, торби и сл.).

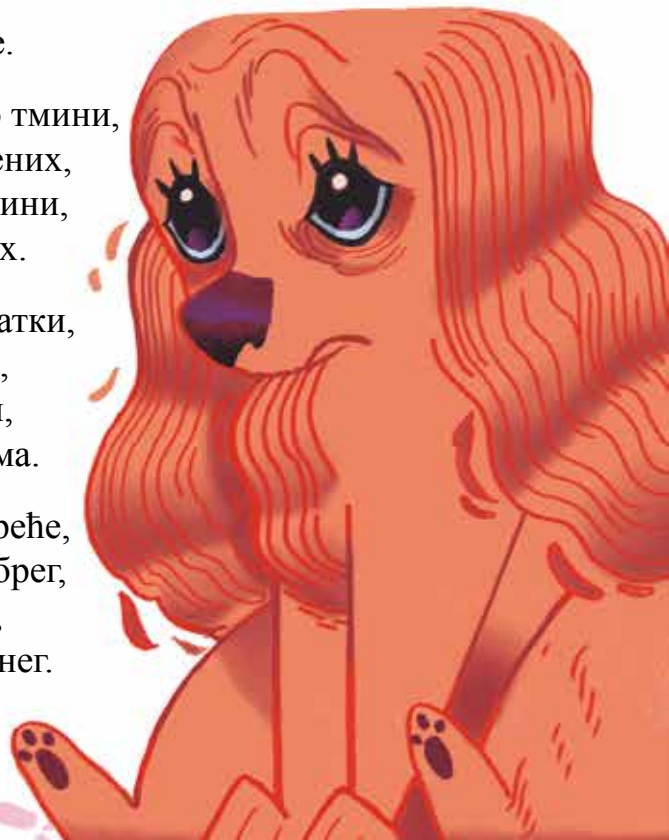
крут – који се не може лако савити, нееластичан, несавитљив.

рудети – добијати румену, црвенкасту боју.

бедро – спољни горњи део бута код човека и животиње.

зурити – упирати поглед, тупо, бесциљно гледати, буљити, пиљити, бленути.

хум – мали брег, брежуљак.

- ▮ Каква музика би могла да прати ове стихове?
- ▮ Који је главни мотив у овој песми?
- ▮ Како се називају строфе од по четири стиха, у којима је испевана ова песма?
- ▮ Које врсте стихова чине строфе у њој?
- ▮ Каква је у њој рима?
- ▮ Које стилске фигуре су у њој употребљене?
- ▮ Обрати пажњу на боје у овој песми. Која боја је повезана с радошћу рађања? Образложи свој тврђење на основу читања прве две строфе.
- ▮ Које две боје преовладавају у даљем току песме? С којим догађајима и осећањима су оне повезане?
- ▮ Која песничка слика је оставила најјачи утисак на тебе? Образложи свој избор.
- ▮ Шта мислиш о људским поступцима према животињама, на пример, када људи муче животиње или их лове, када их користе у циркусу или их дресирају за борбе?

ЕЛЕГИЈА је лирска песма у којој лирски субјект исказује бол, тугу, патњу, чежњу због изгубљеног вољеног бића, нестале младости, удаљености од завичаја, прошлих времена. Прве елeгије су настале у старој Грчкој и певане су уз пратњу фруле. Елегична осећања у *Песми о керуши* пренета су и на свет животиња и буде у читаоцима саосећање и разумевање за патњу коју је човек неправедно нанео керуши.

Слушајући Вивалдијеву композицију *Зима* напиши састав или песму.

Сергеј Александрович Јесењин (1895–1925), руски песник. Пореклом са села, себе је сматрао песником села и сеоски мотиви заузимају важно место у његовој поезији. Песме су му лирске и осећајне. Најпознатија дела: збирке песама *Задушнице*, *Трийших*, *Исјовесѣ манѣуѣ*, поема *Ана Сњеѣина*. Међу Русима ужива велико поштовање и многе руске градове лепе споменици посвећени овом песнику.

Како би родитељи требало да се понашају према деци?

Милован Данојлић

ОВАЈ ДЕЧАК ЗОВЕ СЕ ПЕПО КРСТА

Овај дечак зове се Пепо Крста.
Он станује у последњој улици у великој каменој кући.
Његов тата је џамбас коме су у једној тучи
Одсекли пола увета и два прста.
Овај тужни дечак зове се Крста Пепо
Од мајке Лизе и оца Хохохонда.
Па лепо.

И шта онда?

Зар не видите: дечак је погружен, као цар
Кога су прогнали из домовине, тако свирепо...

— Е, ту лежи цела ствар,
То јест, ту је оно што није лепо.
Џон Хохохонд изнад свега воли да се напије,
Касно у ноћ се враћа, пуца у небо, виче.
Кад дође пред кућу — извали пола капије,
А престашили Пепо задрхти као птиче.

Мама Лиза га сачека на прагу, тужна као ружа
У јесен, са нежним лицем Ђоконде,
Скине му блатњаве чизме, целог га разоружа,
И тихо запита: „Докле, о Џоне Хохохонде?”

А Хохохонд се мршти, ко да из земље чупа
дебеле сонде,

И никад не каже
Ни „довде”
Ни „донде”.

Код других није тако. Свуд лепше сунце грије,
У свим другим кућама боље се живети може.
Ено, Џим Хухухинд виски уопште не пије,
Има дућан препун седларске коже,
Своје синове мази и никада их не бије.

џамбас (према тур.
cambaz) — 1. трговац
који препродаје коње;
2. фиг. неотесан, груб,
бахат човек.

погружен — погнут,
погрбљен, погурен.

Ђоконда — име женске
особе (Лиза дел
Ђокондо), чији је
портрет насликао
Леонардо да Винчи,
створивши тако
познату слику Мона
Лиза или Ђоконда.

сонда (према фр. sonde)
— сврдло за бушење
бунара и за
истраживање дубоких
слојева Земљине коре.

седлар — онај који прави
и продаје седла и др.
опрему за коње.

седларска кожа —
посебна врста коже од
које се праве седла за
коње.

Живот Крсте Пепе зато је препун бола...
 Сам, у каменој кући, он не зна за другарство.
 Гледајте га: личи на цара без престола
 Ко ме су варвари отели деце царство.

- ▶ Како замишљаш место где живи Пепо Крста?
- ▶ Какав је дечаков тата? Образложи свој одговор.
- ▶ Каква је дечакова мама? Образложи свој одговор.
- ▶ Којом стилском фигуром је дочарано колико је мама Крста Пепе тужна?
- ▶ Како Пепо Крста изгледа? Са ким је он у овој песми упоређен? Зашто је тужан?
- ▶ Упореди тату Пепе Крсте са Џимом Хухухиндом. По чему се њих двојица разликују?
- ▶ Како би ти утешио/утешила Пепе Крсту?
- ▶ Каква би музика могла да прати ову песму ако бисмо драматизовали текст? Образложи свој избор за сваки важан део у песми.

варвар (према грч. barbaros) – 1. припадник непросвећених, нецивилизованих народа који су нападали и освајали територије Римског царства. 2. некултуран, груб човек, грубијан, дивљак.

ПОРЕЂЕЊЕ је стилска фигура која садржи **ОНО ШТО СЕ ПОРЕДИ, ПОРЕДБЕНЕ РЕЧИ (као, попут, налик, слично, исто)** и **ОНО СА ЧИМ СЕ НЕШТО ПОРЕДИ**. Упоредују се два појма, лица или предмета по сличности или супротности.

Чини ми се да сам тих година написао и прву песму. Ако се добро сећам, песма се звала *Сџари храсџи*. На том старом храсту дрхтуриле су голе гране. Била је јесен, дувао је ветар, јурили облаци, попрскивала киша, крештале вране. Дивио сам се дрвету које има снаге да то поднесе.

Милован Данојлић

Напиши своју листу права у породици.
 Напиши своју листу обавеза у породици.

Милован Данојлић (1937), песник, есејист, преводилац. Рођен је у Ивановцима код Ваљева. Гимназију је учио у Љигу и Београду. Студирао је права, филозофију и романистику. Пише и за децу и за одрасле. Неке од његових књига су збирке песама *Како сјавају шрамваји*, *Фуруница јојуница*, *Родна година* и др. Добитник је значајних књижевних награда: НИН-ове награде, Награде Бранко Ћопић и других. Члан је САНУ. Живи у Француској од 1984. године.

Наведи наслове описних песама које сте читали у петом разреду. Наброј шта се у њима описује.

тока (тур.) – копча.

тајити се – прикривати се, скривати се.

посветити се – постати свет.

Ђура Јакшић

ВЕЧЕ

Као златне токе, крвљу покапане,
Доле пада сунце, за гору, за гране.

И све немо ћути, не миче се ништа;
Та најбољи витез паде са бојишта!

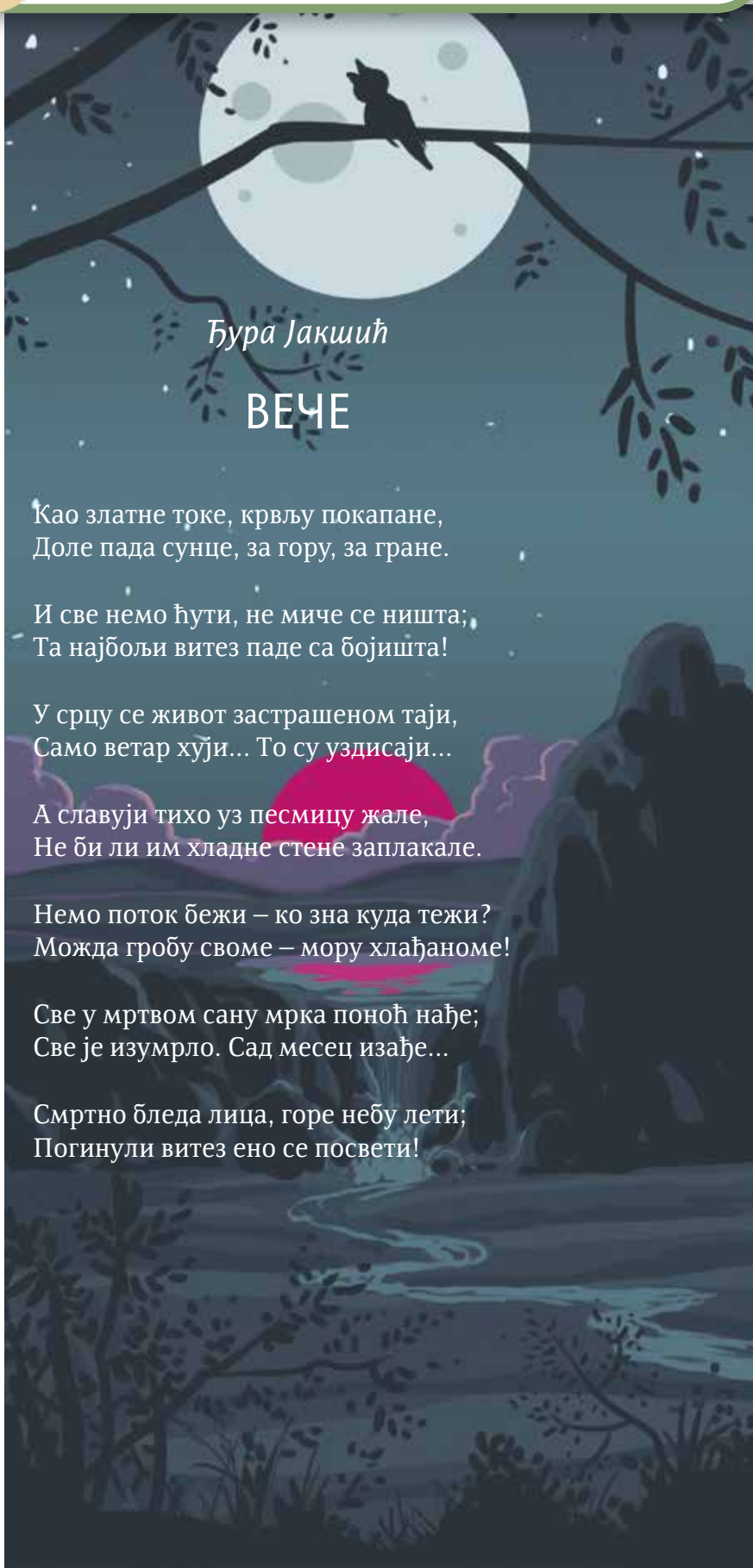
У срцу се живот застрашеном таји,
Само ветар хуји... То су уздисаји...

А славуји тихо уз песмицу жале,
Не би ли им хладне стене заплакале.

Немо поток бежи – ко зна куда тежи?
Можда гробу своме – мору хлађаноме!

Све у мртвом сану мрка поноћ нађе;
Све је изумрло. Сад месец изађе...

Смртно бледа лица, горе небу лети;
Погинули витез ено се посвети!

- ▶ Шта је описано у овој песми? Са чим лирски субјект пореди залазак сунца? Шта се дешава у природи док сунце залази? Има ли у овој песми звукова? Образложи свој одговор. Којим придевима је дочарана атмосфера у овој песми? Којим глаголима су дочарани залазак сунца и излазак месеца?
- ▶ Зашто лирски субјект о давном догађају пева користећи неке глаголе у садашњем времену?
- ▶ Са чим лирски субјект пореди појављивање месеца на небу? На шта га је подсетила та појава?
- ▶ Какав је ритам у овој песми? Чиме је он условљен?
- ▶ Које су боје доминантне у овој песми? Шта је њима дочарано?
- ▶ Одреди врсту строфе у овој песми.

РИТАМ ове песме је спор. Лирски субјект у тишини посматра оно што се одвија у природи – залазак сунца, долазак мрке поноћи, излазак месеца и ослушкује хујање ветра, славујеву тиху жалосну песму и немо бежање потока. Ти призори из природе подсећају лирског субјекта на догађаје из историје његовог народа, на велике историјске удесе, на погибију славних витезова у боју. И зато је та песма тиха и спора. Таквим избором песничког израза постиже се СЛИКОВИТОСТ. Дужина стихова успорава РИТАМ песме. Што су стихови дужи (у овој песми дванаестерац), РИТАМ песме је спорији.

НАГЛАСАК РЕЧИ веома је значајан за РИТАМ стихова. РИТАМ у песми настаје понављањем распореда наглашених и ненаглашених слогова у речима и у складу је са емоционалним тоном који преовлађује у песми.

Интонација (кретање тона) у песми се диже или спушта јер је условљена осећањима и мислима ЛИРСКОГ СУБЈЕКТА.

Темпо (трајање тона) у стиховима условљен је осећањима, мислима и интонацијом.

Пауза у стиховима обележава ритмичку границу, а веома је важан распоред и њихово понављање.

Ова песма Ђуре Јакшића је лирска. У њој су, као и у другим ЛИРСКИМ ПЕСМАМА, изражена осећања, размишљања и расположења ЛИРСКОГ СУБЈЕКТА.

Сликама из природе песник је у пренесеном значењу дочарао погибију храброг витеза и величанственост жртвовања за свој род. Зато можемо рећи да је ова песма истовремено и ОПИСНА и РОДОЉУБИВА.

Како се чита ова песма? Пробајте да изведете један мали експеримент – сачекајте да мине дан, и да се први сутон наднесе над вас. Још ако се са вашег положаја види залазак сунца, то би било савршено! Замрачите простор у којем се налазите, нека светлости буде тек толико да можете да разазнајете слова с папира.

Тада прочитајте ову песму – лагано, онако како се танане речи поезије и читају. После последњег стиха погледајте у небо. Сигурно ћете назрети месец, или бар неку звезду. Можда је нека од њих баш из те песме. А можда угледате и звезду Ђуре Јакшића лично. Тек тада, свака ће његова реч доћи на своје место...

Урош Петровић, писац за децу

Ђура Јакшић је био и један од најзначајнијих сликара 19. века у Србији. Инспирацију за сликање је проналазио у темама из историје. Као и у његовим песмама, и у његовим сликама уочава се тема патриотизма. Узори у сликарству били су му велики холандски сликари Рембрант ван Рајн и Питер Пол Рубенс. Због тих узора Ђури Јакшићу постали су веома важни однос према боји и проблеми осветљења. Најпознатија сликарска дела Ђуре Јакшића су *Девојка у џлавам*, *Жена с лезезом*, *Пошдија Карађорђева*, *На сшражи*. Неколико његових слика налази се у Народном музеју у Београду (www.narodnimuzej.rs), а неколико и у Галерији Матице српске у Новом Саду (www.galerijamaticesrpske.rs).

Девојка у џлавам

Прочитај још неке песме Ђуре Јакшића. Обрати пажњу на присутност боја у њима.

Ђура Јакшић (1832–1878), књижевник и сликар. Рођен је у Српској Црњи. Радио је као учитељ и наставник цртања по разним местима у Србији, и као коректор Државне штампарије у Београду. Његова поезија је пуна снажних емоција, слободољубива. Најпознатији је по родољубивим и лирским песмама: *Падајше, браћо*, *Ошацибина*, *На Лишару*, *Поноћ*. Написао је и три драме: *Сеоба Србаља*, *Јелисавеша* и *Сшаноје Главаш*. Као сликар, радио је портрете, иконе и историјске композиције.

Који текст сте читали у петом разреду о
орању прве бразде? Која осећања је
тај текст пробудио у вама?

Вељко Пејровић

РАТАР

Жуљаве руке одмара на плугу.
Дубоко дише, и као да дремље.
А ветар, ћухом пробуђене земље
надојен, тресе седу влас му дугу.

Пред ногама му полегле, спокојне,
богате бразде, и како их гледа,
ко своја добра и марљива чеда,
безмерна нежност облева му знојне

боре, у мучној борби узоране.
Он воли земљу ту, на којој стоји,
напорним радом, знојем што је гноји,
на којој своје он тавори дане.

Он са ње кличе, с ње га сета мори...
И када семе нечујно пуцкета,
ил' класје шушти, гиб се сред лета:
он то разуме, то му земља збори.

И кад је тако милује, у груди
несвесно му се тиха песма јави:
проста кô земља, кô различак плави,
суморна, блага, без големих жуди.

жуљав – који је пун
жуљева (по рукама).
плуг – пољопривредно
оруђе за орање земље.
ћух – тихо и слабо
струјање ваздуха,
поветарац.
влас – длака.
марљив – вредан.
гнојити – чинити
плодним, ђубрити.
таворити – живети
тешко, оскудно.
клицати – веселим
узвицима или песмом
испољавати радост.
сета – осећање туге,
душевне потиштености
и утучености.
морити – мучити,
оптерећивати.
гибати се – љуљати се,
њихати се.
зборити – говорити.
различак – једногодишња
биљка тамноплавог
цвета која расте као
коров у житу.
суморан – који изражава
тугу, сету, тужан.
жуд – веома јака,
страсна жеља, жудња.

- ▮ Како је у овој песми представљен портрет ратара? Наведи епитете којима је његов портрет дочаран. Наведи епитете којима је дочаран изглед бразде.
- ▮ Којим поређењем је представљен ратарев однос према бразди коју је узорао?
- ▮ Шта на основу тога закључујеш о његовим осећањима према земљи коју обрађује? Образложи свој одговор.
- ▮ Наведи персонификације у овој песми. Шта је њима оживљено?
- ▮ Које чулне утиске уочаваш у овој песми?
- ▮ Зашто се ратару, док обрађује земљу, несвесно јавља *шиха ђесма*?
- ▮ Наведи поређења и епитете којима је његова песма описана.
- ▮ У којој врсти стиха је испевана ова песма? Коју риму препознајеш у песми?
- ▮ Наведи поенту ове песме.
- ▮ Шта након читања песме *Раџар* закључујеш о пословима које ратар обавља и о племенитости његовог занимања?

СОЦИЈАЛНА ПЕСМА је лирска ауторска песма. У њој преовлађују мотиви: социјална неправда, неједнакост међу људима и сл. Многи песници који пишу социјалне песме подстакнути су социјалним проблемима свога времена.

Вељко Петровић је, као и други значајни српски писци и песници, од којих су неки још били гимназијалци, у Првом светском рату, 1915. године, у повлачењу нашег народа и војске, прешао Албанију.

Наталијина рамонда је нежни, бледољубичасти цвет који носи име по краљици Наталији. Он је симбол Дана примирја у Првом светском рату. Иако је нежан, познат је по несвакидашњој издржљивости. Када се сасвим осуши, он може поново да оживи када га залијемо. Зато га још називају и цветом фениксом. Зато је овај цвет симбол наших славних предака који су бранили свој народ и своју земљу борећи се у Првом светском рату.

Вељко Петровић (1884–1967), књижевник, рођен у Сомбору. Завршио је права у Пешти. Дуго се бавио новинарством. Био је управник Народног музеја у Београду, председник Матице српске у Новом Саду и члан САНУ. Објавио је књиге: *Родољубиве ђесме*, *На ђрају*, збирке приповедака *Буња и друји у Равнираду*, *Варљиво ђролеће* и др.

Испричај шта си до сада у школи научио/научила о Светоме Сави. Којим делима је он задужио српски народ?

141

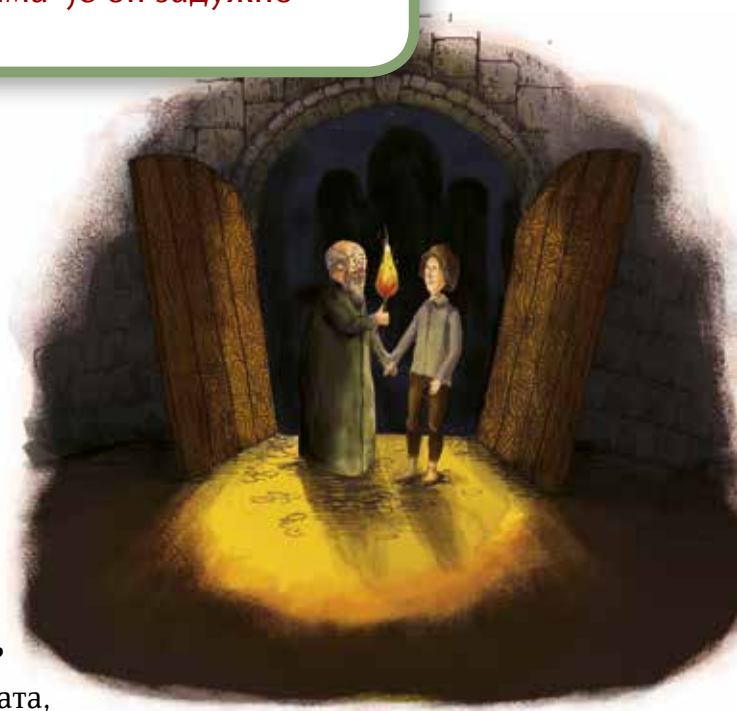
Војислав Илић

СВЕТИ САВА

Ко удара тако позно у дубини ноћног мира
На капији затвореној светогорског манастира?
„Већ је прошло тавно вече, и нема се поноћ хвата,
Седи оци, калуђери, отвор’те ми тешка врата.
Светлости ми душа хоће, а одмора слабе ноге,
Клонуло је моје тело, уморне су ноге моје –
Ал’ је крепка воља моја, што ме ноћас вама води,
Да посветим живот роду, отаџбини и слободи.
Презрео сам царске дворе, царску круну и порфиру,
И сад ево светлост тражим у скромноме манастиру.
Отвор’те ми, часни оци, манастирска тешка врата,
И примите царског сина ко најмлађег свога брата...”

Зашкрипаше тешка врата, а над њима сова прну
И с крештањем разви крила и склони се у ноћ црну.
А на прагу храма светог, где се Божје име слави,
Са буктињом упаљеном, настојник се отац јави.
Он буктињу горе диже, изнад главе своје свете,
И угледа, чудећи се, безазлено босо дете.
Високо му бледо чело, помршене густе власи,
Али чело узвишено божанствена мудрост краси.
За руку га старац узе, пољуби му чело бледо,
А кроз сузе прошапута: „Примамо те, мило чедо”.

Векови су прохујали од чудесне оне ноћи –
Векови су прохујали и многи ће јоште проћи –
Ал’ то дете јоште живи, јер његова живи слава,
Јер то дете беше Растко, син Немањин, свети Сава.

позно – касно.

тавни – тамни.

нем – у коме влада
потуна тишина, који је
без шума, гласа и сл.

клонути – малаксати,
изнемоћи.

крепак – непоколебљив,
постојан, чврст.

порфира (грч.) – дуга
љубичастоцрвена
скупочена хаљина коју
су носили
средњовековни
владари.

буктиња – комад дрвета
умочен у смолу, који
када се запали служи
за осветљење.

безазлен – који нема у
себи злобе и лукавства,
добар, невин.
јоште – још.

- ▶ О ком догађају из живота Светог Саве пева лирски субјект у овој песми? Где се одвија тај догађај? У које доба дана?
- ▶ Ко ме се младић Растко обраћа?
- ▶ Уочили сте контраст који је у песми исказан између ноћног часа, када се Растко обраћа калуђерима и светлости за којом он чезне. За каквом светлошћу чезне његова душа?
- ▶ У песми је употребљен још један контраст. Пронађи те стихове.
- ▶ Чему Растко жели да посвети живот? Шта је он презрео?
- ▶ Која птица је прхнула и нестала у црној ноћи када је настојник манастира Растку отворио манастирска врата? Шта та птица симболизује?
- ▶ Због чега је настојник манастира са сузама Растку пожелео добродошлицу?
- ▶ На шта указује издвојеност последње строфе?
- ▶ Шта је поента ове песме?
- ▶ Каква је рима у овој песми? Колико слогова имају стихови?

Уочили сте КОНТРАСТ који је у песми исказан између *ноћног часа*, када се Растко обраћа калуђерима и светлости за којом он чезне, као и КОНТРАСТ између клонулости његовог тела и крепкости његове воље да служи отаџбини и слободи. Песник је у овој песми употребио КОНТРАСТ како би истакао Расткову потребу за духовном светлошћу и велику жељу да посвети живот своме роду, отаџбини и слободи. Да би то постигао, песник је **по супротности** поредио *шавно вече* и *свећлост*, као и Растково клонуло *шело* и *уморне ноће* с његовом *крейком вољом*.

*Клонуло је моје шело, уморне су ноће моје –
Ал' је крејка воља моја, шћо ме ноћас вама води,
Да њосвећим живој роду, оџаџбини и слободи.*

КОНТРАСТ је специјална врста поређења у коме се врши поређење по супротности. Супротност се истиче између два појма, лика или догађаја.

Данас је за нас *просвећа* исто што и *образовање*. Ова именица настала је од глагола *просвећити* који се у средњем веку користио у религиозним списима и значио „прожети светлошћу; озарити хришћанском вером”. Тек у XVIII веку, у доба просветитељства, овај глагол добија у српском језику значење „образовати”. Именицу *просвећа*, у старом облику *просвећеније*, први је користио Доситеј Обрадовић. Пошто је глагол просветити изведен префиксом од *свећити* „осветљавати”, није необично што у говорном језику користимо израз „Просветли ме!” у значењу *Каж ми нешто што не знам, додучи ме*.

Снежана Петровић, етимолог

Шта, уопште, значи, просветитељ? То је онај који учи људе да свет не гледају само својим телесним него и својим духовним очима. Духовне, невидљиве, унутарње очи има свако од нас у себи, али их свако не држи отворене и не уме да гледа њима. Оне се отварају ако разумемо и прихватимо да богатство у новцу и у имању никако није и највеће богатство. Оно друго, које човек стекне у свом уму и срцу, много је веће а нико га не може ни опљачкати, ни отети.

Тако је учио Свети Сава.

Светлана Велмар Јанковић, из приче *Злаћно јаће* (Књига за Марка)

У укупној историји српског народа и историји његове културе издваја се личност Саве Немањића, првог српског архиепископа, утемељитеља духовне историје Срба.

Он је предосетио историју народа коју треба остварити и одважио се да је први ствара.

Сава Немањић је Србима био први верски поглавар, први писац, први државник, први законписац, први дипломата, први просветитељ, први лекар...

Дело Саве Немањића јесте дело по коме се народ српски препознаје у својој држави, у својој вери, у свом уверењу, у свом језику, у својим законима и у својој правди.

Милован Витезовић, *Светио име српско – Свети Сава*, из књиге *Мисли српски*

архиепископ (грч.) – високи достојанственик у православној цркви, који је по положају виши од епископа.

поглавар – онај који је на челу неке власти (државне, црквене и др.).

дипломата – особа која се бави дипломатијом, односно чији је посао бављење спољном политиком једне државе, вођење међународних послова и одржавање међународних односа.

Напиши састав на тему
Свети Сава у мојим мислима.

Војислав Илић (1860–1894), рођен у Београду, где је провео и већи део живота. Радио је као коректор Државне штампарије и писар Министарства унутрашњих послова. Песник, оснивач модерне лирике у српској књижевности. Инспирали су га античко доба, природа и размишљања о пролазности. Најпознатије песме су му *Сиво*, *суморно небо*, *Вече*, *Зимско јушро* и друге.

Које сте приповетке читали у петом разреду у којима је приказан живот људи на селу? Шта су биле теме тих приповедака?

Пећар Кочић

ЈАБЛАН

стрњиште – њива са које је покошено стрмно жито (пшеница, јечам, овас, раж и сл.).

забрдица – место заклоњено брдом, мала долина.

грахораст – сивкаст, пепељаст.

солити – давати некоме соли.

половити – делити напола.

бак – бик.

околица – околина.

поношљиво – с поносом, поносећи се.

Одавно се ухватио сумрак.

На стрњишту испод села, у једној забрдици, скупио се Лујо сав под хаљиницу. Само му вири пјегаво лице с крупним, грахорастим очима и неколико прамичака жућкасте косе, расуте по челу. Пред њим на неколико корака пасе Јаблан.

Сваке вечери, откад су настале врућине, до неко доба ноћи напаса Лујо свог Јаблана. Пази га као очи у глави. Два пута га на недељу соли. И ужину с њиме полови. Воли он Јаблана, јер је Јаблан најјачи бак у цијелој окоlici. Лујо се поноси. Остале говедаре и њихове бакове поношљиво презире. Усред гробља смио би он ноћити кад је Јаблан с њиме.

– Само шјутра! – трже се Лујо као из сна, збаци са себе хаљиницу, а очи му сијевнуше од узбуђења.

Устаде, приђе баку, па га стаде миловати, мазити и тепати му:

– Добро се ти, Јабо, наруцај. Руцај, бате, колико ти дуса подноси... Само шјутра! Рођени мој, мили мој, драги мој Јабо – само шјутра!

У Лујином промуклом гласићу дрхтало је меко, њежно преклињање. Бак махну по навици репом, па га ухвати мало по образу.

– Зар мене, Јабо? – пита га пријекорно. – Сад ћу ја плакати.

Он се мало одмаче у страну, па као ћоја заплака. Јаблан диже главу.

– Није, није, Јабо! Шалим се ја. Нијеси ти мене ударио... Е, немој се, оца му, одма' за свашта љутити! Де, да се пољубимо!

Пољубише се. Лујо огрну хаљиницу, па се опет спусти на влажну траву, да сања о сјутрашњем дану.

Сјутра ће се његов Јаблан бости с царским баком. У њему већ одавно букти, пламти жеља: да се Јаблан и с Рудоњом пободе. Преклињао је кнеза да му испуни жељу. И старији људи су молили кнеза.

– Ма, људи моји, није то тако лако – царски је во! Него, ја ћу бацити молбу. Одреди ли царство да се боду, добро и јест – не браним ни ја: не одреди ли – није ништа ни било! Је ли тако, браћо?

– Тако је, кнеже. Само 'ајде по реду, па се не бој!

Молба је бачена, одговор је кнезу дошао: дозвољава се. Сјутра је Преображење, а уједно и царски дан. Сјутра ће се код кнежеве куће огледати Јаблан и Рудоња.

О томе Лујо будан сања. Час види како је Јаблан пао, како убоден издише; час, опет, како је надбо Рудоњу, па поносито стоји на мејдану. Чује како Јаблан громовито риче, а брда одјекују. Он долига:

Воло-лиге, доло-лиге!
Јаче моје мило баче
од те ваше јадне краве!
Нагрдим ти говедара
и у кући кућаницу
и на струзи стругарицу.

– Јабо, је ли теби студено? – чу се Лујо испод хаљинице.

Јаблан пасе. Шути, ништа не одговара. Он устаде, помилова га, извуче из стога два снопа зоби, метну пред бака, па леже крај њег'. Послије дугог полусанљивог, дрхтавог трзања превари га сан. Кад Јаблан поједе жито, леже и он код свог доброг друга.

Дубока, страховита тишина. Влажна свјежина шири се кроз ноћ. Млак вјетар подухива преко кућа, што се у полукружном, непрекидном низу протежу испод планине. Кровови, обрасли маховином, једва се распознају према мјесечини, од зелених шљивика, кроз које стрше. Само се гдјегдје бјеласка нови кров. Село спава мирно, слатко, као једно, здраво и осорно планинче када га мати подоји и уљуља.

* * *

Сунце се лагано помаљало иза планинских врхунаца, који још уморно почиваху у прозрачном јутарњем сумраку. Један тренутак – па се све обли у бјеличастој свјетлости. Све трепти, прелива се! Само тамо, далеко испод

ћоја (тур.) – тобоже, бајаги.

бости се – борити се роговима или главом (о биковима).

Преображење – црквени празник који се слави 19. августа.

царски дан – леп, тих и сунчан дан.

надбости – победити бодући се роговима (о биковима).

мејдан (тур.) – место окршаја, борбе, мегдан.

громовито – снажним гласом, громко.

долигати – певати треперавим гласом.

студено – хладно.

стог – пласт или велика гомила сена, сламе или житног снопа.

сноп – скуп већег броја појединачних предмета повезан у једну целину.

зоб – врста житарице која се употребљава и у исхрани људи и животиња, овас.

подухивати – мало дувати, дувати.

стршати – дизати се упадљиво изнад околине, штрчати.

бјеласкати (ијек.) ек.

беласкати се – местимично се белети.

облити се – обасјати се, обојити се светлошћу.

присој – место изложено
сунцу.

тиморан – пун стрмих
стена и камења,
кршевит.

забрекнути –
набрекнути, надути се.
истом – баш тада,
управо.

зрнати се – добијати
зрна (о житарицама).

хајкати – гонити, терати
стоку уз узвике „хај,
хај”.

сермија (тур.) – стока,
марва уопште.

врцнути се – тргнути се.

улагивати се –
додворавати се
улизирањем,
ласкањем.

припити се – приљубити
се, привити се (уз
некога, уз нешто).

вала – заиста, баш,
одиста.

исукати – извадити.

застрашавати – плаши-
ти, застрашивати.

пркосно – пркосећи,
изражавајући пркос.

раван – равница.

ниже – испод.

планина у присојима, трепери магличасто, тиморно плаветнило. Све се диже, буди, све се пуши као врућа крв, одише снагом, свјежином.

– О, свануло већ! – протегну се Лујо, протра очи и погледа око себе. – Јабо, бате, што ме нијеси пробудио?

Јаблан је рано, врло рано устао и добро се напасао. Драго бијаше Луји кад видје како су у Јаблана трбуси забрекли.

– Е, кад си се тако, бате, наруцо, ето ти, па мало 'нако заслади! – вели весело Лујо, па баци пред бака неколико снопова зоби.

Јаблан поједе. Кренуше кнежевој кући.

Вране пролијећу из околних шумарака и падају на кукурузе, који су се истом почели зрнати. Чувари хајкају! Страшила на оградама око кукуруза лепршају се. Сермија се изгони на пашу. Вика, довикивање на све стране.

Лујо иде замишљено за Јабланом. Удубио се у мисли – не чује он те галаме, тог живота који се око њега шири. Он мисли о Јаблану и мејдану.

Врцну се, као да се нешто досјети. Растеже педаљ, па поче мерити штап:

– 'Оће Јабо надбости – неће! 'оће – неће; 'оће – неће; 'оће! – викну Лујо, а очи му засвјетлише од превелике радости.

Од радости стаде љубити и грлити бака.

– Је л' де, да ћеш ти њега надбости? Нека је он царски! Свеједно је то мом милом, драгом, рођеном Јаби. Је ли тако? Де, кази своме Јуји – поче му се безазлено улагивати.

У разговору са Јабланом стиже Лујо кнежевој кући, гдје се бијаше доста свијета искупило. Светац је, не ради се, па дошли људи да мало пробесједе, а као планинцима мило им је гледати и кад се бакови боду.

Луји се стеже срце кад угледа Рудоњу. Учини му се страшан и голем; и дебљи и већи од Јаблана.

– Јабо, бате, ако данас платиш главом, не зажали на ме! – уздахну Лујо, припи се уз вола, па поче опет, кријући од људи, мјерити штап. Изиђе да ће Јаблан надбости! Разведри му се лице.

– Јеси ли се уплашио, мали?

– Ти се, синко, ништа не бој. Твој је бак стари мејданција – соколи га један чичица.

– Не бојим се ја, вала, ништа! – вели Лујо поуздано.

– Богме ћеш ти, малишане, и јаукнути кад Рудоња исуче Јаблану цријева – застрашава га пољар. – А и јест ми много додијо.

– Е, то ћемо, пољаре, истом видјети! – смије му се пркосно, заједљиво Лујо.

– Маните се, људи, празна разговора! На страну дјеца и жене! – викну кнез оштро, готово званично.

– Поведите бакове на ону раван ниже плота!

Изведоше их. Околи свијет са свију страна. Бакови се почеше њушкати, као да се упознају.

– Трке, Јаблан!

– Трке, Рудоња!

Бакови стадоше букати, копати предњим ногама, заносити се, ребрити, док силно не грунуше рогови о рогове. Стоји прасак, лом! Земља се круни, угиба се под њима.

Лујо дрхће, стрепи. Сваки му се живац разиграо. Избечио крупне грахорасте очи, не трепће. Сваки покрет прати; сваки удар одјекне у разигра-ном срцу. Стиснуо се, погнуо се – помогао би Јаблану, да може. Засјенише му се очи. Само назире како се нешто пред њим врти, вијуга, угиба.

Рудоња насрну свом силом.

– Поду'вати га, Јабо! – викну Лујо као изван себе.

Јаблан, стари, лукави мајданџија, посрну као ђоја на десно кољено предње ноге, па подухвати Рудоњу испод врата.

– Не дајте, људи, нагрди вола! – узвикну преплашено кнез.

Испод врата Рудоњина шикну велики млаз крви. Лујо задолуга. Јаблан стоји поносито на мејдану и риче, а планински врхунци силно – силно одјекују.

букати – испуштати снажан дубок глас.

ребрити – истуривши бок, пропињући се накривити се, искосити се (о бик, коњу и др.).

грунути – снажно ударити нечим.

крунити се – дробити се, мрвити се, ситнити се.

засјени (ијек.) ек.

засенити се – за тренутак изгубити вид, заслепити се.

нагрдити – унаказити.

задолити – запевати треперавим гласом који настаје када се удара прстима по јабучици или се она помера горе-доле (обично о чобанима).

- ▶ Која је тема ове приповетке? Где се одвија њена радња? У које историјско време се догађа? Ко су ликови у овој приповеци?
- ▶ Како је у причи дат физички портрет дечака Лује? Како се Лујо понаша према Јаблану? Због чега? О чему Лујо будан сања?
- ▶ Пронађи опис планинског села у ноћи. Које стилске фигуре је приповедач употребио да би дочарао тај пејзаж? Који опис ти се највише допао? Образложи свој одговор.
- ▶ Пронађи опис планинске зоре. Коју стилску фигуру је приповедач најчешће користио како би дочарао зору у планини? Шта је постигао употребом те стилске фигуре?
- ▶ Описи планинског села ноћу и планинске зоре у одломку имају улогу да успоре, тј. зауставе фабулу. Која је улога описа атмосфере уочи *мејдана* Јаблана и царског бика?
- ▶ Како се уочи *мејдана* осећа Лујо? У каквом односу су атмосфера пред двобој и његова осећања?
- ▶ Чија је стварна жеља исказана реченицама које Лујо изговара: *Је л' де, да ћеш ти њега надбоси?* Нека је он *царски*! Шта то говори о осећањима и жељама српског становништва у тадашњој Босни?
- ▶ Шта Лујо исказује у разговору с пољаром? Које Лујине особине уочаваш на основу тог разговора? Чије су особине, у ствари, представљене Лујиним особинама?
- ▶ Како је описано Лујино психичко стање за време подбадања бикова?
- ▶ Зашто је кнез био преплашен када је видео да је Јаблан савладао Рудоњу?
- ▶ Упореди однос који има Марко са Шарцем и дечак Лујо са својим биком Јабланом.
- ▶ Наведи неколико порука овог одломка.

Пејзаж у овом књижевном делу је на уметнички начин приказан предео из природе (опис планинског села у ноћи, опис планинске зоре).

Атмосфера у књижевном делу веома је важна. На основу ње закључујемо каква је тема о којој се пева или приповеда и каква су осећања лирског субјекта у песми или јунака приповедача у приповеци, причи или роману.

Карактер је скуп **моралних (етичких)** и других особина и осећања лика из књижевног дела.

СПОЉАШЊИ ПОРТРЕТ једне личности у књижевном делу чине њен изглед и одевање.

УНУТРАШЊИ ПОРТРЕТ једне личности у књижевном делу чине њене духовне особине – осећања, размишљања и поступци. У приповеци *Јаблан* представљени су СПОЉАШЊИ и УНУТРАШЊИ ПОРТРЕТ дечака Лује.

КАРАКТЕРИЗАЦИЈА – начин на који се приказују особине лика из књижевног дела.

Када на основу поступака лика из књижевног дела закључимо о томе да ли је храбар или је кукавица, да ли је праведан или није, да ли је добар или није, онда говоримо о његовој **ЕТИЧКОЈ (МОРАЛНОЈ) КАРАКТЕРИЗАЦИЈИ**.

Када на основу говора лика закључујемо одакле је, да ли је образован или није, да ли је млад, модеран или стар и сл., онда говоримо о **ЈЕЗИЧКОЈ КАРАКТЕРИЗАЦИЈИ**.

Петар Кочић је у делу свог гимназијског школовања био ђак и Прве мушке гимназије у Београду. Ту су га, као избеглицу из Босне, штитили и ђаци и професори. По једној анегдоти, чувени професор математике Михаило Петровић, познатији као Мика Алас, на часу писмене провере опоменуо је ђака Веселина Чајкановића:

„Чајкановићу, седи мало у страну, да Кочић не криви толико врат док ти преписује задатке”.

Милован Витезовић, писац

Приповетка *Јаблан*, једна од првих и најбољих које је Кочић написао, кратка и једноставна, без развијене фабуле, кроз причу о борби бикова даје параболу о несаломљивости народне снаге и отпора. С пуно топлине и лиризма Кочић је описао љубав сеоског дечака према бику, његову стрепњу за исход мегдана, навијање окупљеног народа и Јаблана у току борбе, подсмехнуо се локалним слугама власти, сеоском кнезу и пољару, и њиховој нападној бризи за све што је „царско“.

Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, 4. проширено издање, Просвета, Београд 2004, 991.

парабола (грч.) – кратка прича у којој се поређењем износи нека морална или религиозна поука.
лиризам – оно што је својствено лирици, лирској поезији, оно што одликује лирику.
локалан – који се односи на једно место (један крај), месни.
кнез – некадашњи старешина, поглавар неке управно-територијалне јединице (нпр. села, племена и др.).

У част Петра Кочића додељује се књижевна награда *Кочићево перо*. Кочићево перо је српска књижевна награда Задужбине „Петар Кочић“ Бања-лука–Београд. Установљена је 1995. године. Додељује се четири пута годишње. Од четири награђена писца на крају године један од њих добија награду *Кочићева књига*.

Напиши састав на тему
Зашто волим животиње.

Петар Кочић (1877–1916), књижевник, рођен у Стричићима, у Босанској Крајини. Службовао је у Србији и Скопљу, а по повратку у Босну покренуо је лист *Ошацина*. У својим делима оштро је критиковао прилике у којима се налазило босанско село под аустријском окупацијом. Главна дела су му: *Ја-завац пред судом* и *Суданија* и збирке приповедака *С њланине* и *исход њланине* и *Јауци са Змијања*.

Може и шо биши

Косџа Трифковић

ИЗБИРАЧИЦА

(одломак)

Размажену, лепу девојку Малчику просе три младића које она надмено одбија. Бранко и Штанцика, младићи који су били боље прилике за удају, жене се Малчкиним другарицама. Малчики преостаје да се уда за Тошицу, најнеповољнију прилику.

ДРУГИ ЧИН

(Врт код Соколовића)

ПРВА ПОЈАВА

САВЕТА, СОКОЛОВИЋ и ЈЕЦА (*Савеша приправља доручак, Соколовић хода јоре-голе по соби, Јеца седи и илети.*)

СОКОЛОВИЋ: Ја ти кажем, жено, да су те проклете вечерње забаве велики трошак!

ЈЕЦА: Биле оне трошак или не биле, то је сад свеједно! Што мора бити, мора!

СОКОЛОВИЋ: Али зашто мора бити?

ЈЕЦА: Зашто? Зато што мора бити!... Или ћемо ми зар да будемо гори од других?

СОКОЛОВИЋ: Од других!... Увек се морамо по другима да равнамо! Када ћемо једаред по нашој вољи живети?!

ЈЕЦА: Хоћеш ваљда да се отуђиш од целог света?

СОКОЛОВИЋ: А шта ја имам од тога целог света што ми долази на моје вечерње забаве? То, да ме још овога вечера, док је у мојој рођеној кући, исмејава!

ЈЕЦА: Исмејава?!

СОКОЛОВИЋ: Дакако, исмејава!... Јер ако потрошиш на такву забаву мање него што би могао, онда кажу: „Циција, срам га било, како се није стидео да нас на такву вечеру позове?“... Ако пак учиниш више него што би могао, онда кажу: „Луда, размеће се, потроши једнога вечера толико да после мора месец дана да гладује!“ Ето шта се човеку хасни од вечерње забаве!

ЈЕЦА: Ти си заборавио да имаш кћер на удају!

СОКОЛОВИЋ: Нисам, жено; али ја бих волео да ми ко узме кћер зарад ње саме, а не зарад моје вечерње забаве!... Зар ја нисам тебе први пут у кујни угледао?

размазити – запуштањем дисциплине и васпитања учинити нерадним, обесним.

надмен – горд, охол, уображен, надувен.

равнати се – подешавати своје активности, понашање према другим људима.

једаред – једанпут.

циција (тур.) – тврдица, шкртац.

хаснити – доносити корист, вредети.

ЈЕЦА: Онда су била друга времена!

СОКОЛОВИЋ: Реци боље: онда још није било вечерњих забава!

ЈЕЦА: Добро, добро, ја се нећу препирати!... Ако ти је што неправо, а ти кажи Малчики!

СОКОЛОВИЋ: Та да, ти би одмах да се ја с Малчиком свађам, ал' тога неће бити. Малчика је моје дете!

ЈЕЦА: То јест, ваљда је нешто и моје!

СОКОЛОВИЋ: Утолико што си је родила, али зато она опет мене већма воли!

САВЕТА: Како је Малчика срећна!

СОКОЛОВИЋ: Иди, Савета, види је ли умала Малчика. Ако није, немој да је пробудиш, а ако јесте, а ти је зови да доручкује, то јест, ако је гладна, јер ако није, ми ћемо још причекати, ионако је тек десет и по сахата!

САВЕТА: Одмах... ал' гле, ево је где долази и сама!

већма – у већој мери,
више.
сахат (тур.) – сат.

ломан – малаксао,
исцрпљен, изнурен.
теј – чај.
оканити се – оставити
на миру (некога).
обрст – павлака, скоруп.
бадава (тур.) – узалуд.
кокетовати – упадљиво
привлачити пажњу,
флертовати,
очијукати, кокетирати.

СОКОЛОВИЋ (*иде њу*): Слатко моје дете, јеси ли добро спавала?

ЈЕЦА (*истио шако*): Чедо моје, да ниси ружно сањала?

СОКОЛОВИЋ: Јеси ли уморна од јуче?

ЈЕЦА: Да ниси ломна?

СОКОЛОВИЋ: Па јеси ли гладна?

ЈЕЦА: Хоћеш ли мало кафице, или мало теја са шункицом?

МАЛЧИКА: Јесам... нисам... хоћу... нећу... не знам... маните ме се... оканите ме се!...

СОКОЛОВИЋ: Опрости, драго дете, ја сам само хтео...

ЈЕЦА: Твоја мати је ко мислила...

МАЛЧИКА: Шта сте ви хтели... шта сте ви мислили, то ми је сасвим свеједно! Као да немам друга посла већ само на то да мислим! Савета, је ли готов доручак?

САВЕТА: Јесте, одмах ћу га донети! (*Оде.*)

МАЛЧИКА (*седне*): Зар ви нисте доручковали?

СОКОЛОВИЋ: Никако без тебе!

ЈЕЦА: Ни за живу главу!

МАЛЧИКА: Та јесам ли вам сто пута казала да не чекате на мене!

СОКОЛОВИЋ: Та ти си баш јуче рекла...

ЈЕЦА: Да не доручкујемо без тебе!

МАЛЧИКА: Јуче је било јуче, а данас је данас!

САВЕТА (*уђе*): Ево доручка! (*Сви седну за сто.*)

МАЛЧИКА: Ово млеко ништа не ваља!

СОКОЛОВИЋ: Тако?... Видиш, Савета, никада не пазиш шта узимаш!

ЈЕЦА: Све радиш натрашке! Је ли то млеко за јело?

САВЕТА: Али, стрина, ово је прави обрст...

СОКОЛОВИЋ: Е, сад јеси л' видео!

ЈЕЦА: Па да се човек не једи!

МАЛЧИКА: О, ја се нимало не чудим Савети што све натрашке ради јер, како ми се чини, као да се од неког времена јако променила!

САВЕТА: Како?!... А у чему то?

МАЛЧИКА: Како се чиниш невешта! Као да ја нисам приметила јуче...

САВЕТА (*збуњена*): Јуче... приметила...

МАЛЧИКА: Ти си збуњена!... Ти дакле признајеш?

САВЕТА: Ја те не разумем!

МАЛЧИКА: О, добро си ти разумела! Ниси ти бадава кокетовала са господином Бранком!

САВЕТА (*за себе*): Она дакле не зна... (*Најлас.*) Већ што се тога тиче, ту ми је савест чиста!

МАЛЧИКА: Како умеш да се претвараш!... Али неће ти помоћи! Ту сам и ја! Разумеш ли – и ја! Са мношћу је тешко делити мегдан!... Јеси ли разумела?

СОКОЛОВИЋ: Јеси ли разумела?

ЈЕЦА: Упамти добро!

САВЕТА: Ти се вараш, Малчика!... Дао би бог да се о томе и уверити можеш!

МАЛЧИКА: Већ знамо, знамо! То се тако само каже!

ТРЕЋА ПОЈАВА

ЈОВАН И ПРЕЂАШЊИ

ЈОВАН: Ево једно писмо!

МАЛЧИКА: Дај овамо. (*Јован преда и оде – Малчика чисти адресу.*) „Госпођици Малчики”... Гле, гле, још ће бити какво љубавно писмо!... (*Отвори и прочисти.*) Ко би се томе надао?! (*Смеје се.*)

СОКОЛОВИЋ и ЈЕЦА: Шта је?... Шта је?

МАЛЧИКА: Чујте и пазите! (*Чисти.*)

„Госпођице Малчика,

Ви сте за ме прилика,

То сам одмах видео,

Само сам се стидео,

Да вам кажем усмено.

Зато ево писмено,

Поштено је мишљено:

Будите ми женица

То вас моли Тошица.” (*Смеје се.*)... Ха, ха, ха!...

СОКОЛОВИЋ: Та то је просидба!

ЈЕЦА: Од господина Тошице?

МАЛЧИКА: И то у стиховима, на лепом сатинираном папиру, са на-
моленим прободеним срцем; ал’ гле, има још и постскриптум! (*Чисти.*)

„Још се ово додаје,

Пословица српска је,

Она гласи: Избирач

Наиђе на отирач!”

... А, гледај ти само господина Тошице!...

Какав безобразлук тако што написати?! Овамо момче за избор!... Ха, ха, ха! Тошица – мој просилац... са његовим носом!... Ха, ха, ха!...

ЈОВАН (*схути*): Ево још једно писмо!

МАЛЧИКА: Још једно? Да се није господин Тошица предомислио?... (*Прими писмо – Јован оде.*) „Госпођи Соколовићки” – то је за вас, мати!

ЈЕЦА: Отвори писмо, дете моје, па прочитај!

МАЛЧИКА: (*Учини и чисти.*) „Поштована госпођо! Ја сам тако слободан био заљубити се у вашу кћер.”... Шта?... „Зато сам тако слободан умолити вас за њену руку.”... Дакле, и он?... „И бићу тако слободан кроз један сахат за одговор доћи. Штанцика Лазић.”... Прекрасно, та то је већ и други младожења!

СОКОЛОВИЋ и ЈЕЦА: Два просиоца!

сатиниран (фр.) – сјајан, гладак.

намолени (трп. пр. намолан) – нацртати, насликати.

постскриптум (лат.) – оно што се дода у потписаном писму (П. С.).

отирач – оно чиме се нешто брише, риба, брисач за ноге.

утећи – побећи.
интелигенција (лат.) –
образовани, учени
људи, интелектуалци.
журналиста (фр.) –
новинар.
луцкаст – ћакнут,
шашав.

САВЕТА: Заиста, Малчика, то се зове срећа!

МАЛЧИКА: Срећа?... Зашто срећа?... Право да ти кажем мене није ни најмање изненадило! Штавише, не бих се чудила да дође и трећи!

САВЕТА: Трећи?

МАЛЧИКА: Трећи просилац!

ЈОВАН (*сшуйи*): Ево још једно писмо.

МАЛЧИКА: Шта велиш, Савета? Ја бих се чисто опкларила!... Но, ал' одмах ћемо видети... (*Узме писмо – Јован оглази.*) „Господину Соколовићу.”

СОКОЛОВИЋ: Мени?

МАЛЧИКА: Да, отац, и ако немате ништа противно, ја ћу га отворити... (*Учини.*) Потписан је Бранко.

САВЕТА (*за себе*): Бранко?!

МАЛЧИКА: А гласи: „Поштовани господине! Љубазност и доброта којом ме је ваша мила породица увек предусретала, охрабрила је у мени мисао да бих могао цео свој живот у њеном пријатном кругу провести. Стога се усуђујем понудити вам се за зета, молећи за руку ваше миле кћерке Малчике. Долазим по одговор за један сахат!”

СОКОЛОВИЋ и ЈЕЦА: Трећи просилац!

МАЛЧИКА: Но, Савета, јесам ли погодила?

САВЕТА: Јеси, сасвим си погодила! Као да си знала!

МАЛЧИКА: Ти си се збунила?

САВЕТА: Збунила? Зар сам збуњена?! Ти се вараш, драга Малчика, ја нисам ни најмање збуњена, ни најмање!

МАЛЧИКА: Што му драго! Доста да имам три просиоца. Могу бирати по вољи!

САВЕТА: Зар ћеш ти тек да бираш?

МАЛЧИКА: А зашто не? Између тројице може се бирати.

САВЕТА: Али ја сам мислила да твоје срце само за једним може куцати, а онда је избор свршен!

МАЛЧИКА: А ако моје срце не куца ни за једним!

САВЕТА: Онда не треба ни да бираш!

МАЛЧИКА: Ти се шалиш! Ја ћу да бирам – да се промислим, ионако ми неће утећи ниједан!

СОКОЛОВИЋ: Драго дете моје, кад би мене питала, ја бих саветовао да поћеш за Штанцику – он је богат!

МАЛЧИКА: Не спада у интелигенцију!

САВЕТА: А ти узми Бранка. Он је журналиста.

МАЛЧИКА: Он ми је сиромаш, п' онда је и озбиљан.

ЈЕЦА: А ти узми Тошицу, он је увек расположен.

МАЛЧИКА: Сувише је луцкаст!

СОКОЛОВИЋ: Ал' ови људи чекају одговора!

МАЛЧИКА: Нека чекају... Шта је мени брига! Ако чекају, чекају за мнош! Разумете ли? За мнош! (*Оге.*)

- ▶ На самом почетку прве појаве у другом чину у дидаскалијама пише шта ликови на сцени раде док разговарају. Шта на основу тога закључујеш о њиховим осећањима и расположењима? О чему воде дијалог Малчкини родитељи, Соколовић и Јеца? По чему се разликују њихова мишљења? Образложи свој одговор.
- ▶ Како се Соколовић и Јеца понашају према Малчки? Шта у њиховом понашању према њој није у реду? Шта закључује служавка Савета слушајући њихов разговор о Малчки? Да ли је Савета у праву? Образложи свој одговор.
- ▶ По којим особинама се разликују Соколовић и Јеца, а које особине су им заједничке?
- ▶ Како се ћерка понаша према родитељима? Шта о Малчки закључујеш на основу њеног и Саветиног дијалога о господину Бранку?
- ▶ На који начин просиоци нуде брак Малчки? Које се сваки од њих обраћа? Ко чита писма свих просаца? Како се Малчика понаша док чита та писма? Које мане им налази? Шта на основу тога закључујеш о њеном односу према просцима? Шта је њој важно код будућег мужа?
- ▶ Ко разоткрива Малчкине особине? Зашто је Малчика избирачица?
- ▶ По чему се разликују Савета и Малчика? Наведи њихове особине. Обрати пажњу на то да је писац њихове особине представио у контрасту.
- ▶ Шта је у овом одломку исмејано?
- ▶ Наведи неколико порука овог одломка.

ДРАМСКИ ДИЈАЛОГ је разговор између два лица или више лица у драмском делу. То је главни облик драмског изражавања. О радњи у драми највише сазнајемо кроз дијалоге.

РЕПЛИКА је одговор који драмско лице даје свом саговорнику у драмском дијалогу.

Свака реплика у писаном тексту означена је именом драмског лица.

Поред **ДИЈАЛОГА**, о радњи и лицима у драмском тексту сазнајемо и кроз **МОНОЛОГ**. То је облик приказивања драмске радње у којем јунак не разговара с другим, већ гласно размишља о неком проблему, догађају, свом или туђем поступку.

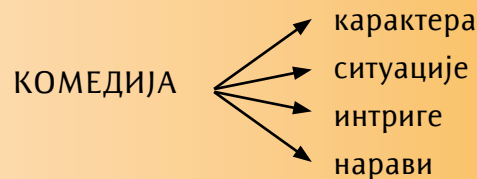
ДИДАСКАЛИЈЕ (РЕМАРКЕ) су објашњења и упутства која даје драмски писац о ликовима и радњи у драми (гестови, покрети, одећа, сцена...). Оне су веома корисне за глумце и режисере.

КОМЕДИЈА је настала у античкој Грчкој. У комедији се на комичан начин приступа различитим, решивим сукобима и проблемима. Комедије увек имају срећан расплет. Тема комедије су смешни догађаји, ликови су обични људи. Критика људског понашања у комедији изазива смех код публике. У комедији **смех** проистиче због несклада између жеља главног лика (**комичног јунака**) и могућности да се његове жеље остваре.

У комедијама се исмејавају:

- **људске слабости** или
- **слабости (мане) једног времена.**

Комедија Косте Трифковића *Избирачица* припада **комедији ситуације**.

Малчика се појављује неколико пута у истој ситуацији – прима писма од удварача које све потцењује.

Комедија ситуације заснива се на неспоразуму. Ситуација постаје комична због неочекиваног обрта. Главни јунак у комедији постаје комичан зато што се ситуација коју сам ствара окреће против њега.

Карактеризација ликова у комедији

је начин обликовања ликова у драмском тексту, приказивање карактера. Сви елементи који су садржани у дидаскалијама, драмском монологу и дијалогу представљају уметнички начин на који је драмски писац (комедиограф) обликовао комичне јунаке. Хумористичко, иронично, сатирично представљање јунака има за циљ да изрази критику мана појединаца или друштвених поремећаја.

ДРАМСКИ ПИСАЦ

је аутор који пише текстове (драмска дела) за извођење у позоришту (представа) и на радију (радио-драма).

ЛИЦА

у драми су исто што и ликови у прози. Списак лица налази се на почетку драме. Тај списак намењен је читаоцима како би се упознали са учесницима драмске радње.

Коста Трифковић је настављач Јована Стерије Поповића и претходник Бранислава Нушића. У младости Коста Трифковић је доживео једну пустиловину. Читајући књиге о мору и слободном животу морнара, напустио је гимназију и уписао Наутичку школу у Ријеци. Затим се отиснуо на море. Пошто је убрзо схватио да је морнарски живот суров и тежак, довршио је гимназију и постао чиновник. На крају је постао адвокат. Био је талентован за математику и музику, био је изузетно начитан, знао је многе стране језике.

Према: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, треће проширено издање, Просвета, Београд 2002, 792.

Трифковићева права специјалност је лака, лепршава комедија интриге, по правилу заснована на неспоразумима, са живим, духовитим, динамичним дијалозима, с различитим видовима ситуацијске комике. Трифковић је прави мајстор у том жанру. Његове комедије вешто су компоноване, сценичне, забавне, непретенциозне, пуне лаког и пријатног хумора.

Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, треће проширено издање, Просвета, Београд 2002, 793.

Ружно је кад је неко размажен. Такву особу нико не жели поред себе.

Марта Илић, 12 година, Краљево

Напиши састав на тему
Ко високо лећи, ниско ѓага.

Коста Трифковић (1843–1875), комедиограф. Рођен је у Новом Саду, где је провео и већи део живота, радећи као бележник и адвокат. Његови позоришни комади су прожети хумором, природношћу и једноставношћу која и данас засмејава публику. Многе његове комедије још увек се играју (*Избјегачица*, *Школски надзорник*, *Љубавно писмо* и др.).

У ком тексту који сте читали прошле године је описан комични неспоразум који је настао због погрешног тумачења једне речи? Ко је написао тај текст?

Бранислав Нушић

АНАЛФАБЕТА

Шала у једном чину

(одломак)

Л И Ц А :

Начелник, срески

Г. Мика, писар срески

Г. Света, писар срески

Начелникова жена

Њена сестра Мица

Пандур

Дешава се у среској канцеларији, у патијархално, предрајно доба.

I

НАЧЕЛНИК (*седи за столом читајући по неколико пушта исту дејешу. Звони и обраћа се пандуру, који је на глас звончећа ушао*): Је ли дошао господин Мика?

ПАНДУР: Јес'!

НАЧЕЛНИК: Иди му реци да дође! (*Пандур оглази, а он поново чита дејешу и црвеном писаљком подвлачи једну реч.*)

II

Г. МИКА (*улази*): Добар дан, господине начелниче!

НАЧЕЛНИК: Добар дан, господин-Мико! Седи, бога ти, имам с тобом важан разговор.

Г. МИКА (*седајући сјази му дејешу у руци*): Нека депеша, а?

НАЧЕЛНИК: Јест. Из Министарства. Ево, прочитај! (*Да му.*)

Г. МИКА (*Чита у себи.*)

НАЧЕЛНИК: Читај гласно, молим те!

Г. МИКА (*чита*): „Изволите по могућности што пре известити има ли и колико у вашем срезу аналфабета?”

НАЧЕЛНИК: А, шта велиш ти на то?

Г. МИКА (*Слеже раменима.*)

НАЧЕЛНИК: И то, господине мој, телеграфише министар отвореном депешом. Видиш ли ти, мој господин-Мико, како су се изменила времена откако су почели да долазе за министре ови млади људи? Зар се

срески начелник – старшина, онај који управља срезом (територијалном јединицом која је обухватала неколико општина).

патијархалан – старински, конзервативан.

депеша (фр.) – телеграм.

аналфабета (нем.) – неписмено лице.

овакве ствари питају отвореном депешом? У срећно доба, док су били они стари министри, ја сам шифром јављао и да је снег пао у моме срезу: „Част ми је известити вас, господине министре, да је ноћас пао снег у моме срезу”. Питаћеш ме зашто шифром. Зато, брате, што ја не знам, можда ће министар наћи да из политичких разлога не треба објављивати да је снег пао у моме срезу... Ето, тако се то некад радило, а гле данас, овакве ствари па отвореном депешом! (*Пауза...*) Него, дедер господин-Мико, ти си у овоме срезу већ четири године, боље га познајеш него ја, па дедер, реци ти мени, шта мислиш: има ли у овом срезу... (*загледа и чииша из дейеше*) аналфабета?

Г. МИКА: Па, како да вам одговорим, господин-начелниче, кад не знам шта је то аналфабета?

НАЧЕЛНИК: Е, то је видиш оно што не знам ни ја. (*Устјане, йрошетја, ља се устјави.*) Па добро, шта мислиш ти, шта би то могло бити?

Г. МИКА: Па... како да вам кажем... изгледа као да је нешто политички.

НАЧЕЛНИК: Ама, да је политички, то видим и ја сам. И како ми изгледа, биће да је партија, само не знам каква је то партија? Знаш ли берали, знам радикали, комунисти, нихилисти, револуционари, али аналфабети? Право да ти кажем, ја први пут и чујем за такву партију и, колико ја знам, у нашем је срезу нема. Али, опет, знаш како је то, можда је то каква тајна партија. У срезу, не верујем, а у вароши још мање верујем да има каквих тајних партија. Има онај Пера качар и за њега кажу да је мало настран човек. Једанпут је испребијао Јосу пандура дугом од бурета и једанпут опсовао господин-Свети писару мајку... али иначе честит човек, долази у цркву и пали свећу при свакој лимунацији. (*Забринуто врши љавом.*) Па добро, господине Мико, да ли баш знаш: јесу ли те (*загледа у дейешу*)... аналфабете противници режима, или државе, или можда државног уређења?

Г. МИКА (*слеже раменима*): Не знам, а мора да су нечем противни.

НАЧЕЛНИК: Разуме се, тако и ја мислим. (*Замисли се.*) А шта мислиш кога би то могли да припитамо?

Г. МИКА: Па да видимо, ако је о томе што забележио господин Света.

НАЧЕЛНИК: Зашто он да забележи?

Г. МИКА: Па, знате, господин Света, ради сопствена образовања, чим прочита у новинама какву страну реч, а он је запише, па после распитује да му се протумачи. И има, богами, доста записаних речи.

НАЧЕЛНИК: Ради сопственог образовања?

Г. МИКА: Јес’.

НАЧЕЛНИК: Видиш, то нисам знао, а то је лепо од господина Свете. (*Звони и пандуру који уђе.*) Зови господина Свету и кажи му да понесе стране речи.

шифра (фр.) – писмо (систем знакова) за тајну преписку.

либерал – члан либералне партије, странке.

радикал – члан радикалне странке.

нихилист(а) – присталица рушења друштвеног система у 19. веку.

комунист(а) – присталица комунизма; члан комунистичке партије.

револуционар – побуњеник, устаник.

качар – онај који прави и продаје каце, бурад, бачве и сл.

настран – чудан, необичан.

дуга – полукружно савијена даска за прављење бурета.

лимунација (илуминација) – свечано, декоративно осветљавање (улица, зграда и др.).

режим – систем владања, власт.

противан – који је непријатељски расположен према некоме, супротстављен.

припитати – запитати, узгред упитати.

вајдити се – користити се.

антидинастичар – противник династије (владарске породице).

анархија (грч.) – стање без власти, безвлашће.

анатема (грч.) – проклетство.

антиквар (нем.) – трговац старим књигама, предметима и сл.

надзорник – чувар.

депозит (лат.) – новац, драгоцености и сл. поверени на чување.

Г. МИКА: Чекајте, ја ћу да му кажем. (*Оде на лева вратица, отвори их и говори.*) Свето, зове те овамо господин начелник, и понеси онај твој речник... Онај, де, што записујеш стране речи.

(*Пандур се удаљи.*)

НАЧЕЛНИК: Е, то је баш лепо од господин-Свете. Човек се учи док је жив. Волим кад је млад човек тако жедан науке. Такав сам и ја био, и право да ти кажем, остао сам жедан све до данас.

/.../

Г. СВЕТА: Па немам ниједну реч више на „а”.

НАЧЕЛНИК: Е, мој брате, па нашто ти онда речник, кад не можеш да се вајдиш њиме? А камо ти да запишеш реч (*не може да се сети, па завирује у дејешу*) аналфабета?

Г. СВЕТА: Немам ту реч.

НАЧЕЛНИК: А шта ти мислиш, шта је то аналфабета?

Г. СВЕТА: Па не знам, господин-начелниче.

НАЧЕЛНИК: Е, на, прочитај ову депешу, па да видиш хоћеш ли онда знати?

Г. СВЕТА (*чита дејешу*): Не знам, а рекао бих, биће нешто политички.

НАЧЕЛНИК: Политички, разуме се да је политички. Али, ако знаш, реци ти мени шта?

Г. СВЕТА: Па, колико сам ја прометнуо страних речи преко руке, могу рећи да сам запазио нешто: све речи које почињу са „ан” кажу нешто опасно. Ето, антидинастичар, па анархија, па анатема, па антиквар...

НАЧЕЛНИК: А ананас?

Г. МИКА: А ко зна, можда је и то неко опасно воће.

НАЧЕЛНИК: Може, може и то бити! Па добро, шта мислите ви, ко може бити у нашој вароши тако опасан?

Г. СВЕТА: Па, знате како је, има свакаквих људи.

Г. МИКА: Ако је мене да питате, мени овај школски надзорник изгледа опасан човек. Све критикује, све му не ваља, свему је противан.

Г. СВЕТА: А није члан ниједне странке.

НАЧЕЛНИК: Па да није однекуд он аналфабета?

Г. СВЕТА: Може лако.

НАЧЕЛНИК: И верујте, људи, биће. Нико други него школски надзорник је аналфабета.

Г. МИКА: Тако бих и ја рекао.

НАЧЕЛНИК: Баш ми сад паде на памет нешто. Питам ја њега једанпут: „Ама, госпо’н Никола, како то да ви не припадате ниједној постојећој партији?” А он мени: „Моја партија је моја школа!” – А оно, видиш у чему је. Бог и душа, он је и нико други аналфабета, јер једанпут је чак и за мене говорио неке ружне ствари.

Г. МИКА: Јесте, знам, за онај депозит.

НАЧЕЛНИК: Море, и горе је ствари говорио.

Г. СВЕТА: Одавно ја на тога човека сумњам.

Г. МИКА: Па знате како је, господине начелниче, кад г. министар пита, значи да он сумња да овде има неки аналфабета. Не можемо му ми одговорити: нема овде. Рећи ће нам после да нисмо водили рачуна.

НАЧЕЛНИК: Тако је. Седи, господин-Свето, и пиши...

Г. СВЕТА (*Сегне и умочи ђеро.*)

НАЧЕЛНИК (*шетта и диктира*): „Господину министру унутрашњих дела, Београд. Потврђујем пријем депеше од 24. ов. м. Као добар познавалац како свих осталих тако и политичких прилика у овоме крају, част ми је извести вас да ни у моме срезу ни у вароши нема аналфабета, сем једног јединог, а тај је школски надзорник. Молим за упутства како према њему да поступим? Начелник срески.” Јеси ли написао?

Г. СВЕТА: Јесам.

НАЧЕЛНИК: Ево ти сад шифре (*вади из фиоке књију и даје му*), па иди тамо у твоју канцеларију, закључај се да те ко не узнемирава и шифрирај. Али гледај да ми то што пре свршиш.

Г. СВЕТА: Разумем. (*Оде и односи концевити и шифру.*)

концепт (лат.) – први нацрт, скица нечега; овде значи: оригинал неког документа.

IV

НАЧЕЛНИК: Баш, право да ти кажем, господин-Мико, нешто ми лакну. Јер како бих одговорио господину министру? Не бих му тек могао рећи: не знам шта је то аналфабета. А овако, кад прочита депешу, мораће и сам министар помислити у себи: видиш ли ти како овај начелник добро познаје прилике у своме срезу.

Г. МИКА: Па јест, што кажете, мораће тако помислити. Само, знате, не волим да се мешам у фамилијарне ствари, али ја бих вам још нешто рекао.

НАЧЕЛНИК: Говори, господин-Мико, говори слободно.

Г. МИКА: Па знате, код нас живи и ваша свастика, распуштеница.

НАЧЕЛНИК: Јест, Мица.

Г. МИКА: Па ето, знате... У вароши се зуцка како се она много гледа са тим школским надзорником.

НАЧЕЛНИК: Ма, бога ти!

Г. МИКА: Много се говори о томе, па знате, може то некако...

НАЧЕЛНИК: Ама, мислиш ли ти да између моје свастики и онога аналфабете постоји оно... Како рече господин Света, ону страну реч, оно кад се употребљавају женске? Канда ананас, јест, тако ће бити! Па мислиш ли ти да између њих постоји ананас?

Г. МИКА: Не знам да ли постоји, али би боље било да ви то пресечете.

НАЧЕЛНИК: Ама, како да нећу, и то одмах, овога часа. (*Звони њангуру који уђе.*) Иди ми одмах зови госпа-Мицу. Кажи, има једно писмо за њу.

ПАНДУР (*оге*).

НАЧЕЛНИК: Знаш, волим овде да је зовем, нећу пред женом, она би је бранила.

Г. МИКА: А ја да измакнем, није ред преда мном да јој говорите. (*Оге.*)

V

НАЧЕЛНИК (*шетља узрујано*).

МИЦА (*голази*): Звао си ме, зете? Имам неко писмо, је ли?

НАЧЕЛНИК: Немаш писмо, али хтео бих с тобом да проговорим.

МИЦА: Молим, да чујем.

НАЧЕЛНИК: Слушај ти, Мицо. Ја нећу у мојој кући ананас.

МИЦА: Какав ананас?

НАЧЕЛНИК: Мислиш ти да ја не знам да се ти гледаш са оним аналфабетом?

МИЦА: Ама, какав сад опет аналфабета?

НАЧЕЛНИК: Онај школски надзорник.

МИЦА: Па то је један врло васпитан човек.

свастика – женина се-
стра.

распуштеница – разве-
дена жена.

узрујано – узбуђено.

НАЧЕЛНИК: Па васпитан, дабоме да је васпитан када је аналфабета. Али ти треба да знаш да је то опасан човек.

МИЦА: Није, зете.

НАЧЕЛНИК: Па није за тебе, али за државу јесте.

МИЦА: И-ју!

НАЧЕЛНИК: Чула си шта сам ти казао, па сад да те и не видим више с њим. Нећу ни да га поздрављаш! Он је аналфабета и власт не сме имати с њим везе. Ајд', сад иди, па немој да чујем штогод!

МИЦА (*одлази илачући*): Боже мој, па шта сам ја крива! (*Оде илачући.*)

VI

НАЧЕЛНИК (*отвори врати њосиодин-Светине собе*): Шта је, господин-Свето, је ли готово?

Г. СВЕТА (*доноси гејешу*): Ево.

НАЧЕЛНИК: Јеси ли пажљиво радио?

Г. СВЕТА: Не брините.

НАЧЕЛНИК: Добро, дај овамо да потпишем. (*Пошисује.*) Носи сад ово лично на телеграф и стој тамо док не откуца телеграфиста, па кад откуца, дођи да ме известиш.

Г. СВЕТА: Разумем. (*Оде.*)

VII

НАЧЕЛНИК (*задовољан, шрља руке и шета као човек који је савесно испунио дужност*).

ЊЕГОВА ЖЕНА (*долази*): Ама шта је то, бога ти, шта си то разговарао са Мицом, па сада једнако плаче?

НАЧЕЛНИК: Не трпим ананас у кући, па свршена ствар!

ЖЕНА: Шта не трпиш?

НАЧЕЛНИК: То што сам ти казао.

ЖЕНА: Не разумем те, човече божји!

НАЧЕЛНИК: И ког је нашла: једног аналфabetу!

ЖЕНА: Ама ко је нашô?

НАЧЕЛНИК: Па твоја Мица!

ЖЕНА: Ју, шта говориш!

НАЧЕЛНИК: А знаш ли ти шта је то аналфабета?

ЖЕНА: А откуда бих ја то знала?

НАЧЕЛНИК: Е, кад не знаш, а ти питај онога који зна.

ЖЕНА: Па шта је то?

НАЧЕЛНИК: То је противник, разумеш ли, противник свега и свачега. Противник режима, противник државе, противник цркве, противник

телеграф (грч.) – установа за хитно преношење писмених саопштења на даљину; овде значи: телекомуникацијски уређај, апарат за слање и примање одређених знакова.

телеграфиста – службеник који прима и шаље телеграме, онај који рукује телеграфским апаратом.

државног уређења, противник власти, противник породице, противник... једном речју: противник!... Ето, је л' ти сад јасно?

ЖЕНА: Па јасно ми је, али шта ту сад има Мица?

НАЧЕЛНИК: Па ето, спријатељила се с њим, па могу рећи још да је и она аналфабета. А када је и она, онда си и ти, као њена сестра. А када си ти, онда сам и ја, као твој муж, и онда, ето... зар не видиш куд би нас то одвело?

ЖЕНА: Па видим, него питам: да ли си ти сигуран да је он такав човек?

НАЧЕЛНИК: Ја, је ли? Ама, имам ја нос, жено, који уме свашта да омирише. Миришем ја њега већ годину дана.

VIII

МИЦА (*улази, носи цедуљче*): Ево ти, зете!

НАЧЕЛНИК: Шта је то?

МИЦА: Његов одговор. Нисам могла друкше, него сам му послала цедуљче и молила да ми каже шта је то аналфабета.

НАЧЕЛНИК: Па кад ти пре стиже одговор?

МИЦА: Он је увек у ово доба преко пута у школи.

НАЧЕЛНИК: А, и то знаш.

МИЦА: Па знам, дабоме, а знам сад и шта је аналфабета.

НАЧЕЛНИК: Гледај, молим те, знаш и то. Па шта је?

МИЦА: Ето, читајте, па ћете и ви знати.

НАЧЕЛНИК (*узима цедуљче*): Знам ја то већ. (*Чита.*) „Поштована госпођо, реч аналфабета значи неписмен човек, тј. онај који не зна ни да чита ни да пише, и према томе најмање ја могу бити аналфабета као школски надзорник. То се ваљда неко пошалио с вама, па вам је ту реч наопако протумачио...” – Чекај, молим те. (*Прошрља очи и чита поново.*) „Аналфабета значи неписмен човек, тј. онај који не зна ни да чита ни да пише”... – Ама, како то, како то, брате? А ко мени рече?... Ама, чекај, молим те, да се разберем: не може то тако одједанпут да се искрене. Па је л' малочас сви ми рекоше! Чекај, молим те, ко ми први рече? Где је онај са страним речима?... Ау!... Па он однесе депешу! Чекај, молим те, трчи, не дај! (*Звони као луг. Пандуру који је ушао.*) Овамо господин-Мику! (*Пандур оде.*) Ух, бруке! И све ми то направи онај Света аналфабета, што скупља стране речи!

IX

Г. МИКА (*дође журно*): Шта се десило?

НАЧЕЛНИК: Ево шта, испадосмо сви аналфабете! Ево на, читај. (*Даје му цедуљицу.*)

Г. МИКА (*чита*): А-ууу!

друкше – друкчије.

брука – нешто што се сматра недоличним, срамота.

дабоме – сигурно, наравно.

НАЧЕЛНИК: Јест, сад: „а-ууу!” а малопре „надзорник опасан!” Сви окупили: политичка партија, хоће „каријеру”. А ја послушао вас па послао депешу! А-у људи, ако је још и отишла! Трчи, не дај! (*Звони њангуру.*) Врати ми онога Свету с телеграфа; кажи му нека обустави...

X

Г. СВЕТА (*уђага*).

НАЧЕЛНИК (*грекне кад ја сјази*): Да није...?

Г. СВЕТА: Откуцана је, преда мном!

НАЧЕЛНИК: Их, побогу брате, што пожури тако?! Их, побогу људи, што ћу сад и куда ћу од ове бруке?! Говорите, шта ћу да радим? Сад, дабоме, сви ћутите, а малопре сте ме сви саветовали и помагали ме! (*Шета, очајно и крши руке.*) Ти, госпо'н Свето, цепај онај твој речник и нека ти више никад не падне на памет да скупљаш стране речи; ти, госпо'н Мико, кад други пут хоћеш да знаш ко је опасан човек у овој вароши, а ти знај да си ти најопаснији! Ти, Мицо, нека ти је просто за онај ананас! А ја? Шта себи да кажем? Чиме себе да утешим? Једина ми је утеха што господин министар сад бар тачно зна ко је аналфабета у овој вароши. Тачно је обавештен!... Благо њему, а тешко мени!...

кршити руке – савијати
руке, прсте од нервозе,
непокојства и сл.

ЗАВЕСА

- ▶ Због чега је настао комични неспоразум у овом одломку? Шта срески начелник и срески писари мисле да значи реч *аналфабета*? Ко још од ликова не зна право значење те речи? Која још реч код њих изазива недоумице? Шта срески начелник мисли да та реч значи? Кога срески начелник и срески писари проглашавају аналфабетом? Који су њихови аргументи за то тврђење?
- ▶ Шта је смешно у начелниковим размишљањима о министру унутрашњих дела, држави и новим временима? Како он схвата своју начелничку улогу? Шта је њему све сумњиво? Због чега начелник прекорева своју свастику Мицу? Шта је у њиховом дијалогу смешно?
- ▶ Који догађај доводи до обрта у овом одломку?
- ▶ Како се понаша начелник када сазна право значење речи *аналфабета*? Да ли он прихвата одговорност за своју грешку? Образложи свој одговор. Како је ту грешку начелник могао да избегне? Која начелникова осећања уочаваш читајући овај одломак?
- ▶ Који дијалог у овом делу је теби најсмешнији? Образложи свој избор.
- ▶ Окарактериши среског начелника на основу његових осећања, размишљања и поступака.
- ▶ Окарактериши школског надзорника на основу онога што о њему говоре ликови из овог одломка. Које разлике у особинама уочаваш између њега и среског начелника?
- ▶ Одреди догађаје који представљају фазе драмске радње у овом одломку.
- ▶ Наведи поруке овог одломка.

Драмски текст Бранислава Нушића *Аналфабети* састоји се само од једног чина. Позоришни комад који има само један чин назива се **једночинка**. У једночинки драмска радња је исказана у малом броју ситуација. У петом разреду читали сте одломак из једночинке Бранислава Нушића *Кирија*.

ДРАМСКА ЛИЦА – учесници у догађајима у драмском тексту.

ДРАМСКА РАДЊА састоји се из низа догађаја који су повезани. Усмерена је на главни сукоб у драмском делу (**драмски сукоб**). Њена важна особина је напетост.

Драмска радња састоји се из пет фаза:

ДРАМСКИ ДИЈАЛОГ је разговор између два лица или више лица у драмском делу. То је главни облик драмског изражавања. О радњи и лицима у драми највише са знајемо кроз дијалоге.

ДРАМСКИ СУКОБ – може се одвијати унутар самог јунака, између два јунака или више јунака, између јунака и друштва.

1 УВОД (ЕКСПОЗИЦИЈА) – У њему се гледаоци упознају са главним лицима, временом и местом радње и главним драмским сукобом.	2 ЗАПЛЕТ – У њему долази до тзв. сукоба (конфликта), тј. проблема који настаје због различитих мишљења и интереса јунака. Заплет води ка врхунцу драмске радње.	3 КУЛМИНАЦИЈА је врхунац драмске радње, најнапетији тренутак у драми.	4 ОБРТ (ПЕРИПЕТИЈА) у драмској радњи је неочекивана промена која одлаже расплет драме.	5 РАСПЛЕТ је последња фаза драмске радње. У овом делу драме долази до разрешења драмског сукоба.

Направи свој речник. Бележи непознате речи које чујеш или на које наилазиш читајући. Уз наставникову помоћ или помоћ школског библиотекара потражи значење непознатих речи у речницима.

Која је последња представа коју си гледао/гледала у позоришту? Објасни зашто волиш/не волиш позориште.

Миодраг Стјанисављевић

И МИ ТРКУ ЗА КОЊА ИМАМО

(одломак)

МАРКО (off): Али, принцезо, ти си заиста изразито лепа!

ПРИНЦЕЗА: Ко то говори? Као да је вез проговорио!... Не, то је мој сопствени глас...

МАРКО (off): Не, то сам ја.

ПРИНЦЕЗА: Принц кога сањам а који никако не долази? А где си?

МАРКО (off): Ту сам, где бих био другде?

ПРИНЦЕЗА: Ту си, где би био другде, само што те малкице нема, као и обично.

МАРКО: Како, као и обично?

ПРИНЦЕЗА: Досад си био далеко, а сад си ту – само што те нема.

МАРКО: Ја сам ту, значи да ме има.

ПРИНЦЕЗА: Ако си ту зашто те не видим?

МАРКО: Зато што сам у невиделу.

ПРИНЦЕЗА: А како то?

МАРКО: Дошао сам невидљив.

ПРИНЦЕЗА: О боже, он је помало стидљив, зато је дошао невидљив. Баш тако сам га и замишљала... А како си постао невидљив?

МАРКО: Имам капу невидљивку. Ко је стави на главу постаје невидљив.

ПРИНЦЕЗА: А како не видим капу?

МАРКО: Кад се капа невидљивка стави на главу човек постаје невидљив заједно са капом. Иначе цела ствар не би имала смисла, зар не.

ПРИНЦЕЗА: Занимљиво прича и има леп глас. Баш као што сам га и замишљала... Можда те још увек само замишљам?

МАРКО: Не, не... Можеш ме дотаћи. Пружи руку... (принцеза послуша)... То је моја рука...

ђердан (тур.) – огрлица од бисера, злата, драгог камења и др., која се носи око врата као украс.

ђеђеран (мађ.) – згодан, наочит, складно грађен.

ђерђеф (тур.) – оквир који служи да се разапије тканина која се везе.

рубац – марамича.

жгаравица – непријатан осећај који се јавља у једњаку и ждрелу, а изазива га желудачна киселина, горушица.

ргати – нагло избацивати из себе (ватру и сл.)

тргати – наглим покретом чупати, откидати.

ПРИНЦЕЗА: ... А зашто си дошао?

МАРКО: Да те одведем. Хајдемо!

ПРИНЦЕЗА: Не знам... Морам бити сигурна да си онај прави. Скини ту капу... Не бој се, Аждерица спава...

(Марко је скинуо капу невидимку и изашао из веза...)

ПРИНЦЕЗА (гледајући ња): Да ли ми се, док те гледам, подижу обрве и шире зенице?

МАРКО: Неприметно... тек-тек... али шире се...

ПРИНЦЕЗА: Тако и треба. И с тобом се догађа исто...

МАРКО: А шта то значи?

ПРИНЦЕЗА: То је знак да си онај прави! У Златној књизи за принцезе пише: „Најважније је да вам се, док га гледате, обрве извијају а зенице шире. Мање је важно да ли је леп, храбар и учен и да ли има лепе манире”. Води ме!... А како ћемо проћи поред страже?

МАРКО: Капа невидљивка ће нас обоје учинити невидљивим...

(Пошли су... Али, Марко је приметио поред принцезиној веза скупљени ђердан.)

МАРКО: Заборавила си ђердан!

ПРИНЦЕЗА: Нека га, није ми више важан...

МАРКО: Уз тако лепу и ђеђерну принцезу иде и леп ђердан!

(Узео ња је... Одједном су се зачули они исти чудни звуци. Ту се, истом, створио и Вук Прометало.)

ВУК: Ех, Пријане Пријановићу...

МАРКО: Да бегамо!

ВУК: Касно је... Ено, погледај тамо... Девојче је добило пољубац и испустило рубац...

(Пантомима, музика.)

... Момак је дохватио рубац с њима и осетио убој њих...

... Ојсовао је кроз зубе... мачка је испустила клубе...

... Клубе се коњрља... ушлашило је њему...

... Пчела лети до воденице... слеће на кришку лубенице...

... Воденичар маше на њему... ушлашио је врајца...

... Врабац је испустио перце... Кинуо је онај што продаје перце...

... Од њекаревој кија из жбуња је измилела змија...

... Слика змије јављује се у сну оној њажа!

ПАЖ: Стража! Стража! У помоћ! У помоћ!

МАРКО: Ставићу капу невидљивку!

(Ставио је капу на главу али ништа се није десило...)

ВУК: И капа невидљивка изгубила је своју моћ!

(У том часу Аждерица се пробудила.)

АЖДЕРИЦА: Ух... Ух... Ко ме је пробудио? Ко се усудио?... Гле, неки царевић. Кад патим од жгаравице волим да гутам царевиће!

МАРКО: Прво и прво, ја нисам царевић...

АЖДЕРИЦА: Не волим кад неко тера инат-пркос! Ко си и шта си?

МАРКО: Ја сам јунак што не зна за страхос!

АЖДЕРИЦА: А ја сам страшна Аждерица!

МАРКО: Аждерица, не-аждерица, ти си обична гуштерица!

АЖДЕРИЦА: Пламен ргам, главе тргам, зато ме зову Главотрга!

МАРКО: А ја сам, поштована, Утамањивач разних Немана! Упле-
јао сам, пре два-три дана, једног још већег немана!

АЖДЕРИЦА: Ма немој ми рећи? А како?

МАРКО: Сад ћу тилнути брзу стрелу! Кад помислиш да је у лету
биће већ у твојем телу! Лету-телу... схваташ ли колико је брза?

(Пустии стрелу.)

АЖДЕРИЦА: Твоје ме стрелице, душице, пецкају као мушице!
Ни најтежа копља нису пробила мој оклоп од крљушти! Сад ћу пу-
стити ватрени језик који ће да те опрљуштити!

(Пустила је оџањ из чељустии који је скоро дохватио Марка.)

АЖДЕРИЦА: Прво ћу мало да те потпечем па ћу онда да те гут-
нем! Како ти се то свиђа, пустозврцу пусти? Још мало ћу да те пот-
печем, па ћу да се ишчељустим!

ВУК (Аждерици): Видећемо чија вуна чију нану преде!

(Аждерица је поново пустила пламен из уста.)

ВУК (Марку): Кад се ишчељустии да те прогута немој бегати него
је чекај смело и тилни јој овај оловни штап у ждрело... (даје му
ишћай) Врелина растопљеног олова ће је уништити!... Пази, ево је...
Сад ће се ишчељустити!

АЖДЕРИЦА: Јуначе, осећаш ли сада страхос! Јуначе, сад се ју-
начи! У чељуст моју ускочи!

(Разјавила је огромно прошло својих уста... Марко је хитро хит-
нуо оловни ишћай унутра...)

МАРКО: Ето ти, Аждерице, лек против жгаравице!

(Грозно сћењући и брекћући Аждерица се стировалила мртва-мр-
твицијата. Принцеца је полетела у Марков зајрљај.)

КРАЉ ХУДОМАЉ: Ко је сад па овај, пустозврц тршави?

ПРИНЦЕЗА ЈАНА: Оче, то је онај прави.

III ЕПИЛОГ

(Марко, принцеца Јана и Вук Прометало кренули су наптрај...)

МАРКО: Шта да радим, Пријане Пријановићу? Принцеца ми се
много свиђа и обратно.

ВУК: ... Уопште ти се не свиђа?

МАРКО: Ма не...

ВУК: ... И ти се свиђаш њој, такође много?

МАРКО: Такође.

уплејати – ударајући
убити некога, уцмекати,
умлатити.

тилнути – испалити,
одапети, окинути, за-
рити (стрелу, штап и
др.).

опрљуштити – опалити,
опећи, опрљити.

пустозврц – будаласта,
луцкаста особа склона
авантурама.

ишчељустити – широм
отворити, разјапити
(виласти, чељуст) с
намером да се (неко,
нешто) прогута.

Видећемо чија вуна
чију нану преде! –
обрнута и мало изме-
њена форма народне
изреке „видећемо чија
нана црну вуну преде”,
која значи претњу
„видећемо ко ће на
крају надрљати, на-
страдати, рђаво
проћи”.

бегати – бежати.

гротло – простор између
гркљана и једњака,
ждрело.

трс – чокот, винова лоза.
оквир – обично четворо-
 угаона направа од
 дрвета, метала и др.,
 којом се нешто обухва-
 та, рам.
девојана – назив од миља
 за девојку.
виловит – који има нат-
 природна својства и
 моћи, чаробан.

ВУК: Па шта онда, води је кући.

МАРКО: Ал ако не одступим цуру оном краљу нећу добити мач, без мача нећу добити коња а без коња нећу добити трс... Отац ће ме назвати бенем ако се уместо с трсом вратим са женом!... Не знам па не знам шта ми чинити ваља?

ВУК: Надлукавићемо краља... Сакриј девојану а ја ћу се прометнути у њу. Мене ћеш одвести краљу Сандаљ-Мандаљу. Ви пожурите даље, а ја ћу вас стићи.

МАРКО (*задивљено*): Ти знаш да се премећеш?

ВУК: Није то ништа нарочито. То је само једна посебна врста сналажљивости, ништа више.

(*Марко је сјишао на двор краља Сандаљ-Мандаља.*)

МАРКО: Доводим Вам девојану Јану, лепу и ђеђерну. Није само лепа него прекрасно везе на ђерђефу!

КРАЉ САНДАЉ-МАНДАЉ: Ево, предајем ти мач Новака-ковача! Заслужио си га!

(*Марко се поклонио и ошшао је... „Принцеза” је одмах узела и пошавила свој оквир за вез и сјидљиво се кријући иза њега почела да везе. Краљ јој је пришао...*)

КРАЉ САНДАЉ-МАНДАЉ: Осмехни ми се лепото! Биће време на за вез!

(*„Принцеза” је склонила оквир за вез – уместио принцезе указао се Вук. Исковрежио се на краља и побегао...*)

КРАЉ САНДАЉ-МАНДАЉ: Помоћ! Помоћ! Уместо принцезиног осмеха угледах вучји исковреж.

(*Марко је сјишао на двор краља Грмаља.*)

МАРКО: Краљу Кушкундаљева, донео сам Вам жељени мач, а ви испуните своје обећање!

КРАЉ ГРМАЉ (*диви се мачу, њишка га, узмахује*): Сад ми је срце на месту! Припремио сам ковчег за њега да ми га неко не украде!

(*Сшавио је мач у велики ковчеј... Сшражар је довео коња...*)

КРАЉ ГРМАЉ: Ево Авгара, коња виленог! Заслужио си га, поштено!

(*Марко је прихватио коња, поклонио се и ошшао... Краљ је обилазио око ковчеја а онда није одолео – откључао је катанцац и отворио га... Из ковчеја је искочио Вук, искезио се на краља и побегао.*)

КРАЉ ГРМАЉ: Помоћ! Помоћ! Превара! Превара!

(*Дојурили су сшражари.*)

КРАЉ ГРМАЉ (*показујући ковчеј*): Хтео сам да узмем мач да му још једном опипам рез, ал уместо мача – угледах вучји кез!

(*Марко је сјишао до двора краља Хрса... Краљ Хрс је сшавао на прешолу.*)

МАРКО: Ваше Величанство, пробудите се! Довео сам Авгара, коња виловитог!

КРАЉ ХРС: Каква лепота! Није то неки чапрас, колансуз или чакарасти путаљ него виловити вранац! (*ојииавао је триву и којиша коњу Авјару*)... Скоро да заборавим! Ту је моје уздарје: трс племени! Заслужио си да кушаш краљевска винца!

(*Марко се поклонио, узео трс и ојишао... Краљ се дивео коњу Авјару...*)

КРАЉ ХРС: Коњу од свих бржи де – заржи!

(*„Коњ” је скинуо коњску образину и указала се – вуцја.*)

ВУК: Какав те снашао рз. Ја сам вук-назлобрз!

(*Исковречио се на краља и побѣао. Ускоро су Марко, принцеза и Вук сјишли до раскрића надомак Маркове куће...*)

ВУК: И тако смо, Пријане Пријановићу, причи стали на реп. Наш примак се растао... хтео сам рећи: наш растанак се примакао.

Желим вам сваку срећу!

МАРКО: Пријане Пријановићу, пођи са нама. Стар си за лутање и прометање.

ВУК: Знаш како се каже: крсти вука, а шума скочи у вука!

МАРКО: ... а вук скочи у шуму.

ВУК: Никад нећу научити. Остајте ми збогом.

КРАЈ

чапрас (тур.) – који је уобичајено добар (о коњу).

колансуз (тур.) – који има танак труп, витак (о коњу).

чакарасти путаљ – коњ који је разрок и има бели белег изнад копи-та у облику пута.

образина – оно што се ставља или облачи на себе да би се избегло препознавање, маска.

назлобрз – онај који без много размишљања, лако чини зло, опак, зао.

исковреж – љутити, зли поглед.

исковрежити се и исковречити се – љутито, попреко погледати некога разрогачених очију, избечити се.

крсти вука, а вук скочи у шуму – народна изрека у значењу „тешко је некога одвићи од његових навика”.

- Д Сети се *Изокренуће* приче Бранка Ђопића и повежи је с насловом овог драмског текста. Зашто *Изокренућа* прича и неки делови ове драме изазивају смех код читалаца? Да ли је теби смешније то изокретање реда речи или је смешнија ситуација у којој се налази главни јунак? Објасни свој избор.
- Д Ова комедија назива се још и драмска бајка. Шта је за тебе у овом тексту бајковито, а шта комично?
- Д Објасни каква је улога делова који личе на песме (сонгове) у тексту.
- Д Наведи неколико особина главног јунака овог драмског текста.
- Д Докажи примерима из текста да је главни јунак непромишљен.
- Д Вук се појављује као помоћник главног јунака. Какве он особине показује? Зашто главни јунак не слуша његове савете?
- Д Играње речима је за драмског писца веома важно. Шта читаоцима жели да пренесе аутор тим играма? Образложи свој одговор и пронађи неке игре речима које су теби посебно занимљиве.

- Неки јунаци ове комедије и драмске бајке су митолошка бића. Како се они понашају према главном јунаку? Јесу ли они више страшни или више смешни?
- Главни јунак мора да савлада низ препрека да би извршио тежак задатак који му је поверен. Ипак, он је, за разлику од јунака из народних бајки, истовремено и смешан. Наведи примере који то потврђују.
- У свету бајки јунак мора да врати меру за меру, услугу за услугу да би се приближио свом циљу. Бајка нас учи да без туђе помоћи нема достизања циља. Ко све помаже нашем јунаку?

Као своју прву премијеру у сезони 2012/2013, Позориште „Бошко Буха” је извело римејк чувене представе *Царев зашчочник* из 1995. године. Ова етно-бајка писца Миодрага Станисављевића у режији Милана Карацића била је веома успешна код публике, али и код стручне јавности – освојила је чак три Стеријине награде: Милан Карацић за режију, Александар Локнер за музику, и Олга Одановић за улогу бабе Полексије.

Фотографија преузета са сајта Позоришта „Бошко Буха” – <https://buha.rs>

Напиши духовит састав или драмски текст на тему *Мој ђринц/Моја ђринцеца*.

Миодраг Станисављевић (1941–2005), дипломирао је на Филолошком факултету у Београду, магистрирао на Факултету драмских уметности у Београду. Био је уредник часописа *Видик*, потом члан редакције филмског часописа *Филмографа*. Радио је средином седамдесетих година 20. века, па до 1992. године, у редакцији Драмског програма ТВ Београд. Писао је песме и драме за децу.

Научили смо

ЛИРИКА

Врсте строфа према боју стихова:

дистих
терцет

Врсте стихова према броју слогова:

лирски десетрац
епски десетрац

Одлике лирске поезије:

нагласак речи и ритам
рима (парна, укрштена и обгрљена)
улога риме у обликовању стиха

Стилске фигуре:

контраст
хипербола

Врсте ауторске и народне лирске песме:

социјалне песме
дитирамб
елегија
обредне песме (коледарске, краљичке, додолске, божићне)

ЕПИКА

основна тема
кључни мотив
фабула/радња
редослед догађаја

Облици казивања:

нарација (хронолошко приповедање)
описивање
дијалог
монолог

Врсте епских дела:

приповетка
роман
културно-историјско предање

ДРАМА

монолог у драми
дијалог у драми
дидаскалије
реплике
етапе драмске радње (заплет и расплет)

Драмске врсте:

комедија

*Уредница издања посебно се захваљује
на несебичној подршци и помоћи:*

*Љубивоју Ршумовићу,
Миловану Вишезовићу,
Јасминки Петровић,
Урошу Петровићу,
Бранку Стевановићу,
Коси Миловановићу,
Дејану Алексићу и
Ијору Коларову.*

Маријана Милошевић

ЧИТАНКА

за српски језик за шести разред основне школе

Издавач

Завод за уџбенике

Београд, Обилићев венац 5

www.zavod.co.rs

Графички дизајн и корице

Душан Шевић

и Милан Богдановић

Графички уредник

Александар Радовановић

Илустрације

Ана Григорјев

Јелена Васиљевић

Маријана Глуховић

Синиша Бановић

Дејан Мандић

Борис Кузмановић

Бојан Кошић

Димитрије Стојменов

Богдан Новаковић

Тихомир Челановић

Речник израдила

др Наташа Вуловић

Лектура и коректура

Завод за уџбенике

Обим: 26,5 штампарских табака

Формат: 20,5×26,5cm